

Ewa Kozłowska, Natalia Siudzińska,
Marzena Stępień, Magdalena Trysińska

Przewodnik metodyczny

nauczania elementów języka polskiego w szkole polonijnej w klasach IV–VIII

Przewodnik metodyczny

nauczania elementów języka polskiego
w szkole polonijnej w klasach IV–VIII

© Copyright by Instytut Polonistyki Stosowanej
Wydział Polonistyki UW

Warszawa 2016

978-83-65667-14-4

Autor

EWA KOZŁOWSKA, NATALIA SIUDZIŃSKA,
MARZENA STĘPIEŃ, MAGDALENA TRYSIŃSKA

Redaktor

MARTA PIASECKA

Projekt okładki

ANDRZEJ ZAWADZKI

Skład i łamanie

ANDRZEJ ZAWADZKI

Vizard Andrzej Zawadzki

vizard@list.pl

Zdjęcia na okładce

© fotolia.pl

Publikacja powstała w ramach projektu *Uczeń i nauczyciel w świecie dwóch języków i dwóch kultur – dydaktyka języka polskiego w szkolnictwie polonijnym w USA (etap I–III)*
Etap II. Nauczanie w klasach IV–VIII
współfinansowanego przez Ministerstwo Edukacji Narodowej

Ewa Kozłowska, Natalia Siudzińska,
Marzena Stępień, Magdalena Trysińska

Przewodnik metodyczny

nauczania elementów języka polskiego
w szkole polonijnej w klasach IV–VIII

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	7
„Znam język polski” – co to znaczy?	7
Kiedy i dlaczego warto się uczyć innych języków?	8
Dlaczego powstały karty i przewodnik do nauczania różnych struktur gramatycznych?	9
Jak działa język? Bardzo krótka i bardzo łatwa instrukcja obsługi	10
<i>Dźwięki mowy – co trzeba słyszeć, jak to powiedzieć i jak zapisać?</i>	10
<i>Jak zbudowane są słowa i do czego to się może przydać?</i>	11
<i>Kilka słów o słownictwie, czyli dlaczego niektóre wyrazy lubią swoje towarzystwo, a inne nie</i>	12
<i>Tworzymy zdania, czyli co zrobić, żeby móc z kimś porozmawiać</i>	12
Jak pracować z przewodnikiem i kartami?	13
CZĘŚĆ I. WYMOWA I PISOWNIA (FONETYKA I ORTOGRAFIA)	15
KOMENTARZ GRAMATYCZNY	15
Głoska a litera	15
Akcent.	16
Litera „i”	17
Słuch mowny	17
Co piszemy wielką, a co małą literą?	18
Ortografia.	19
<i>Pisownia „ó” i „u”</i>	19
<i>Pisownia „ż”</i>	19
<i>Pisownia „rz”</i>	20
<i>Pisownia „ch” i „h”</i>	20
Pisownia „nie” – razem i osobno	21
Pisownia a wymowa „ą” i „ę”	22
PRACA Z KARTAMI	23
Klasa IV. Wymowa i pisownia	23
<i>Karta 1. Samogłoski, spółgłoski; pisownia a wymowa, ó /u, ż /rz, ch / h</i>	23

<i>Karta 2. Sylaba i wyraz, pisownia i wymowa</i>	23
<i>Karta 3. Litera „i”</i>	25
<i>Karta 4. Co piszemy wielką, a co małą literą?</i>	25
Klasa V. Ortografia.	26
<i>Karta 1. „ó” i „u”</i>	26
<i>Karta 2. „ż”</i>	26
<i>Karta 3. „rz”</i>	27
<i>Karta 4. „ch” i „h”</i>	28
Klasa VI. Ortografia	29
<i>Karta 1. „ó” i „u” – reguły i wyjątki</i>	29
<i>Karta 2. „ż” – reguły i wyjątki</i>	29
<i>Karta 3. „rz” – reguły i wyjątki</i>	30
<i>Karta 4. Pisownia „nie” – razem i osobno</i>	30
Klasa VII. Fonetyka i ortografia	32
<i>Karta 1. o/ó, rz, ż, ch, h – utrwalenie wiadomości</i>	32
<i>Karta 2. Czy rozróżniasz te głoski i litery: „s”, „ś”, „si”, „sz”</i>	32
<i>Karta 3. Pisownia q /ę</i>	33
<i>Karta 4. Pisownia „ę”, „em”, „en”, „q”, „om”, „i” /„y”</i>	33
Klasa VIII. Fonetyka i ortografia	35
<i>Karta 1. Ortografia – trudne wyrazy, reguły i wyjątki</i>	35
<i>Karta 2. Pisownia „nie”. Kiedy piszemy wyrazy wielką i małą literą?</i>	36
<i>Karta 3. Różnice między pisownią a wymową, część 1</i>	36
<i>Karta 4. Różnice między pisownią a wymową. Część 2.</i>	37
CZĘŚĆ II. JAK TWORZYMYSZ ZDANIA W JĘZYKU POLSKIM? (SKŁADNIA)	38
KOMENTARZ GRAMATYCZNY	38
Oznajmienia, pytania, rozkazy	38
Zdanie czy równoważnik zdania	39
Części zdania i związki w zdaniu	39
<i>Orzeczenie</i>	40
<i>Podmiot</i>	41
<i>Związek główny</i>	43
<i>Dopełnienie</i>	43
<i>Związek rzędu</i>	44
<i>Przydawka</i>	44
<i>Związek zgody</i>	45
<i>Okolicznik</i>	45
<i>Związek przynależności</i>	46
Zdania złożone	47
<i>Zdania złożone współtrzędnie</i>	47
<i>Zdania złożone podrzędnie</i>	48

Wyrażenia przyimkowe	49
Szyk wyrazów w zdaniu	50
PRACA Z KARTAMI	52
Klasa IV	52
<i>Karta 1. Zdania</i>	52
<i>Karta 2. Podmiot i orzeczenie</i>	53
<i>Karta 3. dopełnienie</i>	54
<i>Karta 4. Przydawka i okolicznik</i>	55
Klasa V. Składnia	57
<i>Karta 1. Podmiot i orzeczenie</i>	57
<i>Karta 2. Różne rodzaje dopełnień</i>	58
<i>Karta 3. Różne rodzaje okoliczników</i>	59
<i>Karta 4. Zdanie proste a zdanie złożone</i>	59
Klasa VI. Składnia	61
<i>Karta 1. Części zdania – utrwalenie wiadomości</i>	61
<i>Karta 2. Przydawka i zdanie przydawkowe</i>	61
<i>Karta 3. Dopełnienia i okoliczniki – wyrażenia przyimkowe</i>	62
<i>Karta 4. Zdania złożone. Zdania współrzędnie i podrzędnie złożone</i>	63
Klasa VII. Składnia	65
<i>Karta 1. Szyk wyrazów, części zdania – powtórzenie</i>	65
<i>Karta 2. Związek główny, związek rzędu, przeczenie w języku polskim</i>	66
<i>Karta 3. Związek rzędu, związek zgody, związek przynależności. Wyrażenia przyimkowe</i>	68
<i>Karta 4. Zdania złożone. Interpunkcja</i>	69
Klasa VIII. Składnia	71
<i>Karta 1. Szyk, części zdania, związki w zdaniu – powtórzenie</i>	71
<i>Karta 2. Związki składniowe i błędy składniowe.</i>	71
<i>Karta 3. Zdania złożone – przekształcanie zdań i poprawianie błędów</i>	72
<i>Karta 4. Mowa zależna i mowa niezależna. Interpunkcja</i>	74
CZĘŚĆ III. FLEKSJA WERBALNA	77
Czasownik jako część mowy. Karta 24.	77
Kategorie gramatyczne czasownika	78
<i>Kategoria osoby. Karty 23., 22., 10., 8.</i>	78
<i>Rodzaj gramatyczny. Karty 19., 20., 21.</i>	83
<i>Kategoria czasu. Karty 6., 4., 3., 11., 9.</i>	85
<i>Kategoria aspektu. Karty 2., 5., 7.</i>	88
<i>Kategoria strony. Karty 13., 14.</i>	89
<i>Kategoria trybu. Karty 15., 16., 17.</i>	91

CZĘŚĆ IV. SŁOWNICTWO I SŁOWOTWÓRSTWO 94

Praca z kartami	97
<i>Karta 34.</i>	97
<i>Karta 35.</i>	98
<i>Karta 18.</i>	99
<i>Karta 36.</i>	99
<i>Karta 1.</i>	100
<i>Karta 37.</i>	100
<i>Karta 38.</i>	101
<i>Karty 28. i 29.</i>	102
<i>Karta 33.</i>	102
<i>Karta 32.</i>	102
<i>Karty 30., 31., 26. i 25.</i>	103
<i>Karta 27.</i>	104
<i>Karta 40.</i>	105

WPROWADZENIE

„ZNAM JĘZYK POLSKI” – CO TO ZNACZY?

O kimś, kto dobrze zna jakiś język, powiemy, że umie się w nim skutecznie porozumiewać. Co to właściwie znaczy? Najprościej możemy powiedzieć, że to ktoś, kto umie się dogadać z innymi ludźmi mówiącymi w tym języku w różnych sytuacjach. Rozumie, co inne osoby do niego mówią, a one rozumieją, co on do nich mówi. Dzięki temu może osiągnąć to, czego chce. Jeśli ktoś naprawdę dobrze zna język, potrafi się porozumieć nie tylko w rozmowie (np. twarzą w twarz lub przez telefon), ale także na piśmie, rozumie różne rodzaje tekstów, również takich, w których użyto trudniejszych słów i bardziej złożonych konstrukcji gramatycznych, a nawet utartych wyrażen często o znaczeniu przenośnym (inaczej: idiomów lub frazeologizmów). Co więcej, sam potrafi takie teksty tworzyć. Nie znaczy to, że jest pisarzem, ale umie np. napisać list lub e-mail w jakiejś sprawie, złożyć reklamację na piśmie, napisać swój życiorys i list motywacyjny, gdy ubiega się o nową pracę. Tylko tyle i aż tyle.

Oczywiście, nie jest tak, że wszystkich tych umiejętności można się nauczyć z dnia na dzień. Ich opanowywanie to proces, który trwa i przebiega etapami. Na każdym etapie osoby uczące się języka zdobywają kolejne umiejętności. Aby uporządkować nauczanie różnych języków, opracowano tzw. poziomy biegłości językowej od A1 (potrafię się przedstawić, znam podstawowe zwroty dotyczące życia codziennego i ich używam, prowadzę prostą rozmowę, jeśli mój rozmówca mówi wolno, prostym językiem) do C2 (rozumiem z łatwością właściwie wszystko, zarówno w mowie, jak i w piśmie, wyrażam się płynnie, spontanicznie i precyzyjnie w mowie i w piśmie). Więcej informacji na temat poziomów biegłości językowej można znaleźć na stronie: <https://europass.cedefop.europa.eu/pl/resources/european-language-levels-cefr>.

Materiały, które Państwu proponujemy, powstały właśnie z myślą o uczniach szkół polonijnych w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej oraz o Państwu – ich nauczycielach. Naszym celem jest wesprzeć Was – Nauczycieli – w tym, abyście jak najskuteczniej pomogli osiągnąć Uczniom taki poziom znajomości języka polskiego, jakiego od nich oczekujecie Wy, jakiego oczekują oni sami i ich rodzice.

KIEDY I DLACZEGO WARTO SIĘ UCZYĆ INNYCH JĘZYKÓW?

To nieprawda, że jeśli w młodości lub dzieciństwie nie nauczyliśmy się żadnego innego języka poza językiem naszego najbliższego otoczenia (tzw. język rodzimy), już nigdy żadnego języka nie nauczymy się dobrze. Historia zna wiele osób, które zaczęły się uczyć języków dopiero jako dorośli i które opanowały te języki biegle. A także takich, które uczyły się języka od dziecka, ale miały trudności z tym, aby posługiwać się nimi biegle.

Natomiast nauka języków od najwcześniejszego dzieciństwa daje dzieciom olbrzymią przewagę. Po pierwsze, dzieci uczą się języka w sposób naturalny i spontaniczny, przez zabawę, początkowo więc nawet nie zdają sobie sprawy, że to nauka. We wczesnym dzieciństwie nasz mózg jest też niezwykle plastyczny, a ucho słyszy i odróżnia znacznie więcej dźwięków. Z wiekiem przyzwyczajamy się do tego, że pewne dźwięki i wzorce w mowie są ważne, a inne nie. Na te nieważne przestajemy zwracać uwagę, stajemy się na nie obojętni. A przecież dźwięk, który w naszym języku jest nieważny, w innym może być właśnie bardzo istotny. Zatem jako dzieci uczymy się „bezboleśnie”, nieświadomie. Jako dorośli musimy w naukę języków włożyć więcej świadomego wysiłku i nauczyć się zwracać uwagę na różnice, które kiedyś, w dzieciństwie, przyzwyczailiśmy się pomijać.

Wczesna nauka języków ma także wpływ na osiągnięcia dzieci w innych dziedzinach. Z badań przeprowadzonych przez Elen Białystok i innych badaczy zajmujących się wielojęzycznością wynika na przykład, że dwujęzyczne sześciolatki wypadają lepiej w rozwiązywaniu zadań językowych i niejęzycznych niż ich jednojęzyczni rówieśnicy. Dzieci te lepiej piszą i czytają także w języku ojczystym, a nawet lepiej rozwiązują zadania matematyczne, mają też wyższe umiejętności społeczne.

Wpływ wielojęzyczności na poziom innych umiejętności widać także u dorosłych mówiących co najmniej dwoma językami. Mają oni lepszą pamięć i później niż ich jednojęzyczni rówieśnicy zapadają na choroby takie, jak alzheimera (różnica wynosi ok. 5 lat), mają też wyższą zdolność koncentracji, są bardziej kreatywni i lepiej sobie radzą z zadaniami wymagającymi abstrakcyjnego myślenia.

O zaletach ekonomicznych płynących ze znajomości wielu języków nikomu nie trzeba przypominać – to lepsza praca i większe możliwości jej znalezienia, wyższe zarobki i możliwość pracowania w różnych miejscach na świecie.

Jak jednak zauważa Barbara Z. Zurer Pearson, autorka poradnika *Jak wychować dwujęzyczne dziecko*¹: „Kwestie związane z edukacją i korzyściami ekonomicznymi związanymi ze znajomością danego języka bywają czasami ważne, ale dla mnie najważniejszym argumentem jest

¹ B.Z. Zurer Pearson, 2013, *Jak wychować dwujęzyczne dziecko? Poradnik dla rodziców (i nie tylko)*, Media Rodzina; tytuł wyd. ang.: *Raising a bilingual child. A step-by-step guide for parents*.

bliskość relacji, na jaką pozwoli posługiwanie się tym a nie innym językiem”². Jeśli chcemy, aby nasze dziecko miało bliskie relacje z rodziną, która mieszka w Polsce lub np. z dziadkami, którzy mówią tylko po polsku, jednym ze skuteczniejszych sposobów jest właśnie nauka polskiego. Trudno jest przecież stworzyć więź z kimś, z kim nie możemy się porozumieć.

DLACZEGO POWSTAŁY KARTY I PRZEWODNIK DO NAUCZANIA RÓŻNYCH STRUKTUR GRAMATYCZNYCH?

Czy słyszeli Państwo może o poliglotach? Genialnych samoukach, którzy nauczyli się wielu języków obcych? A czy wiecie, że wielu z nich wcale nie było geniuszami? Oni po prostu wytrwale i systematycznie pracowali nad swoimi umiejętnościami. Nauka języków jest jedną z najbardziej demokratycznych rzeczy tego świata – jest dostępna naprawdę dla każdego.

A których języków uczymy się najszybciej i najłatwiej? Oczywiście tych, które są najbardziej podobne do naszego języka lub przypominają któryś z tych języków, które już znamy. To dlatego Polakowi łatwiej jest nauczyć się rosyjskiego niż Amerykaninowi (język rosyjski i polski należą do grupy języków słowiańskich), a z kolei Niemiec szybciej opanuje język angielski lub szwedzki (gdyż wszystkie te języki należą do rodziny języków germańskich), Włosi zaś stosunkowo łatwo przyswoją hiszpański i francuski (języki romańskie), a trudniej będzie im nauczyć się niemieckiego lub polskiego. Za to dla osób wszystkich tych narodowości ogromnym wyzwaniem będzie język węgierski, który nie przypomina żadnego z wcześniej wymienionych języków.

Dlaczego tak się dzieje? Ponieważ języki, które są ze sobą spokrewnione (np. wszystkie języki słowiańskie, germańskie lub romańskie), mają podobną gramatykę i słownictwo, a także niektóre głoski w tych językach wymawia się podobnie. Oczywiście wiele te języki różni, ale nasz mózg działa tak, że wszędzie doszukuje się podobieństw i reguł, a nie różnic.

Gdy dzieci uczą się pierwszego (i każdego kolejnego) języka, robią to spontanicznie. Każdy, kto kiedykolwiek obserwował dziecko uczące się mowy, w pewnej chwili z zaskoczeniem odkrywał, że zaczyna ono mówić jakby w swoim własnym języku. Nie zna jeszcze wielu słów, ale jest bardzo kreatywne – potrafi stworzyć wyrazy, które nie istnieją w języku, ale które my, dorośli umiemy zrozumieć. Wyobraźmy sobie, że idziemy z dzieckiem do parku i widzi ono fontannę, ale nie potrafi jeszcze zapamiętać tego słowa. Wie jednak, że to coś, z czego tryska woda. Wymyśla więc nazwę i mówi: *tryskawka*. Założymy się, że każdy z Państwa potrafi opowiedzieć wiele takich historii o słowach i zdaniach, które wymyśliły dzieci, a których nie ma przecież

² Cytat pochodzi z wywiadu z Barbarą Zurer Pearson, *Prestiż to rzecz względna*, przeprowadzonego przez Z. Wodniecką i K. Chlipalskiego, całość można przeczytać tu: http://www.opinia.co.uk/index.php?option=com_content&view=article&id=850:prestiz-to-rzecz-wzgledna-rozmowa-z-barbara-zurer-pearson&catid=71:serwis-wszystko-o-dwujezycznosci&Itemid=213.

w języku polskim ani angielskim. Jak to możliwe? Skąd one to wzięły? Dlaczego my je zrozumieliśmy? Odpowiedź jest prosta: z języka, a dokładniej z jego reguł.

Kiedy uczymy się języka, w intuicyjny sposób poszukujemy reguł nim rządzących. Robimy tak od dzieciństwa. Dzieje się tak, ponieważ nasz mózg wszędzie poszukuje wzorów i podobieństw. Prawdziwa przygoda z językiem zaczyna się więc wtedy, gdy zaczynamy rozumieć, jak on działa, czyli poznajemy jego strukturę. Jeśli dostrzeżemy i zrozumiemy reguły rządzące językiem, a także połączymy ich znajomość z nauką komunikacji, nauczymy się mówić szybciej i lepiej.

W wypadku nauczania języka polskiego w środowisku angielskojęzycznym praca ze strukturami gramatycznymi jest ważna jeszcze z jednego powodu. Język polski – inaczej niż język angielski – jest językiem fleksyjnym. To znaczy, że odmienia się w nim wiele wyrazów, które w języku angielskim mają jedną, zawsze tę samą postać. To, w jakiej formie gramatycznej użyjemy jakiegoś wyrazu, bardzo często zależy od tego, jakie inne wyrazy znajdują się w tym zdaniu. Na przykład, jeśli powiem *Marysia ma brata* i chcę powiedzieć, jaki ten brat jest (np. starszy), to muszę powiedzieć *Marysia ma starszego brata*, a nie *starsza brata*. Co więcej, jeśli zmienię kolejność wyrazów w zdaniu i powiem: *Starszego brata ma Marysia*, to zdanie nadal jest poprawne – inaczej niż w języku angielskim, gdzie zupełnie zmieniłby się jego sens.

Kiedy przygotowywałyśmy karty pracy i poradnik, zwracałyśmy więc szczególną uwagę na to, co różni język polski i język angielski. Korzystałyśmy z Państwa doświadczeń i słuchałyśmy uważnie, kiedy mówili Państwo o tym, które aspekty języka polskiego sprawiają Państwa uczniom największe trudności. Starałyśmy się, aby nasze karty jak najlepiej odpowiadały potrzebom Państwa i Państwa uczniów. Mamy nadzieję, że udało nam się sprostać temu wyzwaniu.

JAK DZIAŁA JĘZYK?

BARDZO KRÓTKA I BARDZO ŁATWA INSTRUKCJA OBSŁUGI

Dźwięki mowy – co trzeba słyszeć, jak to powiedzieć i jak zapisać?

Aby zrozumieć, jak działa język, przyjrzyjmy się na początku jego najmniejszym elementom, które wszyscy doskonale słyszymy, ale nie zwracamy na nie uwagi, dopóki nie wydarzy się coś nieprzewidzianego. Na przykład odwiedza nas znajomy, który mówi wprawdzie po polsku, ale czasem ma trudności z wymówieniem jakiegoś słowa. Siadamy razem do obiadu i nagle znajomy pyta: *A gdzie Kasia?*. Jesteśmy trochę zdziwieni, bo żadna Kasia z nami nie mieszka (no, chyba że chodzi o córkę sąsiadów...), więc pytamy uprzejmie, o jaką Kasię chodzi. Na co znajomy odpowiada: *Nie pytałem o Kasię, tylko o kasię, no wiesz* [widzimy, że bardzo się stara wymówić to słowo poprawnie] *kaszę, takie coś, co można zjeść zamiast ziemniaków albo makaronu. Mówiłaś, że ugotujesz kaszę*. A, więc chciał powiedzieć „kasza”, a nie „Kasia”. Te drobne

różnice, takie jak np. między „sz” i „ś” w wyrazach „kasza” i „Kasia” albo „a” i „o” w wyrazach „rak” i „rok” są bardzo ważne i występują w każdym języku. Niektóre różnice są w języku angielskim takie same albo bardzo podobne jak w języku polskim. Są też takie różnice, które znajdziemy tylko w języku angielskim (np. ang. *sheep* i *ship* wielu Polaków wymawia tak samo, gdyż nie dostrzega różnicy w długości samogłosek) i takie, które występują tylko w języku polskim (np. *ś-sz-s*, *ż-ż-z* itd.). Czasem możemy się domyślić z kontekstu, co nasz rozmówca chciał powiedzieć, ale bywa też tak, że kłopoty z wymową stają się powodem mniej lub bardziej zabawnych nieporozumień.

Nasza wymowa nie musi być doskonała, ale powinna być zrozumiała dla odbiorcy. Aby tak się stało, musimy słyszeć pewne różnice w dźwiękach mowy. Kiedy nam się to uda, łatwiej będzie nam również pisać. Dlatego w kartach poświęconych wymowie i pisowni (fonetyce i ortografii) skupiliśmy się na tym, co różni język polski i angielski.

Jak zbudowane są słowa i do czego to się może przydać?

Wszyscy wiemy, że język to słowa i reguły łączenia słów w zdania. Równanie: język = słownictwo + gramatyka jest chyba tak samo znane, jak $E=mc^2$, nawet jeśli nie wszyscy wiedzą, o co w tym chodzi;-). Warto jednak przyjrzeć się także samym słowom, czyli wyrazom. Wyrazy są zbudowane z mniejszych części, które w gramatyce nazywa się morfemami. Te części pełnią różne funkcje: znaczeniowe i gramatyczne.

Niektóre części służą nam do tworzenia słów – jeśli wiemy, co dana częśćka znaczy, łatwiej nam zrozumieć znaczenie całego słowa, a nawet kilku różnych słów i je zapamiętać. Na przykład, jeśli dzieci znają wyrazy *słuchać*, *biegać*, *grać* i nauczymy je, że za pomocą części *-acz* tworzymy nazwy osób lub urządzeń, które coś robią, to w ten prosty sposób powiększamy ich zasób słownictwa. Teraz znają już 6 słów: *słuchać* – *słuchacz*, *biegać* – *biegacz*, *grać* – *gracz*, a zapamiętać muszą tylko 4 elementy: 3 czasowniki i jedną częśćkę *-acz*. Co więcej, jeśli gdzieś poza szkołą zobaczą lub usłyszą takie słowa, jak np. *odkurzacz* i *migacz*, mogą się domyślić znaczenia na podstawie budowy tych wyrazów i kontekstu, w którym zostały użyte.

Innymi częstkami, z których zbudowane są wyrazy w języku polskim, są tzw. końcówki fleksyjne. Jak już wspominałyśmy, język polski jest językiem fleksyjnym. To znaczy, że w języku polskim znacznie częściej niż w języku angielskim jeden wyraz może mieć więcej niż jedną postać. Weźmy choćby rzeczowniki (np. *dom*, *ciocia*, *dziecko*), które odmieniają się przez przypadki i liczby, ale nie przez rodzaje. Mogę powiedzieć, że *widzę ciocię* lub *słucham cioci* albo *idę z ciocią* i zawołać *ciociu!*. W każdym z tych zdań użyłam słowa *ciocia*, ale w innej formie. Żeby użyć w zdaniu rzeczownika, musimy znać jego rodzaj. Czasem trzeba się go nauczyć na pamięć, ale istnieją reguły, które pomogą nam przypomnieć sobie rodzaj rzeczownika na podstawie jego końcówki. Na przykład w języku polskim większość rzeczowników rodzaju żeńskiego ma w mianowniku końcówkę *-a*, tak jak *ciocia* w zdaniu *Ciocia mieszka w Krakowie*. Zamiast

uczyć się na pamięć rodzaju każdego rzeczownika, możemy zapamiętać regułę, a nauczyć się tylko wyjątków.

Podobnie możemy się nauczyć wielu innych reguł związanych z odmianą wyrazów, a zaoszczędzony czas i energię poświęcić na naukę kolejnych rzeczy.

Kilka słów o słownictwie, czyli dlaczego niektóre wyrazy lubią swoje towarzystwo, a inne nie

Słownictwo możemy poszerzać i utrzymywać właściwie w każdej sytuacji (w domu, w szkole, w sklepie, wśród znajomych i rodziny) oraz na każdej lekcji (także na geografii i historii, a nawet na matematyce). Naukę słownictwa też możemy sobie ułatwić, jeśli znamy zasady, które decydują o tym, że słowa się przyciągają lub odpychają, a także uzupełniają i zastępują. Takie zasady działają w każdym języku i, podobnie jak w wypadku dźwięków, możemy tu znaleźć między językami podobieństwa i różnice.

Kiedy uczymy się nowych słów, warto wykorzystać dwie metody, które ułatwią ich zapamiętanie. Pierwszą z nich są tzw. kręgi tematyczne (albo pola znaczeniowe). Gdy dzieci znają już pewną liczbę podstawowych rzeczowników i wprowadzamy na lekcji nowe słownictwo, warto zacząć od jakiegoś czasownika. Na przykład wybieramy czasownik *mieszkać*, a potem zastanawiamy się, jakich wyrazów możemy użyć po jego lewej i prawej stronie, czyli *kto* może mieszkać i *gdzie* można mieszkać. Jeśli chcemy mówić o świętach (np. o Bożym Narodzeniu), to wprowadzamy na lekcji wyrazy, których możemy użyć w tym kontekście: co robimy, kto to robi, jakie są te rzeczy, jak je robimy.

Drugi sposób jest nieco trudniejszy i przydaje się wtedy, gdy dzieci znają już więcej słów. Uczymy się więc, że czasem słowa mogą znaczyć to samo lub mieć bardzo podobne znaczenie, np. *samochód* to inaczej *auto*. Mogą też mieć znaczenie przeciwne, np. *wysoki* – *niski*.

Łatwo też zapamiętać słowa, jeśli uporządkujemy je w kategorie, tzn. jeśli wybierzemy jakieś słowo o znaczeniu bardziej ogólnym (np. *meble*), a potem próbujemy zapamiętać słowa, które mają znaczenie bardziej szczegółowe (np. *stół*, *krzesło*, *szafka*).

Jak już mówiliśmy, ludzki mózg uwielbia wzorce i zasady, szuka ich więc wszędzie wokół. Jeśli będziemy uczyli się nowych słów tak, że powiążemy je ze sobą w jakiś sposób, opanujemy je znacznie łatwiej.

Tworzymy zdania, czyli co zrobić, żeby móc z kimś porozmawiać

Zdania w każdym języku rządzą się pewnymi regułami, a zrozumiałość naszych wypowiedzi zależy od tych reguł. Reguły tworzenia zdań nazywamy składnią.

Podstawowa metoda nauki składni, czyli budowy zdań, związana jest z pierwszym sposobem nauki słownictwa – uczymy się czasowników, a wraz z nimi dowiadujemy się, jak możemy budować zdania. Dlaczego? Wybór czasownika ma swoje konsekwencje – zarówno w języku

polskim, jak i angielskim. Jeśli coś jest w zasięgu mojego wzroku, np. drzewo, to mogę powiedzieć to na co najmniej dwa sposoby: *widzę drzewo* i *patrzę na drzewo*. Jeśli wybiorę czasownik *widzieć*, to muszę użyć rzeczownika *drzewo* w bierniku. Jeśli wybiorę czasownik *patrzeć*, to wiem, że używa się go z przyimkiem *na*, a rzeczownik *drzewo* też jest w bierniku.

Nauka tworzenia zdań wymaga także znajomości budowy wyrazów i tego, aby wiedzieć, w jakiej formie powinniśmy użyć wyrazów w różnych zdaniach, tak jak we wcześniej omawianym przykładzie ze starszym bratem Marysi.

Umiejętność posługiwania się pewnymi słowami jest też związana z tworzeniem zdań złożonych, czyli takich, w których mamy co najmniej dwa orzeczenia. Jeśli mam dwa obrazki, na jednym dziewczynka czyta książkę w domu przy biurku, a na drugim widać park w czasie pięknego, słonecznego dnia, to mogę te obrazki opisać na kilka sposobów: *Na dworze świeci słońce, **ale** Zosia czyta książkę*. *Na dworze świeci słońce, **więc** Zosia czyta książkę*. *Na dworze świeci słońce **i** Zosia czyta książkę*. ***Mimo że** na dworze świeci słońce, Zosia czyta książkę* itd. Dzięki regułom składni wiemy, jak tworzyć różne zdania złożone i przekazywać za ich pomocą różne informacje.

Nie przez przypadek językoznawcy lubią mówić, że składnia jest królową gramatyki. Reguły składniowe mają bowiem jedną, wielką zaletę. Nawet jeśli nie znamy zbyt wielu słów w jakimś języku, ale jesteśmy pomysłowi i nie boimy się mówić, dzięki znajomości reguł składniowych możemy stworzyć bardzo wiele zdań. (Tak naprawdę zawsze możemy stworzyć znacznie więcej zdań niż znamy słów). A to oznacza, że od chwili, gdy umiemy tworzyć zdania, możemy się już porozumiewać z innymi ludźmi nawet w takich sytuacjach, których nie przećwiczyliśmy wcześniej na lekcjach.

JAK PRACOWAĆ Z PRZEWODNIKIEM I KARTAMI?

Przewodnik składa się z dwóch części: **komentarza gramatycznego** oraz **informacji, jak pracować z kartami**.

Terminów, które pojawiają się w **komentarzu gramatycznym**, nie muszą Państwo wprowadzać na zajęciach. Nie są one też potrzebne do wykonania większości zadań w kartach pracy. Aby zapoznać się z komentarzem gramatycznym i go zrozumieć, wystarczy wiedza wyniesiona ze szkoły podstawowej lub średniej. Proszę się nie obawiać, że czegoś Państwo nie pamiętają – wszystkie pojęcia są zawsze wyjaśnione. Mogą Państwo zapoznać się z całym komentarzem od razu lub tylko go przejrzeć, a korzystać na bieżąco z tych informacji, które akurat będą potrzebne. Jeśli do wykonania jakiegoś zadania przydatne będą naszym zdaniem informacje z komentarza gramatycznego, piszemy o tym w komentarzu do zadań. Komentarz gramatyczny może też okazać się przydatny, jeśli zdecydują się Państwo sięgnąć po inne materiały do nauki języka polskiego.

Komentarz gramatyczny ułatwia zrozumienie celu poszczególnych zadań oraz tego, w jaki sposób pomagają one kształtować każdą z umiejętności językowych. Dzięki temu mogą Państwo sami wybrać, jak pracować z kartami. Można je oczywiście wykorzystywać w kolejności zaproponowanej przez nas. Ale mogą Państwo również łączyć i modyfikować zadania tak, aby dopasować je do potrzeb danej klasy lub grupy. Wiemy, że pracują Państwo w jednej klasie lub grupie z dziećmi, których poziom umiejętności językowych jest bardzo zróżnicowany. Przewodnik powstał z myślą o tym, aby mogli się Państwo posługiwać kartami i zadaniami w jak najbardziej elastyczny sposób.

Po komentarzu gramatycznym przechodzimy do informacji na temat **pracy z kartami**. Najpierw wyjaśniamy, jaki jest cel zadań – jakie umiejętności i struktury ćwiczymy, wykonując poszczególne polecenia. Następnie umieszczamy też odwołania do komentarza gramatycznego, jeśli to konieczne. W dalszej kolejności przechodzimy do komentarza do zadań. Określamy w nim, co dziecko powinno umieć, aby móc wykonać zadania. Proponujemy różne sposoby wykonania zadań, a także ich łatwiejsze lub trudniejsze warianty, propozycje dodatkowych ćwiczeń dla grup bardziej zaawansowanych lub uczniów słabiej znających język polski.

CZĘŚĆ I. WYMOWA I PISOWNIA (FONETYKA I ORTOGRAFIA)

KOMENTARZ GRAMATYCZNY

Głoska a litera

Alfabet języka polskiego składa się z 32 liter: *a q b c ć d e ę f g h i j k l ł m n ñ o ó p r s ś t u w y z ż*. Każda litera występuje w dwóch formach: jako wielka litera i jako mała litera.

Litera to znak graficzny, który jest najmniejszą, niepodzielną częścią wypowiedzi pisemnej.
Głoska zaś to najmniejszy element wypowiedzi, dający się wyodrębnić za pomocą słuchu.

W języku polskim jest spora różnica pomiędzy pisownią (zapisem ortograficznym) a wymową. (Choć nie tak duża, jak w języku angielskim). Chociaż głoska to nie jest to samo co litera, to mają one wiele wspólnego. Litery są graficznymi znakami głosek (w wyrazie *balon* mamy 5 liter i gdy go wymawiamy, słyszymy 5 dźwięków – 5 głosek: [b] [a] [l] [o] [n]).

Niektóre głoski są zapisywane za pomocą dwóch lub więcej liter, np. *grzyb* – 5 liter, a 4 głoski: [g][rz][y][b]; *szczotka* – 8 liter, a 6 głosek: [sz][cz][o][t][k][a]. Są to przede wszystkim dwuznaki: **sz, rz, cz, dź, dż, dz, ch** (np.: [sz][a][r][y], [rz][e][k][a], [cz][a][p][k][a], [dz][w][o][n]), a także: **ci, dzi, si, zi** itp., które wymawiamy tak samo jak **ś, ź, ć, dź**, a więc będą to głoski [ć], [dź], [ś], [ź] itp. (np. *ciekawy* – [ć][e][k][a][w][y], *dzień* – [dź][e][ń], *siatka* – [ś][a][t][k][a]).

W języku polskim może być też tak, że jeden dźwięk (jedna głoska) może być zapisana na dwa różne sposoby (głoska brzmi tak samo, ale w różnych wyrazach różnie ją zapisujemy):

[u] – ó / u – *róża* / *but*

[ż] – ż / rz – *róża*, *żółw* / *orzech*, *orzeł*

[h] – h / ch – *orzech* / *hamak*, *herbata*.

Podział głosek na samogłoski i spółgłoski. Sylaba

Głoski języka polskiego dzielimy na spółgłoski i samogłoski. Jest to podział ze względu na stopień otwarcia jamy ustnej podczas wymawiania dźwięków mowy oraz ze względu na funkcję, jaką pełnią te dźwięki w sylabie.

Samogłoska jest dźwiękiem otwartym, tzn. że jest wymawiana przy znacznym otwarciu jamy ustnej. Może ona samodzielnie lub wraz ze spółgłoską (spółgłoskami) tworzyć sylabę w zapisie ortograficznym. W języku polskim mamy następujące samogłoski: a, ą, e, ę, o, u (ó), i, y.

Spółgłoska jest dźwiękiem zamkniętym, a to oznacza, że przy jej wymawianiu w jamie ustnej powstaje przeszkoda (zwarcie lub szczelina, np. przód języka zbliża się do zębów górnych przy wymawianiu głoski [s] albo wargi są zwarte przy wymowie głoski [p]). Wymowa spółgłoski jest zwykle krótsza niż wymowa samogłosek. Spółgłoska nie tworzy samodzielnie sylaby. Spółgłoski języka polskiego to: b, c, cz, ć, d, dz, dź, dż, f, g, h (ch), j, k, l, ł, m, n, ń, p, r, s, sz, ś, t, w, z, ź, ż (rz).

Sylaba – to część wyrazu utworzona przez samogłoskę lub samogłoskę ze spółgłoską (spółgłoskami), wymawiana na jednym wydechu.

Czasami wyraz może składać się tylko z jednej sylaby (np. *dom*, *rak*), czasami z dwóch (np. *no-ga*, *no-wy*, *kla-sa*, *u-cho*), a nawet trzech (np. *sa-mo-lot*, *pla-ne-ta*, *u-li-ca*) lub więcej (np. *te-le-wi-zor*, *za-pra-sza-my*, *pię-cio-gro-szów-ka*, *mo-to-cyk-lis-ta*).

Sylaby kończące się samogłoską (np. *sa*, *ne*, *mo*, *ka*, *my*) nazywamy sylabami **otwartymi**. Sylaby zaś kończące się spółgłoską nazywamy sylabami **zamkniętymi** (np. *lot*, *zor*, *lis*).

Akcent

Akcent w języku polskim jest stały i z reguły pada na przedostatnią sylabę wyrazu (nazywa się go paroksytonicznym), np.: **mleko**, her**bata**, czekol**ada**. Widać od razu, że pada na drugą sylabę od końca niezależnie od tego, ile sylab ma wyraz.

Jednak można zaobserwować odstępstwa od tej zasady (ostatnie trzy to pozorne odstępstwo od akcentu na drugiej sylabie od końca):

- zapożyczenia typu: at**elier**, jur**y**
- zapożyczenia, które kończą się na *-ika*, *-yka*: pol**ityka**, mat**ematyka**, **muzyka**
- liczebniki złożone typu: **czter**ysta, **dzie**więćset
- formy liczby mnogiej czasowników w czasie przeszłym: zrob**ili**ście, poje**chali**ście
- formy liczby pojedynczej trybu przypuszczającego: zrob**ił**by, poje**chał**aby.

Litera „i”

Osobom uczącym się języka polskiego wiele trudności sprawia opanowanie tego, kiedy miękkość zaznaczamy znakiem diakrytycznym (kreska nad literą, np. „ś”, np. w wyrazie *śpi*), a kiedy za pomocą „i” (np. „si” w wyrazie *siedzi*).

Przypomnijmy: litera „i” w języku polskim:

- przed samogłoskami **a, e, o, u** pełni **tylko** funkcję **zmiękczenia (nie tworzy sylaby)**, np. Kasia – 5 liter, ale 4 głoski: [k][a][ś][a] („si” brzmi tak samo jak [ś] w wyrazie *ślimak*), biały [bⁱ][a][ł][y]
- na początku wyrazu jest **tylko samogłoską** i **zawsze** ją słyszać, np. indyk [i][n][d][y][k]
- może być znakiem **zmiękczenia i samogłoski [i]**, np. zima ([ż][i][m][a]), miś [mⁱ][i][ś], lis [lⁱ][i][s], niski ([ń][i][s][kⁱ][i]), pani ([p][a][ń][i])

Słuch mowny

Słuch mowny (inaczej słuch fonematyczny) to umiejętność odróżniania dźwięków mowy. Bez tej umiejętności nie można opanować żadnego języka. Najintensywniej kształtuje się on od połowy 1. do 3. roku życia, a około 4.–5. roku życia słuch fonematyczny powinien być już w pełni ukształtowany. Jeżeli więc dziecko nie osłucha się z językiem polskim we wczesnym dzieciństwie, słuch fonematyczny (dla tego języka) może nie wykształcić się w pełni i dziecko może mieć problemy z różnicowaniem niektórych podobnych do siebie dźwięków. Słuch fonematyczny może się nie rozwinąć w pełni u dziecka również w wyniku długotrwałych infekcji uszu lub w wyniku urazu. Jeżeli słuch mowny jest w jakiś sposób zaburzony, będzie to powodowało trudności z mówieniem i rozumieniem wyrazów podobnie brzmiących (paronimów), np. *bułka* – *półka*, *kosa* – *koza*. Język polski jest językiem trudnym do opanowania. Najwięcej trudności zarówno w wymowie, jak i w piśmie sprawiają tzw. głoski trzech szeregów: 1. [s], [z], [c], [dz]; 2. [ś], [ź], [ć], [dź] oraz 3. [sz], [ż], [cz], [dż]. Dzieci, które nie słyszą różnic między tymi głoskami, mają znacznie większe trudności z ich pisownią niż te, które różnice słyszą. Dlatego bardzo ważny jest trening słuchowy, który może prowadzić nauczyciel lub wcześniej poinstruowani rodzice. Zarówno badania słuchu mownego, jak i trening słuchowy mogą Państwo wykonać sami, bez pomocy logopedy. Do treningu mogą Państwo zaangażować również rodziców dziecka.

Informacje na temat, jak można sprawdzić, czy dziecko słyszy wszystkie dźwięki języka polskiego oraz materiał obrazkowy do tego badania znajdują Państwo w *Poradniku logopedycznym dla nauczycieli polonijnych pracujących z dziećmi w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym* z 2015 roku (zob. <http://ips.polonia.uw.edu.pl/publikacje/>). Poniżej znajduje się przykładowy zestaw obrazków do oceny, czy dzieci słyszą różnicę pomiędzy [s]: [ś]: [sz] (kasa: Kasia: kasza) oraz [t]: [c]: [s] (kot: koc: kos).

Propozycje różnego rodzaju zabaw usprawniających słuch mowny również znajdują Państwo w wyżej wymienionym *Poradniku logopedycznym*.

Co piszemy wielką, a co małą literą?

Wielką literą w języku polskim piszemy:

- imiona i nazwiska ludzi, np. *Anna Kowalska, Tomasz Kowalczyk*
- przydomki, pseudonimy i przezwiska ludzi, np. *Bolesław Prus* (Aleksander Głowacki), *Szary*
- nazwy własne zwierząt, np. *Reksio, Burek, Mruczek*
- imiona postaci fikcyjnych, np. *Kot w Butach, Myszka Miki*
- nazwy mieszkańców części świata i krajów, np. *Amerykanin, Australijczyk, Polak, Niemiec, Chińczyk* (nazwy mieszkańców miast piszemy małą literą!)
- nazwy świąt, np. *Boże Narodzenie, Nowy Rok, Wielkanoc*
- pierwszy wyraz w tytułach książek i filmów, np. *Czerwone krzesło, Czarownica, Epoka lodowcowa*
- nazwy państw, miast i wsi, np. *Polska, Chiny, Rosja, Warszawa, Kraków, Nowy Jork*
- nazwy geograficzne: nazwy rzek, mórz, oceanów, gór itp., np. *Wisła, Morze Bałtyckie, Babia Góra*
- nazwy dzielnic i ulic, np. *Mokotów, ul. Marszałkowska*.

Wielką literą rozpoczynamy też nowe zdanie.

Uwaga! Inaczej niż w języku angielskim małą literą piszemy nazwy dni tygodnia i miesięcy oraz przymiotniki takie, jak np. *angielski, polski*.

Ortografia

W trakcie opracowywania zadań ortograficznych, kierowałam się dwiema zasadami. Po pierwsze, starałam się, aby wyrazy, które pojawiają się w zadaniach, były łatwe do wymówienia. Po drugie, chciałam, aby to były wyrazy powszechnie używane, przydatne w codziennych kontaktach w domu i w szkole.

Pisownia „ó” i „u”

Zasady „ó”

1. „ó” piszemy wtedy, gdy:

- a) wymienia się na „o”, „a” lub „e”, np. *samochód* – *samochody*, *pokój* – *pokoje*, *siódemka* – *siedem*, *wrócić* – *wracać* (*Marysia wczoraj wróciła z wakacji. Marysia jutro wraca z wakacji*)
- b) w zakończeniach wyrazów -ów (także w D. lm.), -ówka, (rzadko -ówna), np. *rów*, (nie ma czego?) *rowerów*, *Kraków*, *żarówka*, *lodówka*

2. W języku polskim istnieje grupa wyrazów, w których piszemy „ó”, mimo że nie wymienia się ono na „o” ani „e”. Najczęściej używane z nich to: *córka*, *góra*, *król*, *królik*, *krótki*, *który*, *ogórek*, *ołówek*, *pióro*, *półka*, *równy*, *róża*, *różowy*, *różny*, *skóra*, *wiewiórka*, *wróbel*, *wróżka*, *żółty*, *żółw*

Zasady „u”

1. „u” piszemy na początku wyrazu (wyjątek: *ósemka*)

2. Zawsze na końcu wyrazów, np. *Idę do domuu*.

3. W zakończeniach czasowników: -ują, np. *dzieci malują* obrazek; -uje, np. *chłopiec rysuje* samochód, -ujemy: *Dziś gotujemy* zupę.

4. W zakończeniach wyrazów takich jak:

- a) -ula, np. *cebula*, *koszula*, *kula*
- b) -unek, np. *rachunek*, *podarunek*, *kierunek*, *opatrunek*
- c) -unia, np. *babunia*, *córnia*
- d) -usia, np. *mamusia*, *wnusia*
- e) -utki, np. *malutki*, *mięciutki*

Pisownia „ż”

Literę „ż” piszemy, gdy:

1. Wymienia się ona na „g”, „s”, rzadziej na „z” lub „ż (zi)”, np. *czekaliśmy dłużej niż wy (choć wy czekaliście też długo)*; *odważny* – *odwaga*, *drożka* – *droga*, *wróbel* siedzi *wysoko*, *ale wrona* siedzi *wyżej* (*nisko* – *niżej*). *Tata wozi do szkoły Krzysia, a ja wożę Marysię.*

2. W sylabach *ża, żo, żu, ży* na początku wyrazów: *żagiel, żaglówka, żaba, żarówka, żołnierz, żona, żubr, żuk, żurek, życie, życzenia, żyrafa*. Wyjątki: *rzadko, rzucać, rzodkiewka, Rzym* (Zapamiętanie tych wyjątków może ułatwić ułożenie zdania z tych wyrazów: *Rzadko rzucił rzodkiewkę w Rzymie*).

„Ż” wymienne na „g” pojawia się wtedy, kiedy tworzymy zdrobnienia, np. **nóżka** – bo to *mała noga*, a „ż” wymienne na „s” pojawia się, kiedy stopniujemy przysłowki, np. *Tomek jest wyższy od Piotrka, ale Piotrek też jest wysoki*.

Są też wyrazy z „ż”, których pisownię trzeba zapamiętać, np.: *wąż, nóż, pożar, łyżka, jeź, odważny, podróż, żółty, życzenie, każdy, żaba, róża, żaden, żona, mąż, ważny, żuk, żart, ważny, pasażer, różowy, bagaż, żółw, łyżwy, ciężki, życie*.

Pisownia „rz”

„rz” piszemy:

1. Gdy wymienia się na „r”, np. *morze – morski (woda morska), skórzany (pasek) – skóra, rower – rowerzysta, starzec – stary, tancerz – tancerka*
2. Po spółgłoskach, np. „b”, „p”, „d”, „t”, „g”, „k”, „ch”, „j”, „w”, np.: *brzeg, przystanek, drzewo, trzy, grzyb, krzak, chrzan, wrzesień* (Spółgłoski te łatwiej zapamiętać w postaci zdania, w którym każdy wyraz zaczyna się od tych właśnie spółgłosek, np. *Biały powszechny dom towarowy, gdzie każdy chce jeździć windą*).
3. W zakończeniach wyrazów -arz, -erz, -mistrz, np. *lekarz, marynarz, korytarz, twarz, tancerz, kołnierz, talerz, zegarmistrz*
4. W wyrazach, które trzeba po prostu zapamiętać, np.: *burza, narzędzia, orzech, orzeł, rzeka, rzodkiewka, rzucać, uderzyć, warzywa, zwierzęta*

Pisownia „ch” i „h”

„ch” piszemy:

1. Gdy wymienia się na „s”, „sz”, „ś”, np. *ucho – uszy, suchy – suszyć/susza (suszarka), leniuch – leniusek, groch – groszek, paluch – paluszek, piach – piasek, uśmiech – uśmieszek*
2. Na końcu wyrazów, np. *dach, karaluch, strach, groch, śpioch, duch, lekcjach* (np. *Co robicie po długich lekcjach?*)
3. Przed spółgłoskami, np. *chmura, chleb, pochwała*
4. Po spółgłosce „s”, np. *schody, schować* (*Gdzie schowałeś moje buty?*)
5. W wyrazach, które należy zapamiętać: *chata, choinka, choroba, chór, chusteczka*

„h” piszemy:

Na początku wyrazów, które dawno temu pożyczylśmy z innych języków i które zaczynają się do *hiper-*, *hipno-*, *hydro-* i *hipo-*, np. *hipopotam*, *hipermarket*, *historia*

Gdy wymienia się na „ż”, np. *druh* – *drużyna*

Większość wyrazów z „h” trzeba zapamiętać, najczęstsze z nich to: *bohater*, *herbata*, *herbatniki*, *hak*, *hamulec*, *handel*, *hałas*, *huk*, *hamak*, *huśtawka*, *hasło*, *humor*, *hamburger*, *historia*, *hotel*, *harcerz*, nazwy państw: np. *Hiszpania*, *Holandia*

Pisownia „nie” – razem i osobno

„Nie” w języku polskim piszemy łącznie z:		
CZĘŚCI MOWY	PRZYKŁADY	WYJĄTKI
rzeczownikami	np. <i>niepokój</i> , <i>nieszczęście</i> , <i>nieksiężka</i>	1. gdy <i>nie</i> jest wyraźnym przeciwstawieniem, piszemy je osobno , np. <i>nie korektor</i> , <i>ale redaktor</i> ; <i>nie książka</i> , <i>ale zeszyt</i> 2. gdy człon drugi w przeciwstawieniach logicznych pisze się wielką literą, poprawny jest zapis z łącznikiem , np. <i>nie-Polak</i> itp.
przymiotnikami	np. <i>niedrogi</i> , <i>niebrzydki</i> , <i>nieciekaw</i>	1. gdy <i>nie</i> jest wyraźnym przeciwstawieniem, piszemy je osobno , np. <i>nie brzydki</i> , <i>ale ładny</i> 2. gdy <i>nie</i> łączy się z przymiotnikiem w stopniu wyższym i najwyższym, piszemy je osobno , np. <i>nie gorszy</i> , <i>nie najlepszy</i>
imiesłowami <u>przymiotnikowymi</u>	Np. <i>niebędący</i> , <i>nieoceniony</i> , <i>nieumyty</i>	
przysłówkami utworzonymi <u>od przymiotników</u>	Np. <u><i>nietrudno</i></u> (od <i>nietrudny</i>), <i>niemało</i> (od <i>niemały</i>)	W stopniu wyższym i najwyższym obowiązuje już jednak pisownia rozdzielna, np. <i>nie lepiej</i> , <u><i>nie najlepiej</i></u>
„Nie” w języku polskim piszemy rozłącznie z:		
czasownikami	Np. <i>nie lubię</i> , <i>nie pojechał</i> , <i>nie czytamy</i> , <i>nie chce</i>	<i>nienawidzić</i> , <i>niepokoić się</i> piszemy łącznie
przysłówkami i zaimkami przysłownymi	Np. <i>nie bardzo</i> , <i>nie całkiem</i> , <i>nie tylko</i> , <i>nie wszędzie</i> , <i>nie tutaj</i>	

imiesłowami <u>przysłówkowymi</u>	Np. <i>nie widząc,</i> <i>nie czytając,</i> <i>nie ujrawszy,</i> <i>nie przeczytawszy</i>	
liczebnikami	Np. <i>nie pierwszy,</i> <i>nie jeden, ale dwóch</i>	<i>niejeden</i> , w znaczeniu „wielu”
zaimkami	Np. <i>nie my,</i> <i>nie każdy, nie swój,</i> <i>nie nasze</i>	<i>nieco, niejaki, niektórzy</i>
z wyrażeniami przyimkowymi	Np. <i>nie dla nas,</i> <i>nie z nim, nie w szkole,</i> <i>nie za długo</i>	<i>niezadługo</i> , w znaczeniu „wkrótce”

Pisownia a wymowa „ą” i „ę”

Norma współczesnej polszczyzny zakłada, że samogłoski nosowe, którym w zapisie ortograficznym odpowiadają litery *ą* *ę*, realizowane są jako dwa dźwięki.

Litery „ą” i „ę” mogą być różnie wymawiane. Wszystko zależy od głoski/litery, która stoi po samogłosce nosowej. Np.:

1. „ą” i „ę” przed „b”, „p” wymawiamy jako [om] i [em], np. *ząb* → [zomp], *kąpiel* → [kom-piel], *zęby* → [zemby], *tępy* (np. nóż) → [tempy]
2. „ą” i „ę” przed „d”, „t”, „c”, „dz”, „cz” wymawiamy jako [on] i [en], np. *kąt* → [kont], *pięta* → [pienta], *zając* → [zajonc], *ręcznik* → [rencznik] itd.
3. „ą” i „ę” przed „l” lub „ł” wymawiamy jako [o] i [e], np. *zaczął* → [zaczoł], *zaczęli* → [zaczelili]
4. Nosowość „ą”, „ę” jest bardziej słyszalna w sąsiedztwie innych głosek:
5. „ą” i „ę” przed „s”, „z”, „sz”, „ż” wymawiamy jako „ą” i „ę”³, np. *wąs*, *wąż*, *gęsty*, *mężowie*.
6. „ą” na końcu wyrazów również jest wymawiane z pełną nosowością (jako „ą”): *idą*, *moją*.
7. „ę” zaś na końcu wyrazów albo jest wymawiane z nosowością „ę”, albo jako samogłoska [e], np. *idę* lub *ide*, *zobaczę* lub *zobacze* itp.

³ W rzeczywistości w trakcie wymowy „ą” lub „ę” zawsze mamy dwa dźwięki: na początku słyszymy krótki dźwięk o lub e, a następnie wchodzi rezonans nosowy, który stanowi odrębny dźwięk. Jest to jednak trudne do wychwycenia za pomocą słuchu, dlatego będziemy mówić tu po prostu o wymowie „ą” i „ę”.

PRACA Z KARTAMI

KLASA IV, WYMOWA I PISOWNIA

Karta 1. Samogłoski, spółgłoski; pisownia a wymowa, ó / u, ż / rz, ch / h

Cel: Celem zadań na karcie pierwszej jest utrwalanie liter alfabetu języka polskiego oraz pokazanie różnic pomiędzy wymową a pisownią.

Komentarz gramatyczny: Głoska a litera

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. Do rozwiązania zadania 1. konieczne jest wprowadzenie alfabetu języka polskiego. Zadanie polega na tym, że dzieci porządkują wyrazy w kolejności alfabetycznej.

Zadanie 2. W tym zadaniu mamy podział na samogłoski i spółgłoski. Aby rozwiązać to zadanie, uczniowie powinni wiedzieć, jakie są samogłoski w języku polskim oraz czym się one różnią od spółgłosek, a także powinni umieć dzielić wyrazy na sylaby.

Zadanie 3. To zadanie jest poświęcone różnicom pomiędzy pisownią a wymową. Uczniowie poznają dźwięki, które mogą być zapisywane na dwa sposoby (np. słyszymy samogłoskę [u], ale możemy ją zapisać za pomocą litery „ó” lub „u”, słyszymy [ż], a zapisujemy jako „ż” lub „rz”). Często pojawiają się przy tym dwuznaki: **sz, rz, cz, dż, dź, dz, ch**.

Karta 2. Sylaba i wyraz, pisownia i wymowa

Cel: Celem zadań na karcie drugiej jest utrwalenie wiedzy na temat dwuznaków, a także wprowadzenie takich pojęć, jak sylaba, wyraz i akcent.

Komentarz gramatyczny: Podział głosek na samogłoski i spółgłoski. Sylaba; akcent

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. W tym zadaniu dzieci w prosty sposób zaznaczają granice wyrazów. Zostały w nim użyte słowa, które odnoszą się do prostych, codziennych sytuacji (są to nazwy warzyw i owoców), więc nie powinny być trudne.

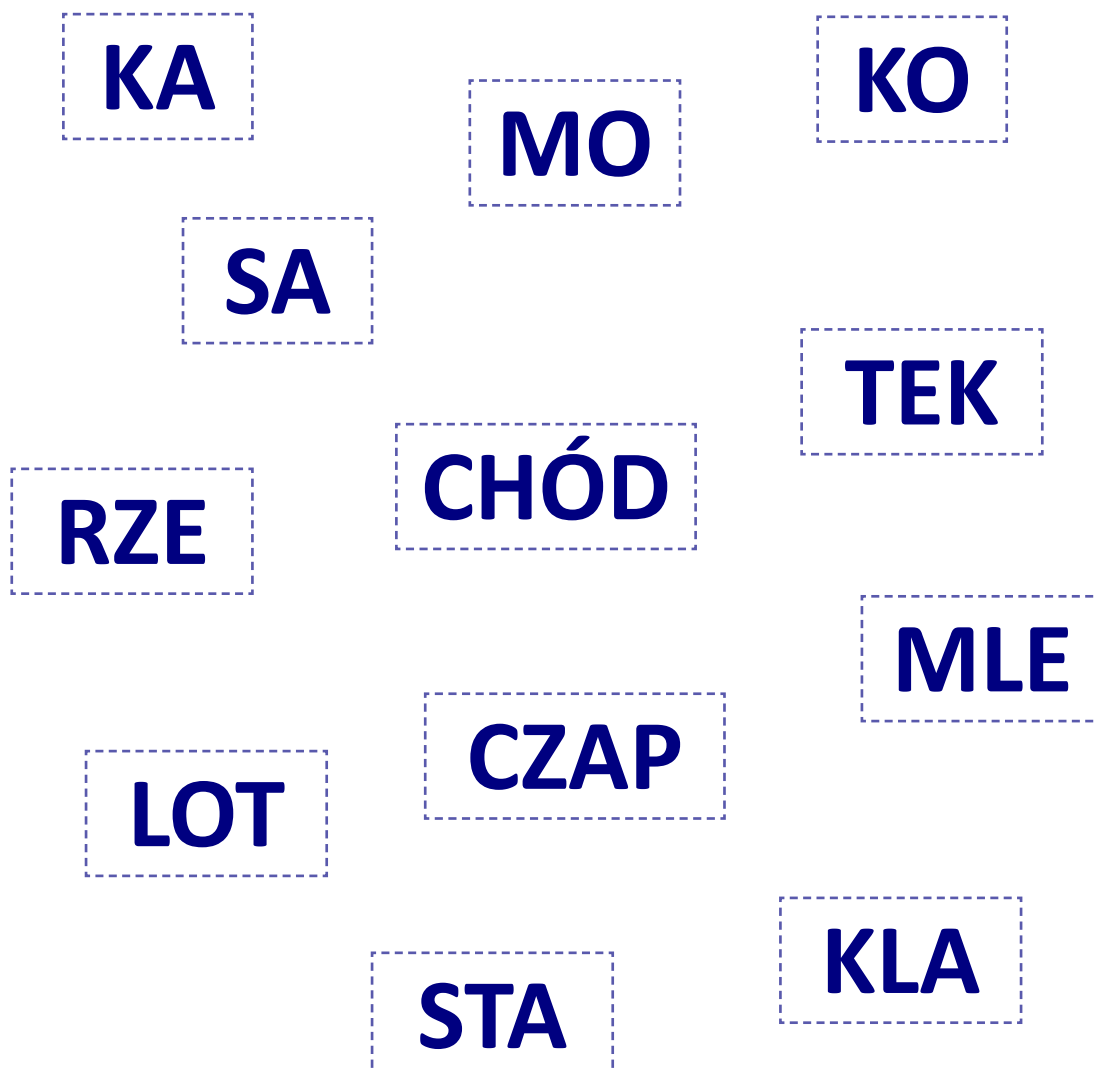
Zadanie 2. Dzieci zapisują wyrazy z zadania 1. w celu ich utrwalenia oraz analizują ich zapis i brzmienie. Zadanie to utrwala zapis ortograficzny dwuznaków (które się pojawiają prawie we wszystkich wyrazach).

Zadanie 3. To zadanie utrwała umiejętność dzielenia na sylaby. Wyrazy, które są w tym zadaniu: *lew*, *małpa*, *żyrafa* i *hipopotam* różnią się liczbą sylab i świetnie nadają do zademonstrowania dzieciom, jak je należy akcentować. Akcent w języku polskim pada na drugą sylabę od końca (oczywiście, jeżeli wyraz nie jest jednosylabowy).

Dodatkowe zadanie:

Domino sylabowe – propozycja zabawy (pomocę do przygotowania w domu lub w klasie, w bardzo łatwy sposób). Mama kupiła dzieciom klocki z sylabami. Możesz wyciąć prostokąty z sylabami, przykleić je na kartonie albo sztywnej kartce papieru i zagrać z kolegami w układanie wyrazów. Na każdym klocku znajduje się jedna sylaba. Dokładaj kolejne klocki i twórz nowe słowa. Utwórz jak najwięcej wyrazów za pomocą podanych sylab (Uwaga: jedną sylabę można wykorzystać wiele razy).

Prawidłowe odpowiedzi w tym zadaniu to: *sa-mo-chód*, *sa-mo-lot*, *czap-ka*, *rze-ka*, *mle-ko*, *ko-tek*, *kla-sa*, *sta-tek*.

Karta 3. Litera „i”

Cel: Ta karta ma za zadanie wyćwiczenie umiejętności rozpoznawania, kiedy wymawiamy głoskę [i], a kiedy nie, oraz kiedy zapisujemy „i”, a kiedy nie. Poza tym zadania na tej karcie utrwalają różnice pomiędzy wymową a pisownią.

Komentarz gramatyczny: Litera „i” (oraz podział na sylaby z: Podział głosek na samogłoski i spółgłoski. Sylaba); głoska a litera; słuch mowny

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. Polega ono na określeniu, gdzie „i” jest samogłoską i samo tworzy sylabę (np. *I-ren-ka*), gdzie „i” jest tylko znakiem zmiękczenia spółgłoski i w wymowie go nie słychać (np. *pi-a-sek*, bo wymawiamy [*pⁱasek*]) oraz gdzie „i” jest znakiem zmiękczenia spółgłoski i samogłoską tworzącą razem z tą spółgłoską sylabę (np. *cho-mi-k*, bo wymawiamy [*chomⁱik*]).

Zadanie 2. Kolejne zadanie polega na uzupełnieniu tekstu elementami, które brzmią tak samo, ale różnie je zapisujemy: „ci” lub „ć”, „si” lub „ś”, „ni” lub „ń”. Ma ono na celu utrwalanie prawidłowej pisowni.

Zadanie 3. Ostatnie zadanie na tej karcie wymaga umiejętności różnicowania dźwięków języka polskiego. Dzieci muszą znaleźć podobnie brzmiące wyrazy. Następnie można poprosić dzieci, aby podały głoski, którymi się te wyrazy różnią. Dodatkowo można poprosić dzieci, aby same wymyśliły podobne, rymujące się pary wyrazów. Zadanie to pozwala sprawdzić, czy dziecko odróżnia podobne do siebie dźwięki języka polskiego, a więc, czy ma prawidłowo ukształtowany słuch mowny.

Karta 4. Co piszemy wielką, a co małą literą?

Cel: Zadania na karcie czwartej utrwalają wiedzę na temat tego, kiedy piszemy wielką, a kiedy małą literą.

Komentarz gramatyczny: Co piszemy wielką, a co małą literą?

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. W zadaniu pierwszym dzieci mają zapisać podane wyrazy wielką lub małą literą. Na podstawie tego dzieci dowiedzą się, które wyrazy w języku polskim zapisujemy wielką literą i jakie są różnice w tym zakresie pomiędzy językiem polskim a angielskim.

Zadanie 2. To zadanie, tak jak poprzednie, utrwalą zasady pisowni wielką i małą literą. W tym zadaniu dzieci muszą uzupełnić luki w tekście.

Zadanie 3. Ostatnie zadanie polega na poprawianiu błędów, które znalazły się w tekście. Jest to więc zadanie trudniejsze. Można je wykorzystać do zweryfikowania wiedzy dzieci w tym zakresie. Należy je jednak wykonać na lekcji, żeby mieć pewność, że dzieci poprawiły wszystkie błędy i nie utrwaliły nieprawidłowej formy.

KLASA V, ORTOGRAFIA

Karta 1. „ó” i „u”

Cel: Karta w całości jest poświęcona ortografii, a dokładniej pisowni „ó” i „u”.

Komentarz gramatyczny: Ortografia – pisownia „ó” i „u”

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. W pierwszym zadaniu ćwiczymy pisownię „ó”, które wymienia się na „o” (kiedy odmieniamy wyrazy przez liczbę, np. *stół* bo *stoły*).

Zadanie 2. W zadaniu drugim utrwalamy pisownię wyrazów z „ó” wymiennym na „o”. Część wyrazów z zadania pierwszego została użyta w zdaniach. Dzieci muszą uzupełnić luki, wstawiając „ó” lub „u”.

Zadanie 3. W tym zadaniu wprowadzamy kolejną zasadę regulującą pisownię „ó”, a mianowicie: „ó” w zakończeniach wyrazów z *-ów* i *-ówka*. W drugiej części tego zadania (pt. *Zakupy*) zasada ta jest utrwalana w wyrazach, które mają końcówkę *-ów* w dopełniaczu liczby mnogiej (np. kogo lub czego nie ma w domu? *rodziców*, *owoców*). Przy okazji utrwalamy odmianę wyrazów – końcówkę dopełniacza liczby mnogiej rzeczowników męskich.

Karta 2. „ż”

Cel: Karta zawiera ćwiczenia do utrwalania pisowni „ż”.

Komentarz gramatyczny: Ortografia – pisownia „ż”

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. Wyrazy, które zostały wykorzystane w tym zadaniu, są trudne, ponieważ ich pisownia nie jest uregulowana żadną zasadą. Dlatego należy je po prostu zapamiętać. Dzieci szukają wyrazów z „ż” w ciągu literowym, a następnie je przepisują do zeszytu. Można też poprosić, aby dzieci ułożyły zdania z tymi wyrazami.

Zadanie 2. „Ż” wymienne na „g” pojawia się wtedy, kiedy tworzymy zdrobnienia, np. *nóżka* – bo to *mała noga*, a „ż” wymienne na „s” pojawia się, kiedy stopniujemy przysłówki – np. *Tomek jest wyższy od Piotrka, ale Piotrek też jest wysoki*. Utrwalaniu tego mechanizmu służy to zadanie.

Zadanie 3. Ostatnie zadanie na karcie, tak jak pierwsze, uczy wyrazów, w których pisownię „ż” trzeba zapamiętać. Są to: *wąż*, *łyżka*, *ciężka*, *jeż*, *odważny*, *nóż*, *żaba*, *róża*. Zadanie jest atrakcyjne dla dzieci, ponieważ ma formę zagadek.

Karta 3. „rz”

Cel: Karta trzecia w całości jest poświęcona utrwalaniu pisowni wyrazów z „rz”. Przed rozwiązaniem tych zadań należy przypomnieć dzieciom zasady ortograficzne, które pomogą zapamiętać, kiedy piszemy „rz”.

Komentarz gramatyczny: Ortografia – pisownia „rz”

Komentarz do zadań:

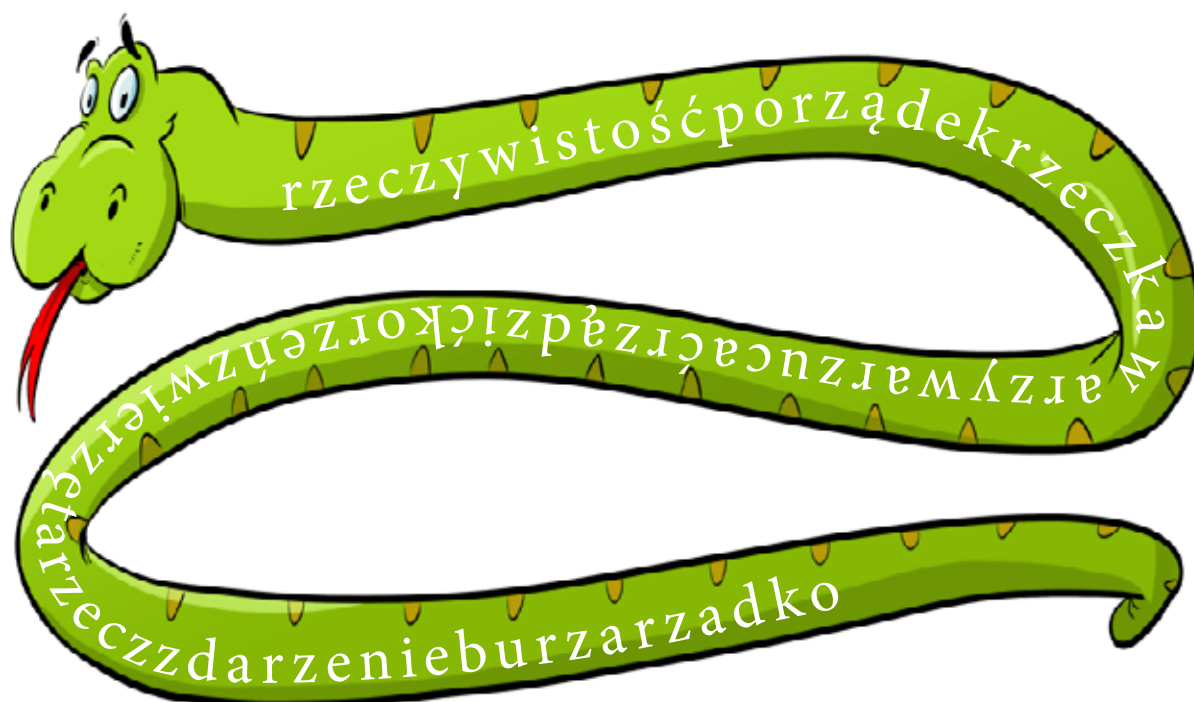
Zadanie 1. „Rz” wymienne na „r” pojawia się w odmianie niektórych wyrazów, np. *papier* – *piszemy na papierze* (miejscownik), *spacer* – *jesteśmy na spacerze* (miejscownik), *dworzec*, *bo czekamy na kogoś na dworcu* (miejscownik). Zapamiętujemy też, że czasem możemy sprawdzić, czy w wyrazie piszemy „rz”, jeśli utworzymy od niego przymiotnik, np. *morze*, *bo morska woda*. Tego typu mechanizmy są ukryte w pierwszym zadaniu na tej karcie.

Zadanie 2. W tym ćwiczeniu uczyliśmy się pierwszych wyrazów, w których pisownię „rz” trzeba zapamiętać, ponieważ nie ma na to reguły. Są to *rzeka, zwierzę, burza, rzecz, rzadko, orzech, porządek, talerz, Rzym, rzeźba*, które zostały ukryte wśród liter. Zadanie to będzie trudniejsze, jeżeli dzieci nie będą wiedziały, jakie wyrazy zostały ukryte wśród liter.

Zadanie 3. To zadanie, podobnie jak pierwsze, służy utrwalaniu pisowni wyrazów z „rz” wymiennym na „r”.

Dodatkowe zadanie. Zadanie 4.:

Znajdź ukryte w wierszu wyrazy. Są to wyjątki, czyli wyrazy, w których piszemy „rz”, choć nie wymienia się ono na „r”. Wypisz te wyrazy i ułóż zdania z czasownikami.

Karta 4. „ch” i „h”

Cel: Na tej karcie wprowadzamy kolejne zasady ortograficzne. Tym razem chodzi o pisownię liter „h” oraz „ch”.

Komentarz gramatyczny: Ortografia – pisownia „h” i „ch”

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. Pierwsze zadanie na tej karcie utrwała pisownię „ch” w wyrazach, w których wymienia się ono na „sz”. Są to głównie zdrobnienia, np.: *daszek, groszek, duszek, muszka*.

Zadanie 2. Drugie zadanie pomoże opanować pisownię często występujących wyrazów z „h” niewymiennym: *bohater, hipopotam, herbata, hamulec, hipermarket, hałas, hamak, huśtawka, hasło, hamburgery, historia, hotel*. Należy je zapamiętać.

Zadanie 3. To zadanie polega na uzupełnianiu pustych miejsc literą „h” lub dwuznakiem „ch”. Ma ono pomóc utrwalić pisownię wyrazów zawierających te litery. Zdania z tego zadania można też wykorzystać jako dyktando ortograficzne.

Zdania do nauki pisowni wyrazów z „h” lub „ch”
(Zadanie 3. Uzupełnij luki i wpisz „h” lub „ch”).

W starymotelu nawet w nocy jestałas. Straszą tam du.....y. Widziałem jednego z nich na da.....u, a drugiego nauławce przedotelem. Mój brat jest bo.....aterem, bo nie boi się tam spać.

Boli mnie brzu....., palu..... i lewe u.....o. Jestemory. Leżę w łóżku i piję gorącąerbatę.

Nie mogę iść do szkoły, szkoda, bo dziś jestistoria – mój ulubiony przedmiot.

Jaś kupił wipermarkecie czteryamburgery na obiad. Odgrzeje je w ku.....ence i zje wszystkie, bo jest głodny jak wilk (albo jakipopotam).

KLASA VI, ORTOGRAFIA

Karta 1. „ó” i „u” – reguły i wyjątki

Cel: Zadania na karcie poszerzają wiedzę z zakresu ortografii i utrwalają zasady, które były ćwiczone na karcie 1. w klasie V (pisownia „ó” i „u”).

Komentarz gramatyczny: Ortografia – pisownia „ó” i „u”

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. W klasie VI ćwiczymy zasady, dzięki którym dzieci mogą zapamiętać pisownię „u” w częstce *-uj-* (występuje w zakończeniach *-uje*, *-ujesz*, *-ujecie*, *-ują* i *-unek*), którą znajdziemy głównie w polskich czasownikach (np. *maluje*, *kłuje*, *budujecie*). Utrwalamy również pisownię „u” w odmianie rzeczowników (dopełniacz liczby pojedynczej rodzaju męskiego: nie ma czego? – *domu*, *stołu*).

Zadanie 2. W tym zadaniu pojawiają się wyrazy z „ó” niewymiennym, których pisownię należy zapamiętać. Większość z nich była już w klasie V, więc teraz je utrwalamy.

Zadanie 3. To zadanie ma na celu utrwalanie wyrazów z „ó” oraz „u”, których pisownia nie jest podporządkowana żadnej regule. Dzieci szukają w ciągu literowym wyrazów i zapisują poniżej. Można również zaproponować dzieciom, żeby ułożyły zdania z tymi wyrazami.

Karta 2. „ż” – reguły i wyjątki

Cel: Zadania na tej karcie mają na celu utrwalenie pisowni wyrazów z „ż”, które nie są podporządkowane żadnym regułom ortograficznym. Wyrazy te należy zapamiętać.

Komentarz gramatyczny: Ortografia – pisownia „ż”

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. Zadanie polega na uzupełnianiu zdań wyrazami z ramki. Do ćwiczeń zostały wybrane wyrazy, które pojawiają się w tekstach języka polskiego bardzo często (np. spójniki *że* lub *żeby*), a więc znajomość ich pisowni jest konieczna.

Zadanie 2. To zadanie również utrwalą pisownię wyrazów z „ż” niewymiennym. Wyrazy, które dzieci otrzymają po rozszyfrowaniu zadania to: *żarówka*, *żałować*, *żółty*, *życzenie*, *żagiel*.

Zadanie 3. Aby lepiej zapamiętać pisownię wyrazów z zadania 2., warto poprosić dzieci o napisanie zdań z tymi wyrazami.

Karta 3. „rz” – reguły i wyjątki

Cel: Poszerzamy i utrwalamy pisownię wyrazów z „rz”

Komentarz gramatyczny: Ortografia – pisownia „rz”

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. W klasie VI uczymy dzieci, że „rz” piszemy w zakończeniach nazw osób, które coś robią (lub wykonują jakiś zawód). To zadanie jest poświęcone nazwom zakończonym na *-arz*, np. *lekarz*, *malarz*.

Zadanie 2. W tym zadaniu wprowadzamy zasadę pisowni „rz” po spółgłoskach: „b”, „p”, „d”, „t”, „g”, „k”, „ch”, „j”, „w”. Zadanie polega na tym, że dzieci sami tworzą regułę po dokładnym przyjrzeniu się podanym w zadaniu wyrazom.

Zadanie 3. Odstępstwo od reguły, która została utworzona w zdaniu 2., stanowią wyrazy: *wszystko*, *wszędzie*, *pszczoła*, *kształt*. W tych wyrazach **po spółgłoskach** (w, p, k) **piszemy sz**. Są to wyjątki i trzeba je zapamiętać.

Zadanie 4. Ostatnie zadanie na karcie utrwalą regułę z zadania 2. i polega na tym, że uczniowie muszą wpisać w puste miejsca „rz” lub „ż”. Tekst z tego zadania może być wykorzystany również jako dyktando ortograficzne, weryfikujące wiedzę dzieci na temat pisowni „rz” i „ż”. Dlatego też załączamy tekst kompletny, bez luk, aby mogli Państwo dać go dzieciom do nauczania się.

Tekst z zadania 3. (W puste miejsca wpisz „rz” lub „ż”).

W domu przy ulicy Brzozowej wybuchł pożar. Straż pożarna przyjechała po trzynastu minutach. Ludzie przychodzili popatrzyć. Każdy z mieszkańców bał się, że od ognia zapalą się krzaki i drzewa, które rosły obok domu. Ktoś krzyczał, że trzeba się odsunąć jak najdalej od ognia. Na szczęście strażacy szybko ugasili pożar.

Karta 4. Pisownia „nie” – razem i osobno

Cel: Celem karty jest nauczanie dzieci pisowni „nie” z różnymi częściami mowy.

Komentarz gramatyczny: Pisownia „nie” – razem i osobno

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. Zadanie pierwsze polega na tym, że dzieci dokładnie przyglądają się „nie” i wyrazom po nim, a następnie starają się sformułować zasadę ortograficzną: jak piszemy „nie” z rzeczownikami.

Zadanie 2. Zadanie drugie jest bardzo podobne do pierwszego: dzieci uzupełniają regułę dotyczącą pisowni „nie” z rzeczownikami i przymiotnikami.

Zadanie 3. Najwięcej kłopotów mają dzieci (i nie tylko) z pisownią „nie” z przysłówkami. „Nie” z przysłówkami, które utworzyliśmy od przymiotników, piszemy łącznie (razem), np. *niedobrze*, bo *niedobry*, *nieładnie*, bo *nieładny*. „Nie” z pozostałymi przysłówkami (czyli takimi, które nie powstały od przymiotników) piszemy rozłącznie (osobno), np. *nie dziś*, *nie tylko*.

Dodatkowe zadanie utrwalające pisownie „nie” z różnymi częściami mowy.

Wstaw „nie” i uzupełnij luki w zdaniach, pamiętaj o pisowni „nie” z różnymi wyrazami (łącznie lub rozłącznie / razem lub osobno):

W poniedziałki muzeum jest czynne.

Babcia odwiedziła nas wczoraj spodziewanie. Ale miła spodzianka!

Na tabliczce był napis: „..... deptać trawników, łamać gałęzi, krzyczeć w parku”.

..... wolno jeść dojrzałych owoców. To zdrowe.

Jeśli odrobisz pracy domowej, możesz dostać dostateczny stopień.

Ten film był ciekawy.

Tomek to mój daleki krewny.

Przed sklepem stał wysoki mężczyzna.

Piotrek umiał zrobić zadania.

Samolot leciał wysoko, więc mogliśmy robić zdjęcia.

..... zawsze mamy rano czas, żeby zjeść śniadanie.

KLASA VII, FONETYKA I ORTOGRAFIA

Karta 1. o / ó, rz, ż, ch, h – utrwalenie wiadomości

Cel: Karta jest przeznaczona do utrwalania i poszerzania wiedzy z zakresu ortografii (pisownia „u” i „ó”, pisownia „ż” i „rz”, pisownia „ch” i „h”).

Komentarz gramatyczny: Ortografia – pisownia „u” i „ó”, pisownia „ż”, pisownia „rz”, pisownia „ch” i „h”

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. i 2. W obu zadaniach będziemy przypominać reguły ortograficzne, które dzieci już znają, teraz będziemy je utrzymywać. W zadaniu 1. podporządkowujemy wyrazy regułom, w zadaniu 2. zaś odwrotnie – podajemy regułę do poszczególnych wyrazów.

Zadanie 3. Za pomocą tego zadania poszerzamy listę wyrazów, które nie podlegają żadnym regułom, więc traktujemy je jako wyjątki.

Karta 2. Czy rozróżniasz te głoski i litery: „s”, „ś”, „si”, „sz”

Cel: Karta jest poświęcona różnicowaniu i zapisywaniu następujących dźwięków:

[s], [ś] (zapisywanego jako „s” lub „si”), [sz]

[z], [ż] (zapisywanego jako „ż” lub „zi”), [ź] (zapisywanego jako „ż” lub „rz”)

[c], [ć] (zapisywanego jako „ć” lub „ci”) oraz [cz].

Komentarz gramatyczny: głoska a litera; słuch mowny

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. Różnicowanie tych dźwięków może dzieciom sprawiać kłopot, dlatego przed wykonaniem tego zadania należy sprawdzić, czy dzieci je słyszą. W tym celu należy się zapoznać z rozdziałem *Komentarz gramatyczny – słuch mowny* lub wykorzystać instruktaż wraz z obrazkami do oceny słuchu mownego, znajdujący się w *Poradniku logopedycznym dla nauczycieli polonijnych pracujących z dziećmi w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym* (zob. <http://ips.poloniam.edu.pl/publikacje/>). Zadanie polega na tym, że dzieci muszą uzupełnić luki odpowiednimi literami. Jeżeli wiemy, że dzieci będą miały problem z tym zadaniem, warto im głośno i wyraźnie przeczytać zdania, w których są wyrazy z lukami.

Zadanie 2. Zadanie drugie jest bardzo podobne do pierwszego. Dodatkowo zaleca się w tym wypadku pracę ze słownikiem (przy okazji możemy powtórzyć alfabet języka polskiego).

Tekst z **zadania 2.** można wykorzystać jako dyktando fonetyczne:

Warszawa leży nad Wisłą w krainie, która nazywa się Mazowsze. Jest stolicą Polski, dlatego znajduje się tam siedziba prezydenta i parlamentu. Herbem Warszawy jest syrenka – piękna pół kobieta, pół ryba, która mieszkała w Wiśle. Legenda mówi, że warszawska syrenka tak pokochała stolicę, że obiecała już zawsze jej bronić. Dlatego na pomnikach jej postać trzyma tarczę i miecz. Dziś w Warszawie mieszka 2 miliony osób i jeździ prawie 1,5 miliona samochodów.

Karta 3. Pisownia *ą* / *ę*

Cel: Karta jest poświęcona różnicom między pisownią a wymową „*ą*” i „*ę*”, także różnicowaniu słuchowemu dźwięków języka polskiego.

Komentarz gramatyczny: Pisownia a wymowa „*ą*” i „*ę*”

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. Karta jest poświęcona różnicom między pisownią a wymową. Dzieci mają trudności z zapisem „*ą*” i „*ę*”, gdyż w języku polskim bardzo często wymawiamy te litery jak dwie głoski, np. przed „*d*” w wyrazie *błąd* wymawiamy [on] i dzieci tak piszą: **błond*, przed „*b*” w wyrazie *zab* wymawiamy [om] – **zomb*. Dlatego trzeba to wyćwiczyć. W zadaniu 1. uczniowie mają uzupełnić luki w zdaniach literami „*ą*” i „*ę*”, a następnie je zapamiętać.

Zadanie 2. Zadanie 2. również ma na celu utrwalanie pisowni wyrazów z samogłoskami nosowymi „*ą*” i „*ę*”. Dodatkowo w tym zadaniu szukamy wyrazów, które różnią się jedną głoską. Jest to zadanie na słuch mowny (słuch fonematyczny). Ćwiczenia słuchowe były już w klasie IV. W tym zadaniu jednak ćwiczymy rozróżnianie trudniejszych dźwięków oraz opanowywanie ich pisowni.

Zadanie 3. Czasem w języku polskim wystarczy znać regułę, żeby wiedzieć, że będzie „*ę*” lub „*ą*”, np. w odmianie czasowników na końcu (*oni/one teraz myślą*), w 3. osobie czasu przeszłego (przed *ł/ł* – *wziął*, ale *wzięła*, *wzięły*, *wzięli*).

Karta 4. Pisownia „*ę*”, „*em*”, „*en*”, „*ą*”, „*om*”, „*i*” / „*y*”

Cel: Utrwalanie oraz poszerzanie wiadomości wprowadzonych na karcie 3. Realizacja nosowości.

Komentarz gramatyczny: Pisownia a wymowa „*ą*” i „*ę*”

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. i 2. Te zadania dotyczą różnicowania: „*ą*”, „*ę*”, „*om*”, „*em*”, które brzmią podobnie. Dzieci często popełniają błędy i zapisują „*em*” zamiast „*ę*” lub „*om*” zamiast „*ą*” (ćwiczymy to na karcie 3.). Czasem zdarza się też, że dzieci popełniają błąd przeciwny i zamiast „*om*” piszą „*ą*”. Tymczasem zapis tych głosek też czasem da się przewidzieć regułą, a błąd może spowodować, że nie zostaniemy zrozumiani, np. *z kim się bawię?* – *z koleżanką*, ale *komu się przyglądam* – *moim koleżankom*, *co widzę?* – *książkę* (biernik liczby pojedynczej), *z czym przyszedłem / przyszedłaś*.

szłam? – z *książką* (narzędnik liczby pojedynczej). Dotyczy to rzeczowników rodzaju żeńskiego i przymiotników, których używamy przy tych rzeczownikach.

Zadanie 3. Dzieci często mają trudności z odróżnieniem w odmianie przymiotników i czasowników form męskoosobowych, a mianowicie zakończeń wyrazów: *-ły/-li* czy też *-ny/-ni* (np. *mały* – *mali*, *grały* – *grali*, *grzeczny* – *grzeczni*). Temu jest poświęcone to zadanie.

Zadanie 3.

Wybierz odpowiednie zakończenia wyrazów: *-ni*, *-ny* dla rzeczowników i przymiotników lub *-ły*, *-li* dla czasowników. Nieprawidłowe skreśl.

1. Ma *ły/li* chłopcy bawi *ły/li* się samochodzikami.
2. Popular *ny/ni* uczniowie grali *ły* w drużynie koszykówki.
3. Pil *ny/ni* student ma lepsze oceny niż jego leniwy kolega.
4. Ania i Kasia napisały */li* list do dyrektora szkoły i poprosiły */li* o zgodę na zorganizowanie pikniku.
5. Dziewczynki przygotowały */li* sos i lemoniadę, a chłopcy ugotowali */ły* makaron.

KLASA VIII, FONETYKA I ORTOGRAFIA

Karta 1. Ortografia – trudne wyrazy, reguły i wyjątki

Cel: Zadania na tej karcie mają na celu utrwalenie wiadomości z ortografii. Chodzi przede wszystkim o utrwalanie pisowni „ż”, „rz”, „ó”, „u”, „ch”, „h” oraz reguł, które zostały opanowane w klasach młodszych.

Komentarz gramatyczny: Ortografia – pisownia „u” i „ó”, pisownia „ż”, pisownia „rz”, pisownia „ch” i „h”

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. Pierwsze zadanie na karcie jest przeznaczone do powtórzenia zasad ortograficznych. Dzieci szukają wyrazów z „ż”, „rz”, „ó”, „u”, „ch”, „h” oraz podają regułę, dlaczego piszemy tak, a nie inaczej.

Zadanie 2. Zadanie drugie może weryfikować i utralać wiedzę zdobytą w klasach wcześniejszych. Tekst z zadania drugiego może być też wykorzystany jako dyktando, dlatego w tym miejscu przytaczamy go jeszcze raz bez kratek, w których są litery do wyboru. Można dać go dzieciom do nauczania się (fragment lub całość), a można też potraktować jako klucz do zadania.

Tu, gdzie dziś stoi hipermarket, dawniej stał hotel. Podobno działał się w nim dziwne rzeczy: ktoś z gości opowiadał, że słyszał w nocy hałas, inni słyszeli, jak ktoś chodzi po schodach, ale kiedy wyglądali na korytarz, nikogo tam nie było. No, chyba że ktoś się schował. Podobno w hotelu mieszkał duch, który powtarzał w kółko jedno hasło: chaos. Czemu akurat to słowo, tego nikt nie wiedział. A może ten duch miał po prostu bardzo zły charakter i lubił w nocy hałasować? Dziadek opowiadał, że właściciel hotelu nazywał się Henryk i był zakochany w pewnej dziewczynie. Nazywała się Halina i wkrótce po ślubie z Henrykiem nagle ciężko zachorowała. Dziewczyna bohatercko walczyła z chorobą, ale przegrała. Po jej śmierci Henryk był bardzo smutny, schudł i stał się chytry. Podobno chował pieniądze w różnych miejscach w hotelu, bo bał się je wpłacić na rachunek bankowy. Kilka lat po śmierci Haliny w hotelu wybuchł pożar i pochłonął wszystko. Mój dziadek myślał, że Henryk zginął, aż do chwili, gdy dostał list i zdjęcia z Hiszpanii. Okazało się, że Henryk wyjechał i podróżuje po świecie. Na zdjęciu nie był sam – obok niego siedziała.... Halina.

Karta 2. Pisownia „nie”. Kiedy piszemy wyrazy wielką i małą literą?

Cel: Ta karta jest przeznaczona do sprawdzania i utrwalania zasad regulujących pisownię „nie” (łącznie lub rozłącznie).

Komentarz gramatyczny: Pisownia „nie” – razem i osobno

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. To zadanie pozwoli ustalić, czy uczniowie wiedzą, z którymi częściami mowy „nie” piszemy łącznie, a z którymi rozłącznie.

Zadanie 2. W tym zadaniu przypominamy, jakie wyrazy bądź wyrażenia w języku polskim piszemy wielką literą. Tak samo, jak w klasie IV, duży nacisk kładziemy na różnice pomiędzy pisownią polską a angielską.

Zadanie 3. To zadanie jest poświęcone pisowni „nie” i polega ono na poprawianiu błędów w tekście. Zaleca się, aby tego typu ćwiczenia były wykonywane na lekcji. Należy upewnić się, że dzieci nie przeoczyły błędów, ponieważ może to prowadzić do utrwalania nieprawidłowej pisowni.

Karta 3. Różnice między pisownią a wymową, część 1

Cel: Karta ta ma pomóc dzieciom utrwalić wiadomości dotyczące różnic między pisownią a wymową.

Komentarz gramatyczny: Głoska a litera, podział głosek na samogłoski i spółgłoski, sylaba, litera „i”, słuch mowny

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. Pierwsze zadanie przeznaczone jest do weryfikacji, czy uczniowie klasy VIII potrafią prawidłowo zapisać wyrazy z „ci” oraz „ć”, „si” oraz „ś”, „ni” oraz „ń”, „ź” oraz „zi”, „dzi” oraz „dź”. Jeżeli dzieci nie radzą sobie z tym zadaniem, należy im przypomnieć, jaką funkcję może pełnić „i”: dlaczego raz je słyszymy, a raz nie (zob. Komentarz gramatyczny – litera „i”).

Zadanie 2. Drugie zadanie dotyczy samogłoski „i”, która czasami tworzy sylabę i słychać ją w wymowie, a czasami jej funkcja polega na zmiękczeniu stojącej przed nią spółgłoski i w ogóle jej nie wymawiamy, a to powoduje, że dzieci nie potrafią prawidłowo zapisać wyrazów typu *zielone* – **zelone*, *przyjaciółka* – **przyjaćółka*.

Zadanie 3. Ostatnie zadanie na karcie dotyczy nie tylko wymowy, ale również gramatyki. Uczymy tu dzieci odmiany przymiotników rodzaju męskiego w liczbie pojedynczej i liczbie mnogiej oraz odmiany czasowników w czasie przeszłym (głównie chodzi o podział na formy męskoosobowe i niemęskoosobowe z zakończeniami „ły” lub „li” (*one wzięły* i *oni wzięli*)).

Karta 4. Różnice między pisownią a wymową. Część 2.

Cel: Przypominamy i utrwalamy pisownię „ę” i „ą” oraz „om”, „on”, „em”, „en”; „li” oraz „ły”, a także łączną i rozłączną pisownię „nie”.

Komentarz gramatyczny: Pisownia a wymowa „ą” i „ę”; litera „i”

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. i 2. Oba zadania dotyczą pisowni „ę”, „ą” oraz „om”, „on”, „em”, „en”. W obu zadaniach dzieci powinny uzupełnić luki w tekście.

Zadanie 3. To zadanie również polega na uzupełnianiu pustych miejsc w tekście, jednak nie dotyczy ono nosówek, tylko czasownikowych form męskoosobowych w czasie przeszłym.

Zadanie 4. i 5. natomiast utrwalają łączną lub rozłączną pisownię „nie” z różnymi częściami mowy.

CZĘŚĆ II. JAK TWORZYMYSZ ZDANIA W JĘZYKU POLSKIM? (SKŁADNIA)

KOMENTARZ GRAMATYCZNY

Oznajmienia, pytania, rozkazy

W języku polskim, podobnie jak w języku angielskim, wyróżniamy trzy typy wypowiedzeń ze względu na ich funkcję: **oznajmujące, pytające, rozkazujące**.

Wypowiedzenia oznajmujące to takie wypowiedzenia, za pomocą których coś stwierdzamy, np. że ktoś coś robi (*Dziecko woła psa.*) lub że coś jest jakieś (*Kurtka jest zielona.*), lub ktoś jest kimś (*Ania jest uczennicą.*). Początkową ich część wypowiadamy z intonacją rosnącą, a końcową – z intonacją opadającą. W piśmie zaznaczamy to kropką na końcu wypowiedzenia.

Wypowiedzenia pytające to takie wypowiedzenia, które tworzymy, gdy czegoś nie wiemy i chcemy się tego dowiedzieć. Na ich końcu stawiamy znak zapytania. Wypowiedzenia pytające możemy tworzyć w języku polskim:

- **tylko za pomocą intonacji** – w wypowiedzeniach pytających intonacja jest rosnąca, a końcową część wypowiedzenia wypowiadamy wyższym tonem niż część początkową; inaczej niż w języku angielskim szyk wyrazów pozostawiamy bez zmian, np. *Dziecko woła psa?*, *Kurtka jest zielona?*, *Ania jest uczennicą?*.
- za pomocą **wyrazu czy**, który umieszczamy **na początku wypowiedzenia**, np. *Czy kurtka jest zielona?*, *Czy Ania jest uczennicą?*, *Czy dziecko woła psa?*. Uwaga! Inaczej niż w języku angielskim szyk wyrazów pozostaje taki sam jak w wypowiedzeniu oznajmującym.
- za pomocą **innych wyrazów (zaimków)**, które umieszczamy **na początku wypowiedzenia** zależnie od tego, o co chcemy zapytać, np. *Kim jest Ania?*, *Jaka jest kurtka?*, *Kto woła psa?*, *Kogo woła dziecko?*. Uwaga! W tych wypowiedzeniach zmieniamy szyk – jako pierwszy umieszczamy zaimek, potem orzeczenie (czasownik).

Wypowiedzenia rozkazujące tworzymy za pomocą odpowiedniej **intonacji** (całe wypowiedzenie mówione jest wyższym tonem i bardziej donośnym głosem z mocnym akcentowaniem wyrazów), a w piśmie na końcu stawiamy wykrzyknik. W wypowiedzeniach rozkazujących często używamy czasowników w trybie rozkazującym, np. *Posprzątaj swój pokój!*, *Wyłącz komputer!*.

WYPOWIEDZENIA	
Oznajmujące	<i>Janek lubi czytać książki.</i> <i>We wtorek pojadę do babci.</i> <i>W ogródku zakwitły czerwone kwiaty.</i>
Pytające	<i>O której godzinie odlatuje samolot?</i> <i>Kto to zrobił?</i>
Rozkazujące	<i>Czytaj książkę!</i> <i>Zrób to teraz!</i>

Zdanie czy równoważnik zdania

Wypowiedzenia dzielimy na **zdania** i **równoważniki zdań**:

- 1. Zdania** to takie wypowiedzenia, w których użyliśmy czasownika w formie osobowej, np. *Dziecko woła psa. Ania jest w szkole. Posprzątaj swój pokój.*
- 2. Równoważniki** zdań to wypowiedzenia, które nie zawierają czasownika w formie osobowej, np. *Kto tam? Nie deptać trawników. Spokój!*

Równoważników zdań używamy na przykład na tablicach informacyjnych, a także, gdy piszemy coś w punktach.

Jeśli nie musimy używać równoważników, to lepiej posługiwać się pełnymi zdaniami. Gdy mówimy zdaniami, wyrażamy się w sposób bardziej jasny i precyzyjny.

Części zdania i związki w zdaniu

Aby szybko przypomnieć sobie części zdania, można spojrzeć na tabelę, którą znajdą Państwo również na przygotowanych przez nas plakatach. Wybraliśmy proste, przykładowe zdanie: *Mała dziewczynka bawi się piłką przed domem*, w którym pokazaliśmy, jak możemy tworzyć i rozwijać zdania w języku polskim. Nad każdym wyrazem umieściliśmy pytanie, które możemy do niego utworzyć.

jaka?	kto?	co robi?	czym?	gdzie?
Mała	dziewczynka	bawi się	piłką	przed domem.

CZĘŚĆ ZDANIA		Pytania, na które odpowiada	Który wyraz w przykładowym zdaniu ilustruje tę część zdania i na jakie pytanie odpowiada?
PRZYDAWKA	→	jaki? jaka? jakie? czyj? czyja? czyje? który? która? które? ile? czego? z czego?	Mała (jaka?)
PODMIOT	→	kto? co?	dziewczynka (kto?)
ORZECZENIE	→	co robi? co się z nim dzieje? w jakim jest stanie?	bawi się (co robi?)
DOPEŁNIENIE	→	kogo? czego? komu? czemu? kogo? co? kim? czym? o kim? o czym?	piłką (czym?)
OKOLICZNIK	→	gdzie? jak? kiedy? skąd? po co? dlaczego? jak długo?	przed domem (gdzie?).

Aby dzieci mogły zrozumieć, czym są części zdania, najpierw powinny poznać części mowy. Możemy o obu tych zagadnieniach mówić przy okazji. Na przykład kiedy uczymy o tym, czym jest czasownik lub po prostu wprowadzamy wyrazy, które są czasownikami, możemy zarazem pokazać, jak używamy ich w zdaniu i wyjaśnić, że są to orzeczenia.

Jeśli chcieliby Państwo przypomnieć sobie więcej informacji o poszczególnych częściach zdania, znajdą je Państwo poniżej.

Części zdania pozostają ze sobą w relacjach, czyli w związkach – wzajemnie się określają i na siebie oddziałują. Poszczególne typy związków omawiamy po częściach zdania, gdyż te zagadnienia łączą się ze sobą.

Orzeczenie

W tradycyjnej gramatyce mówi się, że orzeczenie to taka część zdania, która **nazywa czynność lub stan** i odpowiada na pytania: **Co robi? Co się z nim dzieje? W jakim jest stanie? Czym jest? Jaki jest?**

Orzeczenie najczęściej wyrażane jest **czasownikiem w formie osobowej**, np.

Orzeczenie – czasownik w formie osobowej*Szybko wracajcie do domu.**W ogrodzie rosną kwiaty.**Ptaki odleciały.**Zgubiłem okulary i nie mogę czytać.*

W języku polskim używamy również tzw. **orzeczenia imiennego**, które składa się z **czasownika** pełniącego funkcję łącznika (*być, stać się, zostać*) oraz wyrazów, za pomocą których mówimy, co jest jakieś, ile czegoś jest lub kim ktoś jest / został (**rzeczowniki, przymiotniki, liczebniki**). Takie zdania są bardzo częste w języku polskim.

Orzeczenie imienne

łącznik (*być, stać się, zostać*) + **orzecznik**
(rzeczownik, przymiotnik, liczebnik)

*Mój tata jest pilotem.**Adam w przyszłości zostanie informatykiem.**Byłem pierwszy na mecie.**Rodzice są dumni ze swoich dzieci.*

Funkcję orzeczenia w języku polskim mogą także pełnić **czasowniki, które nie odmieniają się przez osoby**. Uwaga: takie czasowniki wymagają tego, aby obok nich użyć (jako dopełnienia) innego czasownika w bezokoliczniku.

Orzeczenie – czasownik w formie nieosobowej*Trzeba myć zęby po każdym posiłku.**W niedzielę można dłużej spać.***Podmiot**

Podmiot **oznacza osoby, zwierzęta, przedmioty i zjawiska**, o których jest mowa w zdaniu, w języku polskim najczęściej odpowiada na pytania **kto? co?** i jest wyrażony **rzeczownikiem** lub **zaimkiem osobowym w mianowniku**:

Podmiot w mianowniku*Tomek namalował obraz.**Pod drzewem siedzi niedźwiedź.**Deszcz padał bez przerwy.**On śpiewa.*

Osobom uczącym się języka polskiego, które lepiej znają język angielski, sporo kłopotu sprawiają zdania z tzw. **podmiotem domyślnym**, czyli takie, w których pomijamy wyraz pełniący funkcję podmiotu, np.

Podmiot domyślny
<i>Wróci dopiero jutro. (kto? => ON)</i> <i>Pojadę nad morze. (kto? => JA)</i> <i>Długo rozmawialiśmy o wakacjach.</i> <i>(kto? => MY).</i>

W języku angielskim musimy w tych zdaniach użyć zaimka osobowego i powiedzieć *On wróci dopiero jutro, Ja pojadę nad morze, My długo rozmawialiśmy o wakacjach*. W języku polskim w pierwszym zdaniu możemy zaimkę opuścić, a w drugim i trzecim wręcz musimy tak zrobić. Wyjątkiem są sytuacje, gdy chcemy zaakcentować ten zaimkę, żeby podkreślić, że to właśnie JA coś zrobię lub MY coś zrobiliśmy, a nie KTOŚ INNY. Dzieje się tak, ponieważ w języku polskim czasowniki mają końcówki osobowe i dzięki tym końcówkom możemy ustalić, kto jest wykonawcą czynności – ja, ty, on, my itd. W języku angielskim końcówkę osobową ma tylko 3. osoba liczby pojedynczej i tylko w czasie *Present Simple* (oraz czasowniki posiłkowe w innych formach czasu). Pozostałe formy czasownika nie mają końcówek osobowych, więc dopóki nie użyjemy rzeczownika lub odpowiedniego zaimka, nie wiemy, kto coś zrobił.

W języku polskim w wyjątkowych wypadkach **podmiot** może także zostać użyty w **dopełniaczu**. Dzieje się tak, gdy:

1. Użyjemy przeczenia (*nie*) w zdaniu o kształcie *ktoś/ coś jest gdzieś*, np. *Tata jest w pracy. Taty nie ma w pracy.*
2. Użyjemy w zdaniu czasownika, który mówi o tym, że czegoś ubywa, przybywa lub nie ma, np. *Zabrakło pieniędzy na nowy samochód. Po deszczu przybyło wody w rzece.*

Podmiot w dopełniaczu (kogo? czego?)
<i><u>Agnieszki</u> nie ma w domu.</i> <i>W Afryce brakuje <u>wody</u>.</i>

O ile zdań opisanych w punkcie 2. używamy dość rzadko, o tyle zdania takie jak w punkcie 1. są bardzo częste. W kartach proponujemy zadania, dzięki którym można nauczyć się ich używać.

W języku polskim, podobnie jak w języku angielskim, funkcję podmiotu może pełnić jednocześnie kilka wyrazów, tworzących szereg, np. *Ania i Kasia kupiły kwiaty*. W takich zdaniach powinniśmy użyć orzeczenia w liczbie mnogiej (zob. także **związek główny**).

Związek główny

Związek główny to związek podmiotu z orzeczeniem. Jest on szczególnym związkiem, ponieważ oba człony – podmiot i orzeczenie – oddziałują na siebie nawzajem. Najłatwiej wyjaśnić to na przykładzie. Np. w zdaniu *Kasia kupiła kwiaty* podmiotem jest rzeczownik *Kasia*, a orzeczeniem czasownik *kupiła*. Rzeczownik *Kasia* musi zostać użyty w mianowniku, ponieważ tego domaga się czasownik – *kupiła*:

Kupiła (kto?) *Kasia* (mianownik)

Ale podmiot, czyli rzeczownik *Kasia*, też ma w tym związku coś do powiedzenia. Domaga się od czasownika, aby ten był w 3. osobie, a także odpowiedniej liczbie i w odpowiednim rodzaju:

Kasia (rodzaj żeński, liczba pojedyncza) *kupiła* (3. osoba, rodzaj żeński, liczba pojedyncza).

Możemy więc powiedzieć, że związek główny, czyli związek podmiotu z orzeczeniem, jest oparty na wzajemnym kompromisie – każda ze stron w jakiś sposób dostosowuje się do drugiej.

Warto o tym pamiętać zwłaszcza wtedy, gdy mamy do czynienia z tzw. **podmiotem szeregowym**, np. *Ania i Kasia kupiły kwiaty*. Ponieważ *Ania i Kasia* to dwie osoby, a nie jedna, więc w zdaniu musimy użyć czasownika w liczbie mnogiej (*kupiły*, a nie *kupiła*).

Jeżeli podmiot jest określany przez liczebnik główny (związek liczebnika z rzeczownikiem), to w zdaniu musimy użyć czasownika w formie 3. osoby liczby pojedynczej, a nie mnogiej, np.

chłopiec stoi/stał ale: *dwóch/trzech/czterech* itd. *chłopców stoi/stało*

Dopełnienie

Dopełnienie jest ściśle **związane z czasownikiem** – określa ono czasownik i odpowiada na pytania przypadków (poza mianownikiem): **kogo?**, **czego?**, **komu?**, **czemu?**, **kogo?**, **co?**, **kim?**, **czym?**, **o kim?**, **o czym?**.

Kiedy wybieramy określony czasownik, czyli orzeczenie, wraz z nim wybieramy również możliwe dopełnienia. Na przykład, jeśli chcemy zbudować zdanie z czasownikiem *dać*, to oprócz podmiotu (*kto daje?*) potrzebujemy również dwóch dopełnień: *komu* (lub *czemu*) oraz *kogo* lub *co?*: *ktoś daje komuś coś*, np. *Tomek daje prezent Julce*.

Poniżej podajemy kilka przykładów zdań z dopełnieniami. Nad strzałką czerwonym kolorem zapisaliśmy pytania, a po prawej stronie strzałki pogrubioną czcionką zaznaczyliśmy wyraz, który jest dopełnieniem.

Na lekcji oglądaliśmy ^{co?} → film.
 Będę czekał na ^{na kogo?} → ciebie pod sklepem.
 Dzieci pomagają ^{komu?} → mamie.
 Chłopiec opowiedział ^{co?} → bajkę.
 Ciągłe myślę o ^{o czym?} → wycieczce.
 Ania spacerowała ^{z kim?} → z koleżanką.

Jeśli czasownik (orzeczenie) wymaga dopełnienia w bierniku i zaprzeczymy zdanie z tym czasownikiem (dodamy *nie* przed czasownikiem), to formę dopełnienia musimy zamienić na dopełniacz. Tak jak w zdaniu:

Na lekcji oglądaliśmy film (co? biernik) – *Na lekcji nie oglądaliśmy filmu* (czego? dopełniacz).

Takie zdania są bardzo częste w języku polskim i w kartach pracy zaproponowaliśmy ćwiczenia, które pomogą w ich opanowaniu.

Związek rzędu

W języku polskim jeden wyraz może wymagać od drugiego wyrazu odpowiedniej formy przypadka. Na przykład w zdaniu *Marysia widzi kota* czasownik *widzi* wymaga od rzeczownika *kot* formy biernika (*kogo* lub *co widzi? kota* – biernik). Związek między takimi dwoma wyrazami nazywamy związkiem rzędu. Poniżej podajemy przykłady, które to ilustrują:

ZWIĄZEK RZĘDU	
czyta (co?) książkę	czasownik (orzeczenie) → rzeczownik (dopełnienie)
rozmawia z (z kim?) bratem	czasownik (orzeczenie) → wyrażenie przyimkowe (dopełnienie)
rozmawia o (o czym?) filmie	czasownik (orzeczenie) → wyrażenie przyimkowe (dopełnienie)
samochód (czyj?) ojca	rzeczownik → rzeczownik (D.) (przydawka)
nauka (czego?) języka	rzeczownik → rzeczownik (przydawka)

Przydawka

Przydawki są **określeniami rzeczownika** i odpowiadają na pytania: **jaki?, jaka?, jakie?, czyj?, czyja?, czyje?, który?, która?, które?, ile?, czego?, z czego?**

Najczęściej funkcję przydawki pełni przymiotnik, np. **czzerwona bluzka** (jaka bluzka?).

Przydawką może być też:

- rzeczownik (np. *brat Pawła*, czyj brat?),
- zaimek (np. *twoje okulary* – czyje okulary?),
- liczebnik (np. *pierwsze miejsce* – które miejsce?, *cztery koła* – ile kół?).

Szyk wyrazów:

- przydawki, które są przymiotnikami, rzeczownikami i liczebnikami, znajdują się przed rzeczownikiem;
- przydawki, które są rzeczownikami, piszemy po rzeczowniku, który określają (*brat Pawła*).

Mała ^{jaka?} ← dziewczynka bawi się z ojcem.
 Mama kupiła trzy ^{ile?} ← bułeczki.
Pierwsza ^{która?} ← klasa pojechała na wycieczkę.
Stare ^{jakie?} ← drzewa rosną w naszym ^{czym?} ← ogrodzie.

Związek zgody

W języku polskim wszystkie wyrazy, które odmieniają się jak przymiotniki (czyli przez przypadek, liczbę i rodzaj), dopasowują swoją formę do rzeczownika, przed którym stoją. Na przykład w zdaniu *Widzę twojego kota* zaimek *twój* (czyj?) jest rodzaju męskiego, bo wyraz *kot* ma rodzaj męski, jest w liczbie pojedynczej (*kot* jest jeden) i w bierniku (bo *widzę* – *kogo?* lub *co?* *kota*). *Czyjego kota widzę?* -> *twojego kota*).

ZWIĄZEK ZGODY	
Wyraz <u>nadrzędny</u> (określany) i <u>podrzędny</u> (określający) mają taki sam przypadek, liczbę i rodzaj	
czerwone balony	przymiotnik + rzeczownik
mojego brata	zaimek + rzeczownik
dwie książki	liczebnik + rzeczownik
namalowany obraz	imiesłów + rzeczownik
bawiące się dzieci	imiesłów + rzeczownik

Okolicznik

Okoliczniki są określeniami **czasownika** i opisują **okoliczności, które towarzyszą czynnościom lub stanom**. Okoliczniki odpowiadają na pytania: **gdzie?, skąd?, dokąd?, kiedy?, jak długo?, jak?, po co?, dlaczego?**

Czytaj **jak?** głośno.
 Pracował **gdzie?** w domu.
 Wróciłam **kiedy?** wczoraj.

Okoliczniki – tak jak wszystkie części zdania – służą jak najbardziej precyzyjnemu przekazaniu tego, co chcemy powiedzieć. Za ich pomocą mówimy o okolicznościach zdarzenia, np. o tym, w jakim miejscu coś się wydarzyło i kiedy to się stało. Możemy też powiedzieć, w jaki sposób ktoś coś zrobił albo dlaczego. Są one więc bardzo przydatne w porozumiewaniu się. W tabeli poniżej pokazałyśmy kilka rodzajów okoliczników. Jak sami Państwo widzą, posługujemy się tymi wyrażeniami na co dzień w bardzo różnych sytuacjach i robimy to w bardzo intuicyjny sposób.

OKOLICZNIK MIEJSCA	<i>Spędziłem wakacje nad morzem.</i>	Gdzie? Dokąd? Skąd?
OKOLICZNIK CZASU	<i>Jutro przyjeżdża do nas wujek.</i>	Kiedy? Jak długo?
OKOLICZNIK CELU	<i>Marek idzie po wodę.</i>	Po co? W jakim celu?
OKOLICZNIK SPOSOBU	<i>Dzieci piszą ładnie.</i>	Jak? W jaki sposób?
OKOLICZNIK PRZYCZYNY	<i>Spóźniłem się z powodu deszczu.</i>	Dlaczego? Z jakiej przyczyny?

Związek przynależności

Związek przynależności to taki związek między dwoma wyrazami, w którym żaden wyraz nie musi dostosowywać swojej formy (jeden z nich zwykle nawet się nie odmienia). To nie znaczy, że oba wyrazy można dobrać zupełnie dowolnie – trzeba je dopasować pod względem znaczenia. Powiemy *Spał smacznie (długo, spokojnie)*, ale nie możemy powiedzieć, że *Spał wściekle*. Związek przynależności najczęściej tworzy przysłówek + czasownik (*spał – jak? – smacznie*) lub przysłówek + przysłówek (*bardzo szybko*).

ZWIĄZEK PRZYNALEŻNOŚCI	
piszą (jak?) ładnie	czasownik (orzeczenie) → przysłówek (okolicznik)
przyjeżdża (kiedy?) jutro	czasownik (orzeczenie) → przysłówek (okolicznik)
był (gdzie?) nad morzem	czasownik (orzeczenie) → wyrażenie przyimkowe (okolicznik)
Spóźniłem się (dlaczego?) z powodu deszczu.	czasownik (orzeczenie) → wyrażenie przyimkowe (okolicznik)

Zdania złożone

Zdanie pojedyncze, to takie zdanie, w którym znajduje się tylko jedno orzeczenie (czasownik). Zdanie złożone zawiera przynajmniej dwa orzeczenia (czasowniki), może być ich także więcej. Przykłady zdań pojedynczych i złożonych znajdują się w tabeli.

ZDANIA	
ZDANIA POJEDYNCZE	ZDANIA ZŁOŻONE
zawiera jedno orzeczenie	zawiera dwa orzeczenia lub więcej
<i>Chłopiec <u>przewrócił się</u>.</i> <i>Pomarańcze <u>dojrzewają</u>.</i> <i>Dzieci <u>bawiły się</u> przed domem.</i> <i>Marysia codziennie <u>ogląda</u> telewizję.</i>	<i>Ala <u>zrobiła</u> herbatę i <u>zaniósł</u>a ją mamie.</i> <i>Janek <u>powiedział</u> mi, że <u>wyjeżdża</u> do Polski.</i> <i><u>Chciałem</u> cię odwiedzić, ale <u>bolał</u> mnie ząb i <u>musiałem</u> iść do dentysty.</i>

Przy okazji możemy przypomnieć sobie też szkolny podział zdań złożonych na podrzędnie i współrzędnie złożone. Nie jest konieczne, aby dzieci znały te terminy, warto natomiast nauczyć je, jak używać różnych spójników, co one znaczą i jak tworzymy różne zdania. Ćwiczenia, które proponujemy w kartach pracy, skupione są wokół nauki tworzenia takich zdań, które najczęściej są używane w języku polskim.

ZDANIA ZŁOŻONE	
współrzędnie	z podrzędnym
▪ łączne ▪ przeciwstawne ▪ rozłączne ▪ wynikowe	▪ przydawkowym ▪ dopełnieniowym ▪ okolicznikowym

Zdania złożone współrzędnie

1. Łączne – treści zdań składowych łączą się

Spójniki: **i, oraz, a**

Przykłady: Marysia wzięła udział w zawodach **i** zajęła pierwsze miejsce
 Marek wszedł, rozejrzał się **oraz** usiadł.

2. Przeciwstawne – treści zdań składowych przeciwstawiają się sobie

Spójniki: **ale, a, jednak, natomiast**

Przykłady: Marysia była bardzo zmęczona, **ale** nie chciała zostać w domu.
 Chciał kupić samochód, **jednak** nie miał pieniędzy.

3. Rozłączne – treści zdań składowych wykluczają się (jeśli zrobię jedno, to nie zrobię drugiego i odwrotnie)

Spójniki: **albo, czy, lub**

Przykłady: Jutro pojadę do babci **albo** pójdę na zakupy.
Idziesz z nami, **czy** zostajesz tutaj?

4. Wynikowe – treść drugiego zdania wynika z pierwszego.

Spójniki: **więc, dlatego**

Przykłady: Ania dużo się uczy, **dlatego** ma dobre oceny.
Odrobiłem lekcje, **więc** mogę obejrzeć film.

Zdania złożone podrzędnie

Zdania złożone podrzędnie zastępują poszczególne części zdania pojedynczego. Np. zdania przydawkowego możemy użyć zamiast przydawki (przymiotnika określającego rzeczownik), a zdania dopełnieniowego – zamiast dopełniania (rzeczownika określającego czasownik).

1. ZDANIA PODRZĘDNE PRZYDAWKOWE – zdanie podrzędne zastępuje przydawkę zdania nadrzędnego i odpowiada na pytania: jaki?, jaka?, jakie?, czyj?, czyja?, czyje?, który?, która?, które?, ile?, czego?, z czego?

Przykład: Znalazłam książkę (*którą?*), **którą** otrzymałam od mamy.
Kupiłam taki płaszcz (*jaki?*), **jaki** mi się podobał.
Mam tylę pieniędzy (*ile?*), **ile** mi potrzeba.

2. ZDANIA PODRZĘDNE DOPEŁNIENIOWE – zdanie podrzędne zastępuje dopełnienie zdania nadrzędnego i odpowiada na pytania: kogo?, czego?, komu?, czemu?, kogo?, co?, kim?, czym?, o kim?, o czym?

Przykład: Marysia poprosiła (*o co?*), **żebym** pożyczyła jej książkę.
Tata obiecał (*co?*), **że** kupi mi samochód na osiemnaste urodziny.

3. ZDANIA PODRZĘDNE OKOLICZNIKOWE – zdanie podrzędne zastępuje okolicznik zdania nadrzędnego i odpowiada na pytania: gdzie?, jak?, kiedy?, skąd?, po co?, dlaczego?, jak długo? itd.

Przykład: Marysia położyła książkę tam (*gdzie?*), **gdzie** są zeszyty.
Marysia czytała książkę (*kiedy?*), **kiedy** miała wolny czas.
Marysia czytała książkę (*po co?*), **aby** dowiedzieć się czegoś o Polsce.
Marysia nie przeczytała książki (*dlaczego?*), **ponieważ/bo** była chora.
Marysia czytała tak (*jak?*), **żeby** jak najwięcej zapamiętać.
Jeśli Marysia przeczyta tę książkę, może pójść na dwór.
Gdybym była zdrowa, mogłabym pojechać na narty.
Mimo że byłam chora, pojechałam na narty.

Powyżej przedstawiliśmy najczęściej używane rodzaje zdań i spójników w języku polskim. W kartach pracy pokazujemy, w jaki sposób i w jakiej kolejności można je wprowadzać na lekcjach, aby dzieci się nie zniechęciły. Wybierając zdania złożone do kart pracy, kierowałam się dwoma kryteriami: po pierwsze, chciałam, aby były one jak najbardziej pomocne w rozwijaniu umiejętności komunikacyjnych; po drugie, uwzględniłam zdania najczęściej używane w języku polskim.

Wyrażenia przyimkowe

Przyimki potrafią sprawić sporo kłopotu osobom uczącym się języka polskiego. Nie dość, że trzeba zapamiętać, co znaczą, to jeszcze rzeczownik, z którym ich używamy, musi wystąpić w określonym przypadku. Pod tym względem język polski różni się od angielskiego (w języku angielskim przyimek nie wpływa na przypadek rzeczownika), ale jest podobny do niemieckiego i rosyjskiego. Dlatego poniżej znajdą Państwo zestawienie najczęściej używanych polskich przyimków wraz z informacją o tym, z jakimi przypadkami się łączą. Analogiczna informacja znajduje się na jednym z plakatów, które również dla Państwa przygotowałam (można je powiesić na ścianie w klasie podczas lekcji).

Przyimki: w, na, o, z, za, do, wśród, bez, pod, przed, nad, obok, dla, między, przez, po, naprzeciwko

przez	+	Biernik kogo? co?	przez park; przez ulicę; przez miasto
--------------	----------	--------------------------------	---------------------------------------

naprzeciwko	+	Celownik komu? czemu?	naprzeciw / naprzeciwko szkoły
--------------------	----------	------------------------------------	--------------------------------

z	+	Dopełniacz kogo? czego?	z domu; z gazety; z pola
bez			bez domu, bez wody, bez okna
do			do zamku; do ręki; do nieba
wśród (l.mn.)			wśród gości; wśród nagród; wśród drzew
obok			obok sklepu, obok szafy, obok krzesła
dla			dla mamy, dla domu, dla dzieci

za	+	Narzędnik kim? czym?	za telewizorem; za ścianą; za oknem
pod			pod stołem; pod kanapą; pod łóżkiem
przed			przed kotem; przed bramą; przed oknem
nad			nad domem; nad podłogą; nad biurkiem
między			między domami; między ulicami; między nami

na	+	Miejscownik o kim? o czym?	na stole; na książce; na oknie
w			w wazonie; w łazience; w oknie
o			o ogrodzie; o wojnie; o niebie
po			po lesie; po drodze; po wodzie

Przykładowe zdania:

Wczoraj wieczorem poszłam z bratem do kina.

Tato kupił nowy samochód z radiem.

Zeszyty do matematyki zwykle muszą być w kratkę, a do polskiego w linie.

W języku polskim, podobnie jak w języku angielskim, niektóre czasowniki wymagają użycia określonego przyimka (por. np. ang. *look at* i *look up*). Poniżej podajemy kilka przykładów:

Julka **przygotowuje się do** testu / do zawodów.

Tomek **przyznał się do** winy.

Mama **rozmawia z** Tomkiem.

Julka **klóci się z** koleżanką.

Tomek **czeka na** kolegę.

Mama **patrzy na** dzieci.

Niestety, trudno tu znaleźć jakąś regułę, dlatego gdy uczymy dzieci słownictwa – czasowników, warto od razu zwracać uwagę na przyimki związane z tymi czasownikami. W kartach pracy zaproponowaliśmy także zadania, które pozwalają ćwiczyć te struktury.

Szyk wyrazów w zdaniu

Szyk wyrazów jest **bardziej swobodny w języku polskim** niż w języku angielskim, a to, co najważniejsze (bo przekazuje nową informację), powinno być na końcu zdania. Np. podmiot może stać na końcu zdania: *Monika kupiła torebkę. Torebkę kupiła Monika.*

W pytaniach:

- a) **nie musimy zmieniać szyku wyrazów**, jeśli pytanie zaczyna się od *czy, gdzie, kiedy, komu*, np. *Julka czytała książkę młodszemu bratu.* (A) *Julka czytała książkę?* (B) *Czy Julka czytała książkę? Kiedy Julka czytała książkę? Komu Julka czytała książkę?*
- b) **zmieniamy szyk**, jeśli pytanie zaczyna się od wyrazów takich, jak np. *co, jaki, który*: *Julka czytała ciekawą książkę. Co czytała Julka? Jaką książkę czytała Julka?*

W języku polskim – tak jak w języku angielskim – są takie wyrazy, które nie wchodzą w związki składniowe z innymi wyrazami. W słowniku nazywa się je często **partykułami**. Służą one np. **wzmocnieniu lub osłabieniu znaczenia innego wyrazu**. Np. jeśli powiemy, że jutro *chyba* będziemy mieli wolny dzień, to znaczy, że nie wiemy, czy tak będzie, ale mamy taką nadzieję. Partykuły to np. *chyba, aż, dopiero, tylko, może, pewnie, podobno*.

To, że szyk wyrazów jest bardziej swobodny w języku polskim niż w języku angielskim, nie znaczy, że jest on dowolny. Istnieją pewne zasady, o których trzeba pamiętać.

Szyk – zasady:

- a) podmiot i jego określenia są zwykle przed orzeczeniem i jego określeniami, np. *Julka czytała książkę.*
- b) okoliczniki najlepiej wstawić na początku lub na końcu zdania, np. *Wczoraj Julka czytała książkę.*
- c) jeśli przydawka jest przymiotnikiem (albo zaimkiem lub liczebnikiem, który odmienia się jak przymiotnik), powinniśmy ją umieścić przed rzeczownikiem, np. *Wczoraj Julka czytała ciekawą książkę.*
- d) jeśli przydawka jest rzeczownikiem, powinna się znaleźć przed rzeczownikiem, np. *Wczoraj Julka czytała książkę Karoliny.*
- e) zaimków osobowych (*ja, ty, my, on* itd.) nie zostawiamy na końcu zdania, a się nie używamy na początku zdania.

PRACA Z KARTAMI

KLASA IV

Karta 1. Zdania

Cel: W karcie 1. uczymy się przede wszystkim słuchać i wypowiadać proste zdania z odpowiednią intonacją. Odróżniamy zdania neutralne (oznajmienia) od pytań i wykrzyknień (rozkazów). Rozpoznajemy je w tekście po znakach interpunkcyjnych, a w mowie – po tym, w jaki sposób zostały wypowiedziane. Uczymy się także zadawać proste pytania rozpoczynające się od Czy...? W zdaniach znajdujemy czasowniki – odróżniamy wypowiedzenia, w których są czasowniki, od takich, w których ich nie ma.

Komentarz gramatyczny: Oznajmienia, pytania, rozkazy; zdanie czy równoważnik zdania; czasownik

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. Z dziećmi, które umieją czytać po polsku, możemy wykonać polecenie według instrukcji w karcie. Jeśli dzieci nie umieją czytać po polsku lub czytają słabo, to:

- Nauczyciel czyta dialog, robi to głośno i powoli, ale w naturalny sposób (jeśli w grupie są dzieci dobrze czytające, możemy poprosić je o odczytanie dialogu z podziałem na role). Prosi, aby pozostałe dzieci patrzyły na tekst, starały się jednocześnie słuchać i podążać wzrokiem po tekście.
- Nauczyciel prosi, aby dzieci zaznaczyły według instrukcji w zadaniu 1. punkt a) wszystkie fragmenty, w których jest kropka, wykrzyknik lub znak zapytania.
- Następnie nauczyciel czyta pojedyncze zdania z odpowiednią intonacją, a dzieci odpowiadają, czy jest to pytanie, oznajmienie czy rozkaz.
- Dzieci starają się naśladować sposób, w jaki nauczyciel przeczytał zdania. Powtarzają po nim.
- Punkt c) możemy wykonać z dziećmi, które nie czytają po polsku lub czytają słabo, w bardzo podobny sposób. Wyjaśniamy, czym jest czasownik i podajemy kilka przykładów. Następnie nauczyciel czyta wypowiedzenie, a dzieci odpowiadają, czy jest w nim czasownik.

Zadanie 2. możemy zadać jako pracę domową, jeśli w klasie wykonaliśmy z dziećmi zadanie 1. Nie wymaga ono specjalnych umiejętności. Dziecko rozpoczyna wypowiedzenie od *Czy*, a następnie przepisuje resztę wypowiedzenia. Do zdań nr 2 i 3 można utworzyć pytania na dwa sposoby. Pierwszy sposób opisaliśmy powyżej. Wówczas pytania będą brzmiały: *Czy lubię jeść pomarańcze? Czy uczę się polskiego?*. Nie są to pytania błędnie utworzone, choć oczywiście posługujemy się nimi dość rzadko (np. wtedy, gdy sami się zastanawiamy nad swoim postępowaniem lub postawą). Zazwyczaj jednak nie zadajemy pytań sami sobie, lecz ktoś inny nam je zadaje. Dlatego dzieci, które lepiej mówią po polsku, powinny utworzyć pytania przez zamienienie formy czasownika z pierwszej osoby na drugą osobę, czyli: *Czy lubisz jeść pomarańcze? Czy uczysz się polskiego?*. Przepisując, dzieci uczą się też zapamiętywać postać graficzną wyrazów.

Karta 2. Podmiot i orzeczenie

Cel: W tej karcie ćwiczymy umiejętność tworzenia prostych zdań poprzez wybór odpowiedniego czasownika (orzeczenie) lub rzeczownika (podmiot), a także tworzymy zdania z prostej rozsypanki wyrazowej. Dowiadujemy się, że wyrazy mają ograniczenia – muszą zostać dopasowane do innych wyrazów pod względem znaczenia oraz formy. Wybieramy spośród gotowych możliwości (dzieci nie muszą same tworzyć wyrazów).

Komentarz gramatyczny: Części zdania – podmiot, orzeczenie (dzieci nie muszą znać tych pojęć, aby wykonać zadania)

Komentarz do zadań:

Przydatna będzie umiejętność odmiany czasowników, ale jeśli dzieci pracują z pomocą nauczyciela, nie jest to konieczne.

Wykonanie **zadań 1. i 2.** jest osiągalne dla wszystkich dzieci. Jeśli dzieci słabo piszą po polsku, możemy powiększyć czcionkę i wydrukować zdania i wyrazy. Następnie wycinamy osobno całe zdania, a osobno wyrazy. Proponujemy dzieciom pracę w grupach (zależnie od liczebności klasy) lub przyczepiamy zdania na tablicy i prosimy dzieci, aby podchodziły i wybierały wyrazy, za pomocą których można uzupełnić luki. Jeśli uczniowie wykonywali zadanie w tej formie, a nie bezpośrednio w karcie, prosimy ich o przepisanie zdań do zeszytu.

Dla niektórych dzieci **zadanie 1.** może się okazać dużo trudniejsze niż **zadanie 2.** Choć z metodycznego punktu widzenia lepiej jest zacząć od zadania 1., to jednak w takim wypadku możemy zmienić kolejność i **najpierw wykonać zadanie 2.**

Po wykonaniu **zadań 1. i 2.** możemy **zadanie 3.** zadać jako pracę domową. Polega ono na uporządkowaniu wyrazów w odpowiedniej kolejności oraz użyciu czasownika w odpowiedniej formie. W niektórych zdaniach pojawiają się wyrazy, które sugerują, w jakim czasie powinniśmy użyć czasownika, np. czas przeszły – *Wczoraj padał deszcz*. Dzieci mogą popełniać błędy przy tworzeniu odpowiednich form czasowników, należy więc wspólnie sprawdzić zadanie w klasie i zastanowić się nad tym, dlaczego niektóre odpowiedzi były błędne.

Dzieciom, które w ocenie nauczyciela dość dobrze mówią po polsku, możemy zaproponować **dodatkowe zadanie**.

Zadanie 4.

Przeczytaj wyrazy. Można z nich ułożyć 4 różne zdania. Spróbuj to zrobić. Uważaj! Każdego wyrazu możesz użyć tylko raz! Podpowiedź: zadanie będzie łatwiejsze, jeśli wypiszesz najpierw czasowniki.

głośno, teraz, pisze, Julka, rosną, na spacer, idzie, szczeka, Tomek, list, kwiaty, na łące, pies

Odpowiedzi do zadania 4:

1. Julka (lub Tomek) pisze list.
2. Kwiaty rosną na łące.
3. Julka (lub Tomek) idzie na spacer.
4. Pies szczeka głośno.

Wyrazu *teraz* możemy użyć w dowolnie wybranym zdaniu, gdyż pasuje do każdego z nich.

Karta 3. Dopełnienie

Cel: W tej karcie ćwiczymy umiejętność tworzenia prostych zdań poprzez wybór odpowiedniego rzeczownika (dopełnienia). Uczymy się też, jak posługiwać się częstką *nie* i co się dzieje w zdaniu, jeśli użyjemy jej przed czasownikiem (zaprzeczenie orzeczenia). Kontynuujemy naukę tworzenia pytań w języku polskim.

Komentarz gramatyczny: Części zdania – dopełnienie (dzieci nie muszą znać tych pojęć, aby wykonać zadania), rzeczownik

Komentarz do zadań:

Zadanie 1., podobnie jak zadania 1. i 2. w karcie 2., nie wymagają szczególnych umiejętności. Dzieci mogą znać pojęcie rzeczownika, ale zadanie jest intuicyjne, więc bez znajomości tego terminu również można je wykonać. Zadanie to jest osiągalne dla wszystkich dzieci.

Jeśli dzieci słabo piszą po polsku, możemy powiększyć czcionkę oraz wydrukować zdania i wyrazy. Następnie wycinamy osobno całe zdania, a osobno wyrazy. Proponujemy dzieciom pracę w grupach (zależnie od liczebności klasy) lub przyczepiamy zdania na tablicy i prosimy dzieci, aby podchodziły i wybierały wyrazy, za pomocą których można uzupełnić luki. Jeśli uczniowie wykonywali zadanie w tej formie, a nie bezpośrednio w karcie, prosimy ich o przepisanie zdań do zeszytu.

Zadanie 2. jest trudniejsze i wymaga znajomości trzech podstawowych form przypadków w języku polskim: mianownika, biernika oraz dopełniacza. W języku polskim użycie *nie* przed orzeczeniem powoduje, że dopełnienie w bierniku przyjmuje formę dopełniacza, np. *Zjadłam kanapkę*, ale **Nie** *zjadłam kanapki*. Jeśli użyjemy *nie* w zdaniu **Mama jest** w domu, wtedy pod-

miot w mianowniku (mama) przyjmie formę dopełniacza, a orzeczenie (jest) zmieni formę na *nie ma*: **Mamy nie ma w domu.**

Z dziećmi, które słabo mówią i piszą po polsku, możemy wykonać to zadanie ustnie lub przygotować wydrukowane wyrazy, a następnie w grupach układać je na dywanie lub przyczepiać na tablicy. Możemy też wydrukować i wyciąć zestawy dla każdego dziecka (jeśli klasa nie jest liczna), a następnie wspólnie układać zdania w zeszytach i przykleić do kartki wycięte wyrazy.

Jeśli wykonujemy zadanie ustnie, możemy też poprosić dzieci, aby przepisały wybrane zdania do zeszytu.

Do tego zadania warto wracać wielokrotnie i ćwiczyć je na różnych zdaniach w różnych formach, zaproponowanych powyżej. Jeśli dzieci wykonują je po raz kolejny, dobrze sprawdzi się także w pracy w parach (jedno dziecko układa zdanie twierdzące, a drugie mu zaprzecza).

Zadanie 3. to kontynuacja pracy z pytaniami w języku polskim. Dzieci uczą się nowych sposobów tworzenia pytań. Polecenie jest dość łatwe i możemy poprosić o jego wykonanie w domu, o ile dzieci znają przypadki języka polskiego. Możemy też wykonać je w klasie w formie ustnej lub pisemnej, indywidualnie lub w parach.

Karta 4. Przydawka i okolicznik

Cel: W tej karcie ćwiczymy umiejętność tworzenia prostych zdań poprzez wybór przymiotnika i przysłówka. Dostrzegamy, że przymiotnik dostosowuje się do rzeczownika także pod względem formy, a przysłówki do czasownika – tylko pod względem treści.

Komentarz gramatyczny: Części zdania – okolicznik i przydawka (dzieci nie muszą znać tych pojęć, aby wykonać zadania), przymiotnik i przysłówki

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. i 2., podobnie jak zadania 1. i 2. w karcie 2., nie wymagają szczególnych umiejętności. Dobrze, jeśli dzieci znają pojęcie przymiotnika i przysłówka, a także umieją odmieniać przymiotniki i rzeczowniki, ale zadanie jest intuicyjne, więc osiągalne dla wszystkich dzieci, także tych, które nie znają terminów i słabiej odmieniają wyrazy.

Jeśli dzieci słabo piszą po polsku, możemy powiększyć czcionkę oraz wydrukować zdania i wyrazy. Następnie wycinamy osobno całe zdania, a osobno wyrazy. Proponujemy dzieciom pracę w grupach (zależnie od liczebności klasy) lub przyczepiamy zdania na tablicy i prosimy dzieci, aby podchodziły i wybierały wyrazy, za pomocą których można uzupełnić luki. Przy **zadaniu 1.** zwracamy uwagę zarówno na znaczenie, jak i na formę przymiotnika. W **zadaniu 2.** możemy się wspólnie z uczniami zastanowić, których przysłówków wolno nam użyć w kilku różnych zdaniach, a których nie i dlaczego.

Jeśli uczniowie wykonywali zadanie w formie ustnej, a nie bezpośrednio w karcie, prosimy ich o przepisanie zdań do zeszytu.

Zadanie 3. jest trudniejsze od pozostałych dwóch, ale stanie się osiągalne dla wszystkich uczniów, jeśli wyrazy wydrukujemy większą czcionką i wytniemy. Możemy klasę podzielić na tyle grup, ile jest zdań i poprosić o ułożenie zdań z rozsypanki wyrazowej. Każda grupa przypina swoje zdanie na tablicy, wspólnie poprawiamy ewentualne błędy i przepisujemy zdania do zeszytu.

KLASA V, SKŁADNIA

Karta 1. Podmiot i orzeczenie

Cel: Przypominamy i utrwalamy wiadomości dotyczące tego, jak budować zdania w języku polskim. Uczymy się, że w języku polskim podmiot nie zawsze musi być wyrażony, a czasem wręcz musimy go pominąć (inaczej niż w języku angielskim – tzw. podmiot domyślny, np. *Jem śniadanie*). Przy okazji ćwiczymy również połączenia liczebnik+rzeczownik. Pracując z kartą, dowiadujemy się też, że forma orzeczenia (czasownika) zależy od formy podmiotu (rzeczownika w mianowniku).

Komentarz gramatyczny: Części zdania – podmiot domyślny, orzeczenie (związek główny)

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. jest łatwym zadaniem „na rozgrzewkę”, można je wykonać zgodnie z instrukcją, kolorując okienka w tabeli albo wyciąć poszczególne słowa i wykorzystać jak układankę. Dzięki zadaniu w prosty sposób możemy przypomnieć dzieciom, że w języku polskim, tak jak w każdym innym języku, pewnych wyrazów możemy użyć w jednym zdaniu, a innych nie. Inaczej jednak niż w języku angielskim – w języku polskim musimy pamiętać nie tylko o znaczeniu wyrazów, ale także o ich formie.

Wszystkie zadania, w których wykorzystana została rozsypanka wyrazowa, najłatwiej rozpocząć od znalezienia czasowników. Prosimy dzieci, aby je podkreśliły lub ułożyły jeden pod drugim. Następnie próbujemy się wspólnie z dziećmi zastanowić, co znaczą te czasowniki i jak ich używamy. Na przykład czasownik *pojechać*: możemy pojechać dokąds (do babci, na zakupy, do Krakowa), możemy też pojechać czymś (rowerem, pociągami, samochodem itd.). Kiedy już przypomnimy wspólnie z dziećmi, co oznacza ten czasownik i jak go używać, szukamy w tabeli wyrazów, których moglibyśmy użyć w zdaniu z tym czasownikiem.

Zadanie 2. służy temu, aby dzieci mogły przyswoić ważną różnicę między zdaniami w języku polskim i angielskim – w języku angielskim podmiot zawsze musi być wyrażony, natomiast w języku polskim często musimy go pominąć. Zdań takich jak *Ja zjem śniadanie* możemy użyć tylko w wybranych, ściśle określonych sytuacjach (zob. komentarz gramatyczny – podmiot). Zadanie 2. możemy wykonać pisemnie lub ustnie. Możemy też podzielić dzieci na grupy lub pary i poprosić, aby wspólnie zastanowiły się, jaka odpowiedź będzie poprawna. Dzieci, które lepiej znają język polski, mogą także podać uzasadnienie odpowiedzi.

Zadanie 3. polega na użyciu czasownika w odpowiedniej formie, więc, aby je wykonać, dzieci powinny umieć odmieniać czasowniki. Niektóre ze zdań są bardzo łatwe, jak 1., 4.–7. Inne trudniejsze, jak 2.–3., bo musimy pamiętać o liczbie mnogiej (*pojechali, zbudują* lub *zbudowali*). Zdania 9. i 10. pokazują, że jeśli w zdaniu jest liczebnik i rzeczownik (*dwóch chłopców, pięć dziewczynek*), to czasownik ma formę 3. osoby liczby pojedynczej (*czeka / czekało, spóźniło się*), choć moglibyśmy się spodziewać, że będzie inaczej. To ważne, ponieważ w języku polskim takich zdań używamy bardzo często, a sprawiają one duży kłopot osobom, które lepiej znają język angielski.

Karta 2. Różne rodzaje dopełnień

Cel: Uczymy się używać odpowiednich wyrazów w odpowiednich formach i w odpowiednim kontekście. Doskonalamy także umiejętność tworzenia pytań w języku polskim.

Komentarz gramatyczny: Części zdania – dopełnienie (związek rzędu), odmiana rzeczownika przez przypadki

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. pomaga dzieciom utrwalić wiedzę o tym, że gdy budujemy zdania w języku polskim, zwracamy uwagę nie tylko na treść, ale też na formę wyrazów. Mogą je wykonać wszystkie dzieci. Możemy je zrobić pisemnie, ustnie, w grupach lub parach (tabelę można powiększyć i wyciąć wyrazy, a następnie je układać). Jeśli dzieci wykonały zadanie ustnie, poprośmy je o przepisanie zdań do zeszytu.

Jak zawsze wtedy, gdy pracujemy z dopasowywaniem wyrazów lub rozsypanką, możemy zacząć od podkreślenia czasowników i wyjaśnienia, co one znaczą. Wspólnie zastanawiamy się, jakich wyrazów moglibyśmy użyć w zdaniach z tymi czasownikami. Po takim wprowadzeniu znacznie łatwiej będzie wykonać zadanie.

Drugą część zadania możemy zadać dzieciom jako pracę domową. Uczniowie nie muszą znać pojęcia „dopełnienie”, żeby je wykonać. Możemy wyjaśnić, że pytanie należy utworzyć tak, aby dotyczyło ono tego wyrazu w zdaniu, który znajdował się w prawej kolumnie w tabeli.

Zadanie 2. jest tylko nieco trudniejsze. Wyrazy do uzupełnienia są podane w nawiasie, więc wystarczy ich użyć w odpowiedniej formie. Przy okazji ćwiczymy więc odmianę rzeczowników przez przypadki. Podobnie jak w zadaniu pierwszym, możemy zacząć od omówienia czasowników – wyjaśnienia ich znaczenia i zastanowienia się, z jakimi wyrazami możemy ich użyć w jednym zdaniu. Podczas wykonywania tego zadania warto też pokazać uczniom, że forma rzeczowników w zdaniu często zależy od czasownika, np. jeśli *zapytaliśmy*, to zawsze *kogoś* (biernik) *o coś* (biernik).

Karta 3. Różne rodzaje okoliczników

Cel: Uczymy się używania w zdaniach wyrazów, które pozwalają nam opowiedzieć o różnych okolicznościach tego, o czym mówimy (są określeniami czasownika). Utrwalamy umiejętność mówienia o tym, kiedy, gdzie, jak i dlaczego coś robimy. Dzieci nie muszą znać słowa „okolicznik”, aby wykonać to zadanie – możemy po prostu posłużyć się pytaniami, które znajdują się w zadaniu 2. i w nagłówku tabeli do tego zadania. Doskonalimy umiejętność tworzenia pytań.

Komentarz gramatyczny: Części zdania – okolicznik

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. nie wymaga znajomości terminu *okolicznik*, możemy go pominąć i wyjaśnić dzieciom, czego szukamy, posługując się pytaniami (kiedy, gdzie, dokąd, jak). Możemy także poprosić dzieci o ułożenie pytań do zdań (ustnie lub pisemnie – jako praca domowa). Dzieci lepiej mówiące po polsku powinny także pamiętać, że w pytaniu do zdania 5. i 6. trzeba zmienić formę czasownika na 2. osobę (*musiałas, jedzicie* – zob. także komentarz klasa IV, karta 1., zadanie 1.).

Zadanie 2. rozwija umiejętności leksykalne i jednocześnie umiejętności tworzenia zdań. Dzieci poznają gotowe wyrażenia, które ułatwią im powiedzenie, kiedy, dlaczego, po co lub jak ktoś coś zrobił. Drugą część zadania możemy zadać jako pracę domową lub wykonać w klasie w parach lub grupach.

Karta 4. Zdanie proste a zdanie złożone

Cel: Ponieważ w każdym języku często mówimy zdaniami złożonymi, w tej karcie wprowadzamy po raz pierwszy zdania złożone. Dzieci uczą się odróżniać zdanie pojedyncze od złożonego. Utrwalamy pisownię wielką i małą literą (początek zdania), w prosty i przystępny sposób wprowadzamy interpunkcję w zdaniach.

Komentarz gramatyczny: Zdanie pojedyncze a zdanie złożone (spójnik, czasownik)

Komentarz do zadań:

Polecenie do **zadania 1.** zawiera także krótkie wyjaśnienie, czym są zdania złożone i jak je odróżnić od zdań pojedynczych. Jest to taka sama zasada jak w języku angielskim, więc jej zrozumienie nie powinno być kłopotliwe. Na początek możemy wspólnie z dziećmi przeczytać tekst i sprawdzić, czy jest on zrozumiały. Następnie przypominamy dzieciom, że jedno zdanie zaczyna się wielką literą, a kończy kropką. Wspólnie szukamy w tekście czasowników i je podkreślamy. Wyjaśniamy ich znaczenie, jeśli to konieczne. Potem sprawdzamy, ile czasowników znajduje się w poszczególnych zdaniach między wielką literą a kropką.

Część (b) tego zadania dzieci mogą wykonać w domu, aby utrwalić umiejętności ćwiczone na lekcji.

Część (c) wykonujemy wspólnie. Szukamy wyrazów, które znajdują się między dwoma zdaniami w zdaniu złożonym, wypisujemy je. Zastanawiamy się, co by się stało, gdybyśmy wyrzu-

cili te słowa ze zdania. Czy zmieniłoby się jego znaczenie? W jaki sposób? Możemy także zapytać dzieci, czy znają takie słowa w języku angielskim i czy używa się ich podobnie jak w języku polskim.

Zadanie 2. pozwala rozpocząć ćwiczenia interpunkcji, czyli wstawiania przecinków w zdaniach w języku polskim. Pod względem tego, gdzie w zdaniach złożonych stawiamy przecinek, języki polski i angielski bardzo się różnią. W zadaniu 2. użyliśmy tylko takich spójników, przed którymi musimy postawić przecinek: *ale, żeby, bo, więc, że*. Przecinek stawiamy także zawsze przed zaimkiem *który*. Wykonanie zadania – tak jak poprzednio – możemy rozpocząć od podkreślenia czasowników pełniących funkcję orzeczenia.

Tekst z odpowiedziami:

Wszyscy bardzo lubimy wakacje, **ale** każdy z nas spędza je inaczej. Marysia wyjeżdża z rodzicami nad morze, **żeby** opalać się na plaży. Tomek kupuje dużo książek, **bo** bardzo lubi czytać. Julka lubi zwiedzać okolicę, **więc** marzy o nowym rowerze. Paweł powiedział, **że** w tym roku też pojedzie do babci, **która** mieszka w Polsce. Piotrek też chciałby tam pojechać, **ale** nie ma paszportu, **więc** zostanie w domu.

**Przed tymi spójnikami
nie stawiamy przecinka.**

**Przed tymi spójnikami
stawiamy przecinek.**

KLASA VI, SKŁADNIA

Karta 1. Części zdania – utrwalenie wiadomości

Cel: Za pomocą zadań w tej karcie utrwalamy umiejętność tworzenia zdań z wyrazem *nie* (przeczenie). Wracamy zatem do tego, co wprowadziliśmy w klasie IV, karta 3., zadanie 2. Utrwalamy przy okazji pisownię *nie* z czasownikiem (zob. także karty *Wymowa – pisownia*, klasa VI).

Komentarz gramatyczny: Części zdania – przypomnienie; podmiot w dopełniaczu, dopełnienie (zwłaszcza fragment o przeczeniu: *nie* przed czasownikiem)

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. dzieci mogą wykonać bez znajomości jakichkolwiek terminów, gdyż każde polecenie jest zilustrowane przykładem pokazującym, jak je wykonać. Część (a) ćwiczy umiejętność, którą bardzo często wykorzystujemy w języku polskim – zdania typu *jest ktoś lub coś, ale nie ma kogoś lub czegoś*. Część (b) jest przeznaczona dla dzieci, które dobrze mówią po polsku.

Zadanie 2. jest typową rozsypanką wyrazową, którą znają Państwo już z poprzednich kart. Uwaga: tym razem niektórych wyrazów trzeba użyć w odpowiedniej formie. Jak zawsze wtedy, gdy pracujemy z dopasowywaniem wyrazów lub rozsypanką, możemy zacząć od znalezienia czasowników i wyjaśnienia, co one znaczą. Wspólnie zastanawiamy się, jakich wyrazów moglibyśmy użyć w zdaniach z tymi czasownikami. Po takim wprowadzeniu znacznie łatwiej będzie wykonać to zadanie.

Z dziećmi, które dobrze znają język polski, możemy wykonać także ćwiczenie polegające na znalezieniu dwóch przykładów okolicznika, przydawki i dopełnienia.

Karta 2. Przydawka i zdanie przydawkowe

Cel: Utrwalamy umiejętność rozwijania zdań o wyrazy, które określają rzeczownik (przydawki). Utrwalamy wiadomości o szyku wyrazów w języku polskim.

Komentarz gramatyczny: Przydawka, związek zgody (części mowy: rzeczownik, przymiotnik, liczebnik, zaimek)

Komentarz do zadań:

Aby wykonać **zadanie 1.**, dzieci nie muszą znać pojęcia „przydawka”. Możemy wyjaśnić, że szukamy wyrazów, które określają rzeczowniki (odnoszą się do rzeczowników). Zwracamy uwagę na szyk wyrazów (przydawki zwykle stawiamy przed rzeczownikiem).

Zadanie 2. pomaga poznać i utrwalić wiadomości na temat tego, które wyrazy mogą w zdaniu zostać użyte razem, a które nie, i dlaczego. Zadanie możemy wykonać w postaci wycinanki (wycinamy i dopasowujemy wyrazy). Przy okazji zwracamy uwagę dzieci, że rodzaj przymiotnika musi się zgadzać z rodzajem rzeczownika.

Zadanie 3. wykonujemy z dziećmi, które lepiej znają język polski. Wzór pokazuje, jak w prosty sposób wykonać to zadanie. Zwracamy uwagę dzieci, że w języku polskim zawsze przed *który* stawiamy przecinek. Pokazujemy, że rodzaj wyrazu *który* zależy od rodzaju rzeczownika (*samochód – który, kanapka – która*). Część dzieci zauważy zapewne, że podobne zdania tworzymy w języku angielskim, ale wyrazy *which* i *what* nie odmieniają się przez rodzaj.

Zadanie 3.

Czy wiesz, że rzeczownik możemy określać nie tylko za pomocą jednego słowa (przydawki), ale także za pomocą zdania? Znajdź w zdaniach przydawki i zamień je na zdania. W wykonaniu polecenia pomoże ci wzór.

Czytałam **ciekawą** książkę. → Czytałam książkę, **która była ciekawa**.

Zjadłam **smaczną** kanapkę. → Zjadłam kanapkę, która

Schowaj do szuflady **czerwone** rękawiczki. →

Mama kupiła mi **wygodne** buty. →

Tomek jeździ **szybkim** samochodem. →

Karta 3. Dopełnienia i okoliczniki – wyrażenia przyimkowe

Cel: Uczymy, jak posługiwać się przyimkami w języku polskim. Pokazujemy, że niektóre czasowniki wymagają użycia określonego przyimka, podobnie jak w języku angielskim.

Komentarz gramatyczny: Wyrażenia przyimkowe (rzeczownik – odmiana przez przypadki)

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. możemy wykonać w formie pisemnej, ustnej lub w postaci uzupełniania luk za pomocą gotowych, wyciętych wcześniej przyimków. Zadanie będzie łatwiejsze, jeśli wcześniej porozmawiamy z dziećmi o tym, co znaczą poszczególne przyimki. Możemy do tego celu wykorzystać przedmioty, które mamy pod ręką, np. pudełko, piłkę, pisak. Inny wariant tego zadania to ćwiczenia z całą grupą; jedno z dzieci mówi np. *Połóż ołówek na pudełku*, drugie wykonuje polecenie, a reszta klasy i nauczyciel sprawdzają, czy polecenie zostało wykonane dobrze. Po takiej rozgrzewce uzupełnienie luk odpowiednimi przyimkami w zdaniu 1. będzie znacznie łatwiejsze.

Zadanie 2. służy zwróceniu uwagi dzieci na sytuację, gdy określony czasownik łączy się z konkretnym przyimkiem i nie możemy w tym kontekście użyć innego przyimka (analogiczne w języku angielskim, np. polskie *dziękować za* i ang. *to thank for sth*; *patrzeć na* i *to look at*).

Próbujemy więc zastępować w zdaniach jedne przyimki innymi, zastanawiamy się, kiedy jest to możliwe, a kiedy nie. Wspólnie omawiamy znaczenie wyrazów.

Zadanie 3. jest przeznaczone dla dzieci, które dobrze znają język polski.

Jakie funkcje pełnią wyrażenia przyimkowe w zdaniach?

Zadanie 3.

Ze zdań wypisz wyrażenia przyimkowe, które pełnią funkcję:

dopełnienia:

okolicznika:

przydawki:

Julka napisała do Tomka długi list.

Szukam ciekawej książki o komputerach.

Po obiedzie pojechaliśmy z rodzicami na zakupy.

Filmy o potworach są strasznie nudne.

Karta 4. Zdania złożone. Zdania współrzędnie i podrzędnie złożone

Cel: W tej karcie wprowadzamy zdania złożone często używane w języku polskim. Są to zdania współrzędne z *i*, *a*, *więc*, *ale*, *albo* oraz podrzędne z *bo*, *żeby*, *ponieważ* i *kiedy*. Uwaga: aby rozwiązać zadania, dzieci nie muszą znać żadnych terminów.

Komentarz gramatyczny: Zdania złożone współrzędnie i podrzędnie (spójniki, czasowniki)

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. może wykonać każde dziecko. Aby jeszcze je uprościć, możemy wyciąć obrazki i wypisać spójniki na osobnych kartkach. Następnie bawimy się z uczniami w układanki; kładziemy między zdaniami poszczególne spójniki, wyjaśniamy ich znaczenie. Zastanawiamy się z klasą, czy możemy użyć do połączenia naszych zdań wszystkich spójników w ramce. Oczywiście, nie. W części I nie użyjemy spójnika *albo*, a w części II – *żeby*.

W **zadaniu 2.** ćwiczymy interpunkcję. Jak już pisałyśmy, interpunkcja w języku polskim i angielskim bardzo się różni, warto więc co jakiś czas wykonać zadanie, które pomoże dzieciom te różnice dostrzec (ich opanowanie może zająć więcej czasu, ale od czegoś trzeba zacząć). W tym zadaniu zwracamy uwagę dzieci, że w języku polskim przed większością spójników stawiamy przecinek, ale są wyjątki. Przyda się tu plakat nr 19, który możemy powiesić w klasie w czasie wykonywania tego zadania. Jak zawsze w wypadku zdań złożonych, możemy zacząć zadanie od znalezienia orzeczeń (czasowników) i podkreślenia ich.

Odpowiedzi do tekstu:

Wszyscy moi koledzy chętnie grają w gry komputerowe **albo** przeglądają różne strony internetowe, **więc** każdy ma w domu Internet. U mnie w domu też jest Internet, **ale** działa bardzo wolno

*i ciągle się psuje. Bardzo mnie to denerwuje, **ale** lepszy Internet jest droższy, **a** moi rodzice nie chcą więcej płacić **ani** tracić czasu na załatwianie formalności. Piotrek ma lepszy Internet **i** jest moim dobrym kolegą, **dlatego** często po szkole idę do niego do domu **i** razem gramy na komputerze **lub** przeglądamy różne strony internetowe.*

Zadanie 3. jest przeznaczone dla dzieci, które lepiej znają język polski. Zdania z *że*, *żeby* i *czy* są bardzo częste w języku polskim, ale niestety, są dość trudne. Aby dzieciom łatwiej je było opanować, wprowadzamy je wraz z czasownikami, które wymagają użycia takich zdań. Czasowniki, które zachowują się podobnie, można również znaleźć w języku angielskim.

Zadanie 3.

*Czy wiesz, że niektóre czasowniki w języku polskim wymagają tego, aby użyć po nich zdania ze spójnikiem *że*, *żeby* lub *czy*? Które to czasowniki? Podkreśl je i z każdym ułóż jedno zdanie.*

Np. mówić: Mama mówiła, że musi dziś dłużej zostać w pracy.

zastanawiać się, obiecać, dać, sądzić, zabrać, uważać, spać, myśleć, kazać, pytać, chcieć, czytać, prosić, martwić się

Czasowniki + zdania z *że*

.....

.....

.....

Czasowniki + zdania z *żeby*

.....

.....

.....

Czasowniki + zdania z *czy*

.....

.....

.....

KLASA VII, SKŁADNIA

Karta 1. Szyk wyrazów, części zdania – powtórzenie

Cel: Utrwalamy wiadomości o tym, jak w języku polskim budować zdania rozwinięte – uzupełniamy zdania o różne określenia. Używamy w zdaniach różnych orzeczeń. Uczymy się, że szyk wyrazów w języku polskim jest bardziej swobodny niż w języku angielskim.

Komentarz gramatyczny: Części zdania (powtórzenie), orzeczenie, szyk wyrazów w zdaniu

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. jest bardzo proste i uczniowie mogą je wykonać, nawet jeśli nie znają takich pojęć, jak okolicznik i dopełnienie. Terminy te możemy zastąpić pytaniami, np. dla zdania (a): okolicznik miejsca i czasu – gdzie / dokąd i kiedy (np. *do parku, wieczorem*), dopełnienie w celowniku – komu lub czemu? (*Marysi, mi*), przydawka przymiotna – jaki, który? (*rudy*); przydawka rzeczowna – czyj? (np. *kot brata, kot sąsiadów*) itd.

Dla zdania (b) – okolicznik miejsca – gdzie, skąd, dokąd; okolicznik sposobu: jak; przydawka wyrażona liczebnikiem – ile lub który? (np. *pierwszy, drugi*); przydawka wyrażona przymiotnikiem – jaki? (np. *wysoki, mały, duży*) itd.

Zadanie 2. służy jednocześnie rozwijaniu słownictwa (utrwalamy lub poznajemy takie czasowniki, których używa się często, a które nie odmieniają się przez osoby) oraz trenowaniu umiejętności budowania zdań. Z dziećmi słabiej mówiącymi po polsku wykonujemy tylko część (a). Najpierw wspólnie wyjaśniamy znaczenie wyrazów w ramce. Wyjaśniamy, że użycie wyrazów w ramce wymaga tego, aby obok użyć drugiego czasownika w bezokoliczniku (tak samo jak w języku angielskim). Podkreślamy te czasowniki i w ten sposób wykonujemy część (b). Część (c) jest przeznaczona dla dzieci dobrze znających język polski.

Zadanie 3. powstało z myślą o tym, aby ułatwić dzieciom naukę szyku, czyli kolejności wyrazów w polskich zdaniach. Wiedza konieczna do wykonania tego polecenia jest zawarta w jego treści. Wzór oraz pytanie podane w nawiasie są dodatkową pomocą. Chodzi o to, aby pokazać uczniom, że w języku polskim szyk jest bardziej swobodny niż w angielskim, właśnie dlatego, że rzeczowniki się odmieniają. A zmiana szyku nie musi oznaczać, że zdanie stanie się błędne. Jest to więc zadanie, które ma budować świadomość różnic między oboma językami. Nie oczekujemy, że dzieci natychmiast opanują tę umiejętność.

W **zadaniu 4.** wracamy do tworzenia pytań w języku polskim, ale tym razem pokazujemy dzieciom różnicę między pytaniami, w których szyk jest niezmienny (taki sam jak w zdaniu oznaj-

mującym), a pytaniami, w których szyk musimy zmienić. Jest to zadanie dla uczniów lepiej znających język polski.

Zadanie 4.

W języku polskim w pytaniach:

a) nie musimy zmieniać szyku wyrazów, jeśli pytanie zaczyna się od czy, gdzie, kiedy, komu, np. Julka czytała książkę młodszemu bratu. → (A) Julka czytała książkę?, (B) Czy Julka czytała książkę?, Kiedy Julka czytała książkę?, Komu Julka czytała książkę?

b) zmieniamy szyk, jeśli pytanie zaczyna się od wyrazów takich jak np. kto, co, jaki, który: Julka czytała ciekawą książkę. → Co czytała Julka? Jaką książkę czytała Julka?

Wykorzystaj zdania z zadania 3. i ułóż do nich pytania.

Rok temu babcia przeprowadziła się do Chicago.

1. pytanie niezaczynające się od żadnego innego słowa (jak w przykładzie (A))

.....

2. pytanie zaczynające się od Czy... (jak w przykładzie (B))

.....

3. Kiedy...

.....

4. Dokąd...

.....

Tomek pożyczył od Julki rower na cały dzień.

1. pytanie niezaczynające się od żadnego innego słowa (jak w przykładzie (A))

.....

2. pytanie zaczynające się od Czy... (jak w przykładzie (B))

.....

3.

4.

5.

Karta 2. Związek główny, związek rzędu, przeczenie w języku polskim

Cel: W tej karcie przypominamy wiadomości o podmiocie w zdaniu oraz o tym, że może on zostać użyty nie tylko w mianowniku. Zwracamy uwagę na tzw. podmiot domyślny oraz na czasowniki, które nie odmieniają się przez osobę, więc w zdaniach z nimi nie możemy użyć podmiotu, a także na zdania typu *ktoś jest – kogoś nie ma, widzę kogoś lub coś – nie widzę kogoś lub czegoś*.

Komentarz gramatyczny: Podmiot, orzeczenie – przypomnienie, związek główny, przeczenie

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. służy przypomnieniu i utrwaleniu wiadomości na temat różnic między językami polskim i angielskim. Zwracamy uwagę na podmiot domyślny (konieczność pominięcia za-

imka osobowego *ja, ty, my, wy* w niektórych polskich zdaniach) oraz na zdania z podmiotem w dopełniaczu (gdy czegoś ubywa, przybywa lub brakuje). Przy okazji przypominamy też dzieciom zasady użycia *nie* przed czasownikiem w polskich zdaniach (struktury typu *ktoś/coś jest – kogoś/czegoś nie ma, widzę kogoś lub coś nie widzę kogoś lub czegoś*).

Zadanie 2. skupia uwagę uczniów na formie czasownika (orzeczenie) w zdaniu i na tym, że należy ją dostosować do formy rzeczownika w mianowniku (podmiot). W łatwiejszych wariantach podejmowaliśmy ten problem w poprzednich kartach (młodsze klasy), tutaj proponujemy więc trudniejsze zadanie. Uczniowie mają sprawdzić, czy forma czasownika jest prawidłowa, a jeśli nie – powinni ją poprawić. Tego typu zadania wykonuje się z osobami, które znają język na poziomie średnio zaawansowanym (a więc nie są początkujące, ale też nie muszą znać języka biegle). Na wszelki wypadek – aby jednak uniknąć utrwalania ewentualnych błędów – wykonajmy je z dziećmi w klasie.

Zadanie 3. łączy umiejętności, które ćwiczyliśmy w młodszych klasach. Podane są czasowniki, z którymi należy zbudować zdania według wzoru. Dla ułatwienia czasowniki zostały wpisane do tabeli, a dla wyrazów, które będą ich określeniami, podaliśmy wskazówki w postaci pytań. Uczniowie wybierają więc wyrazy samodzielnie (nie są one nigdzie podane). Kiedy już uzupełnią luki, powinni napisać pod spodem, w jakim przypadku użyli wyrazów.

Zadanie 4. oparte jest na zdaniach z **zadania 3**. Tym razem uczniowie proszeni są o to, aby użyli przeczenia (*nie*) przed czasownikiem. Wykonując to polecenie, muszą pamiętać o zasadzie: czasownik + rzeczownik w bierniku, nie + czasownik + rzeczownik w dopełniaczu. Jest to kolejne zadanie utrwalające tę umiejętność.

Zadanie 3.

Ktoś zaczął pisać zdania. Wybrał i zapisał czasowniki, ale zapomniał o rzeczownikach lub zaimkach.

- Uzupełnij puste miejsca wyrazami, które według ciebie będą pasowały do czasownika. Pamiętaj o tym, aby używać ich w odpowiednich przypadkach.*
- Napisz pod spodem, jakie to przypadki. W wykonaniu zadania pomoże ci wzór.*
- Zwróć uwagę na to, w której osobie i w którym rodzaju jest orzeczenie – czasownik. Czy w każdym zdaniu trzeba uzupełnić podmiot? Dlaczego?*
- Przy których czasownikach nie możemy wymienić przyimka na inny? Znajdź je i zapamiętaj.*

<i>Tomek</i>	<i>oddał</i>	<i>bratu</i>	<i>telefon.</i>
Kto? Przypadek: mianownik		Komu? Czemu? Przypadek: celownik	Co? Przypadek: biernik

.....	<i>podarowały</i>		
Kto? Przypadek:		Komu? Czemu? Przypadek:	Co? Przypadek:

.....	pożyczyli			
Kto? Przypadek:		Komu? Przypadek:	Co? Przypadek:	Na jak długo? Przypadek:

.....	prosiło		o
Kto? Przypadek:		Kogo? Przypadek:	O co? Przypadek:

.....	przykryłyście		
Kto? Przypadek:		Kogo? Co? Przypadek:	Czym? Przypadek:

.....	spotkała się	z	
Kto? Przypadek:		kim? Przypadek:	Gdzie?

Zadanie 4.

Przepisz zdania, które utworzyłeś w zadaniu 3. Wstaw „nie” (przeczenie) przed czasownikiem. Co jeszcze musisz zmienić w tych zdaniach, żeby były poprawne. Podpowiedź: zwróć uwagę na formę rzeczowników w bierniku.

Tomek **nie** oddał bratu **telefonu**.

.....

.....

.....

.....

.....

Karta 3. Związek rzędu, związek zgody, związek przynależności. Wyrażenia przyimkowe

Cel: Utrwalamy umiejętność używania wyrazów w zdaniu w odpowiedniej formie i w odpowiednim znaczeniu.

Komentarz gramatyczny: Związek rzędu, związek zgody, związek przynależności, wyrażenia przyimkowe, części zdania

Komentarz do zadań:

Aby wykonać zadania, uczniowie nie muszą znać żadnych terminów. Wszystko, co konieczne do wykonania zadania, jest podane w poleceniu. W **zadaniu 1.** utrwalamy umiejętność wyboru odpowiedniej formy rzeczownika (przypadek) w zdaniu. W **zadaniu 2.** ćwiczymy umiejętność doboru odpowiedniej formy przymiotnika (tu uczniowie muszą pamiętać o odpowiednim rodzaju i przypadku oraz o liczbie przymiotnika). **Zadanie 3.** pozwala zintegrować umiejętności przećwiczone w **zadaniach 1 i 2.** W lukach wpisujemy odpowiednie formy par wyrazów: przymiotnika z rzeczownikiem, przymiotnika z liczebnikiem, a także czasownika i zaimka osobowego.

Zadanie 4. pomoże uczniom opanować umiejętność stosowania przysłówków w odpowiednim kontekście. Możemy wykonać je wspólnie, całą klasą lub w grupach. Warto poświęcić czas na wspólne zastanowienie się, których przysłówków możemy użyć prawie z wszystkimi czasownikami, a których tylko z wybranymi i dlaczego.

Karta 4. Zdania złożone. Interpunkcja

Cel: Kontynuujemy naukę tworzenia zdań złożonych i posługiwania się nimi. Wprowadzamy i utrwalamy spójniki: *ale, ani, a, bo, chociaż, i, dlatego, jeśli, mimo że, oraz, ponieważ, więc*. Ćwiczymy interpunkcję w zdaniach złożonych.

Komentarz gramatyczny: Zdania złożone współrzędnie i podrzędnie, spójniki

Komentarz do zadań:

W **zadaniu 1** ćwiczymy umiejętność tworzenia zdań złożonych, uczymy się przy okazji znaczenia różnych spójników w języku polskim, tego, przed którymi spójnikami stawiamy przecinek, oraz których możemy użyć na początku zdania, a których nie. Uczniowie poznają po dwa spójniki pełniące tę samą funkcję, dzięki czemu raz mogą użyć jednego, a innym razem drugiego.

Zadanie 2. jest także okazją do utrwalania słownictwa i spontanicznej wymiany zdań (można wykonać je w parach lub w grupach w postaci dialogu).

Zadanie 3. przypomina polecenia, które znają już Państwo z wcześniejszych kart. Także tu możemy postępować według podobnego schematu: zaczynamy od znalezienia orzeczeń (czasowników) i podkreślenia ich. Następnie szukamy spójników i zaimka *który*. Przyda się plakat (nr 19) ze spójnikami, przed którymi nie stawiamy przecinka. Przykłady są uporządkowane według stopnia trudności. Dwa ostatnie zdania (5.–6.) są najtrudniejsze i są przeznaczone dla uczniów dobrze znających język polski.

Klucz do zadania 3.:

1. Nie stać mnie na ten sportowy samochód, **który** tak bardzo mi się podoba.
2. Julka ma pomysł, **kiedy** zorganizować przyjęcie dla Tomka, **ale** nie wie jeszcze, **kogo** na nie zaprosić.

3. **Jeśli** za późno wyjdiesz z domu, nie zdążysz na autobus o 8.30 **i** spóźnisz się do szkoły, **a** wtedy znów będziesz miał kłopot.
4. Mam wilczy apetyt, **więc** zabieram do szkoły cztery kanapki **i** zawsze wszystkie zjadam.
5. Do zaparzenia herbaty potrzebna jest gorąca woda, **więc** trzeba bardzo uważać, **żeby** się nie poparzyć.
6. Te zajęcia odbywają się online, **więc** **żeby** z nich skorzystać, trzeba się zarejestrować na stronie internetowej, **a** potem regularnie robić zadania, **które** nauczyciel tam umieści.

KLASA VIII, SKŁADNIA

Karta 1. Szyk, części zdania, związki w zdaniu – powtórzenie

Cel: Wprowadzamy tzw. partykuły (np. *chyba, tylko, dopiero, może, aż*), czyli wyrazy, które służą wzmocnieniu lub osłabieniu znaczenia innych wyrazów. Porządkujemy i utrwalamy wiedzę na temat kolejności wyrazów w zdaniu.

Komentarz gramatyczny: Szyk wyrazów w zdaniu, partykuły

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. pozwoli Państwu omówić z uczniami takie wyrazy, których bardzo często używamy, a które nie wchodzą w związki składniowe z innymi wyrazami. W słowniku nazywa się je często partykułami. Służą one na przykład wzmocnieniu lub osłabieniu znaczenia innego wyrazu. Np. jeśli powiemy, że jutro *chyba* będziemy mieli wolny dzień, to znaczy, że nie wiemy, czy tak będzie, ale mamy taką nadzieję. Zadanie 1. pozwoli poznać i utrwalić znaczenie takich wyrazów. Jeśli uznają Państwo, że przydałoby się ich więcej, dodatkowe wyrazy można znaleźć w słowniku na stronie Wydawnictwa PWN (hasło: partykuła) i wykorzystać podane tam przykłady do własnych ćwiczeń. Jeśli temat zacieka uczniów, możemy wspólnie poszukać podobnych słów w języku angielskim i zastanowić się, czy używa się ich w podobny sposób.

Zadanie 2. to ćwiczenie poświęcone szykowi wyrazów w języku polskim. Pozwala ono połączyć wiedzę na temat kolejności wyrazów w zdaniach, którą wprowadzałyśmy stopniowo w młodszych klasach. Jak już pisałyśmy, zasady, którymi rządzi się pod tym względem język polski, są odmienne od obowiązujących w języku angielskim. Stopniowe wprowadzanie prostych zadań, które pozwolą uczniom dostrzec te zależności, sprawi, że wypowiedzi uczniów w języku polskim będą bardziej naturalne.

Zadanie 3. wykonujemy tylko z uczniami dobrze mówiącymi po polsku. Zamiast terminów *związek zgody, rzędu i przynależności* możemy podać uczniom krótkie wyjaśnienia z komentarza gramatycznego.

Karta 2. Związki składniowe i błędy składniowe

Cel: Utrwalamy umiejętność używania wyrazów w zdaniu w odpowiedniej formie i w odpowiednim znaczeniu. Przypominamy przymyki.

Komentarz gramatyczny: Związki w zdaniu, odmiana wyrazów, wyrażenia przymkowe

Komentarz do zadań:

W **zadaniu 1., 2. i 3.** łączymy wiadomości i umiejętności dotyczące poprawnego budowania zdań – poprawiamy błędne formy wyrazów w różnych kontekstach. Wspólnie z uczniami zastanawiamy się, na czym polega błąd, jak go poprawić i czy możemy podać zasadę mówiącą o tym, dlaczego powinniśmy użyć w danym kontekście danej formy. Zadania są uporządkowane według stopnia trudności – od najłatwiejszego do najtrudniejszego. Wyrazy, w których mógł się pojawić błąd, zaznaczyliśmy kolorami.

Zadanie 4. wymaga uzupełnienia odpowiedniego przyimka, polecenie przypomina więc te znane Państwu z kart przygotowanych dla młodszych klas. Tu jednak uczniowie sami muszą znaleźć odpowiedni przyimek (nie podaliśmy ich w ramce). Pomocą w wykonaniu zdania może być plakat nr 14 *Wyrażenia przyimkowe*, który posłuży jako podpowiedź do zadania.

Zadanie 5. jest bardzo podobne do zadań 1, 2 i 3; ćwiczy te same umiejętności, ale w nieco inny sposób. Nie ma też podpowiedzi w postaci kolorów.

Zadanie 5.

W języku polskim forma wyrazów w zdaniu wynika często z ich związku z innymi wyrazami.

*Np. przymiotnik-przydawka, który określa rzeczownik, dostosowuje się do niego i przyjmuje tę samą liczbę i rodzaj oraz ten sam przypadek (powiemy zdolny uczeń, ale nie: *zdolni uczeń ani nie *zdolną uczeń). Podobnie niektóre wyrazy (zwykle czasowniki i rzeczowniki) wymagają od innych rzeczowników odpowiedniej formy przypadka. Dlatego powiemy Widzę uczennicę, a nie *Widzę uczennica albo *Widzę uczennicą.*

Ktoś, kto napisał te zdania, chyba nie wiedział o tych zasadach, bo zrobił błędy gramatyczne. Znajdź błędy i popraw je. Uważaj, w jednym zdaniu może być kilka błędów.

Np. Pogoda jest ładny. → Pogoda jest ładna. Rzeczownik „pogoda” jest rodzaju żeńskiego, dlatego przymiotnik w orzeczeniu imiennym też musi być rodzaju żeńskiego.

Chłopcy i dziewczynki wzięły udział do zawodów.

Moja brata skończyła szkołę, teraz będzie studiować medycyną.

Pięć chłopców grali w koszykówkę na szkole.

Na stole nie są jabłka.

Nauczyciel nie poznał naszą nową kolegę.

Karta 3. Zdania złożone – przekształcanie zdań i poprawianie błędów

Cel: Ćwiczymy umiejętności tworzenia zdań złożonych.

Komentarz gramatyczny: Zdania złożone, spójniki

Komentarz do zadań:

W **zadaniu 1.** pokazujemy jeden ze sposobów, które pomogą Państwu wyjaśnić uczniom, czym są zdania podrzędnie złożone. W języku polskim zdania pojedyncze możemy często przekształcić w zdania podrzędnie złożone. Wystarczy tylko odpowiednio rozwinąć różne części zdania: niektóre dopełnienia, okoliczniki i przydawki. Jednak aby wykonać to zadanie, wcale nie trzeba znać żadnych terminów. Wystarczy wykorzystać wzór. Poniżej podajemy także prawidłowe odpowiedzi:

1. Nie poszliśmy do szkoły z powodu choroby. Nie poszliśmy do szkoły, ponieważ byliśmy chorzy.
2. Nie trzymaj łokci na stole podczas jedzenia. Nie trzymaj łokci na stole, kiedy jesz.
3. Mimo złej pogody spędziliśmy cały dzień na dworze. Mimo że była zła pogoda, spędziliśmy cały dzień na dworze.
4. Oszczędzam pieniądze na wyjazd do Polski. Oszczędzam pieniądze, bo chcę jechać do Polski.
5. Opowiedziałem rodzicom o moich planach na przyszłość. Opowiedziałem rodzicom o tym, co chciałbym robić w przyszłości.
6. Po posprzątaniu całego domu i ogrodu urządziliśmy przyjęcie. Kiedy posprzątaliśmy cały dom i ogród, urządziliśmy przyjęcie.
7. Anka i Monika spędzają dużo czasu z ostatnio poznaną koleżanką. Anka i Monika spędzają dużo czasu z koleżanką, którą ostatnio poznały.

W **zadaniu 2.** przypominamy i utrwalamy spójniki z częstką *by*: *aby, żeby, gdyby*. Są one dość trudne, gdyż działają jak bardzo silny magnes; odrywają od czasownika końcówki *-śmy, -ście, -ś, -m* i przyciągają je do siebie. Aby ułatwić dzieciom przyswojenie tej reguły, pokazałyśmy ją na przykładzie.

Zadanie 3. jest doskonale już Państwu znanym ćwiczeniem na interpunkcję w zdaniach złożonych. Wykonujemy je według zasad, które podawaliśmy w poprzednich kartach – podkreślamy orzeczenia i zaznaczamy spójniki oraz zaimki łączące zdania. Na ścianie możemy powiesić plakat nr 19 ze spójnikami, przed którymi nie stawiamy przecinka.

Zadanie 3.

Uzupełnij przecinki w zdaniach:

Anka i Monika i Julka znają się od bardzo dawna choć nie pamiętają kiedy spotkały się po raz pierwszy. Anka mówi że zobaczyła Julkę pierwszego dnia w szkole ale Julka tego nie pamięta. Monika poznała Julkę chyba później ale też nie wie dokładnie kiedy to było. Pewnie spotkały się w parku albo były razem na urodzinach u Tomka. Przyjaźnią się od dawna oraz spędzają ze sobą dużo czasu. Bardzo się lubią mimo że często się kłócą. Jeśli któraś z przyjaciółek jest w potrzebie pozostałe zaraz jej pomagają. W zeszłym roku Julka złamała nogę więc nie mogła prawie przez miesiąc chodzić do szkoły. Anka i Monika codziennie ją odwiedzały żeby pomóc jej odrobić lekcje.

Klucz:

Anka, Monika i Julka znają się od bardzo dawna, choć nie pamiętają, kiedy spotkały się po raz pierwszy. Anka mówi, że zobaczyła Julkę pierwszego dnia w szkole, ale Julka tego nie pamięta. Monika poznała Julkę chyba później, ale też nie wie dokładnie, kiedy to było. Pewnie spotkały się w parku albo były razem na urodzinach u Tomka. Przyjaźnią się od dawna oraz spędzają ze sobą dużo czasu. Bardzo się lubią, mimo że często się kłócą. Jeśli któraś z przyjaciółek jest w potrzebie, pozostałe zaraz jej pomagają. W zeszłym roku Julka złamała nogę, więc nie mogła prawie przez miesiąc chodzić do szkoły. Anka i Monika codziennie ją odwiedzały, żeby pomóc jej odrobić lekcje.

Karta 4. Mowa zależna i mowa niezależna. Interpunkcja

Cel: Uczymy się odróżniać zdania w mowie zależnej i niezależnej, a także je tworzyć, ćwiczymy interpunkcję. Mową zależną i niezależną posługujemy się bardzo często, więc warto zwrócić uwagę uczniów na to zagadnienie.

Komentarz gramatyczny: Do wykonania tych zadań przyda się ogólna wiedza o zdaniach złożonych w języku polskim oraz o typach zdań (pytanie, wykrzyknienie, oznajmienie).

Komentarz do zadań:

Zadanie 1. służy przede wszystkim zwróceniu uwagi dzieci na interpunkcję w mowie zależnej i niezależnej w języku polskim w porównaniu z językiem angielskim (na tym etapie kwestie te były już omawiane w amerykańskiej szkole, więc możemy się odwołać do wiedzy uczniów i skupić na różnicach). Z mową niezależną mamy do czynienia w wypowiedzeniu 1. w części 1. i w wypowiedzeniu 2. w części 2.:

Mój brat zapytał mnie wczoraj: „Pożyczysz mi swój komputer na jeden dzień?”. Odpowiedziałem mu: „Zapomnij, nie ma mowy!”.

– *Idę do Julki – powiedział Tomek. – Wrócę przed kolacją.*

– *A czy mógłbyś przy okazji oddać mamie Julki tę książkę? Pożyczyłam ją w zeszłym tygodniu i już przeczytałam – zapytała mama.*

– *Jasne, nie ma sprawy – odpowiedział Tomek.*

Podstawowa różnica w interpunkcji w polskich zdaniach polega na tym, że w języku polskim kropkę stawiamy zawsze po znaku cudzysłowu, a nie przed nim. W obu językach do wyróżnienia wypowiedzi, które cytujemy, czyli przywołujemy dokładnie w takiej postaci, w jakiej ktoś je wypowiedział, możemy użyć zarówno cudzysłowu, jak i myślników. Aby zaznaczyć, że cytujemy czyjąś wypowiedź, używamy odpowiednich czasowników (słownictwo), np. *powiedzieć, zapytać, odpowiedzieć* itp.

W pozostałych dwóch wypowiedzeniach została użyta mowa zależna:

Mój brat zapytał mnie wczoraj, czy pożyczę mu swój komputer na jeden dzień. Nie zgodziłem się.

Tomek powiedział mamie, że idzie odwiedzić Julkę, ale wróci przed kolacją. Mama zapytała Tomka, czy mógłby przy okazji oddać mamie Julki książkę, którą od niej pożyczyła w zeszłym tygodniu. Tomek się zgodził.

Podobnie jak w języku angielskim, w języku polskim też czasem przytaczamy czyjeś słowa, czyli oddajemy tylko sens tego, co ktoś powiedział, a nie powtarzamy tego dokładnie. Posługujemy się wtedy zwykle odpowiednimi czasownikami (np. *powiedzieć, odpowiedzieć, zapytać*) oraz zdaniami podrzędnie złożonymi ze spójnikami *że, żeby* albo z wyrazem *czy*. Warto zwrócić uwagę, że inaczej niż w języku angielskim w języku polskim nie ma sztywnych zasad co do tego, w którym czasie powinniśmy użyć czasowników. Natomiast – podobnie jak w angielskim – czasem musimy zmienić formę osobową czasownika (zobacz podkreślone fragmenty w zdaniach). Przytaczając czyjąś wypowiedź, możemy też ją skrócić i zamiast całego wypowiedzenia: – *Jasne, nie ma sprawy* – *odpowiedział Tomek* możemy powiedzieć krócej: *Tomek się zgodził*.

W **zadaniu 2.** ćwiczymy interpunkcję w mowie zależnej i niezależnej.

Zadania 3. i 4. będą łatwiejsze, jeśli wykonamy je ustnie. **Zadanie 3.** wykonujemy wspólnie z całą klasą, możemy po kolei zapisywać zdania na tablicy. Natomiast **zadanie 4.** polecamy uczniom wykonać w grupach i przygotować scenki z dialogiem. Następnie każda grupa odgrywa swój dialog przed resztą klasy. Oczywiście, dialogi będą się nieco różnić. Rozmawiamy o tych różnicach i zastanawiamy się wspólnie, z czego one wynikają. Możemy też zastanowić się nad tym, jakie wady i zalety ma mowa zależna, a jakie niezależna i kiedy wybrać każdy z wariantów.

Zadanie 3.

Jest piątek, właśnie skończyły się lekcje. Julka stoi z koleżankami: Anką i Moniką przed szkołą. Rozmawiają o tym, co będą robić wieczorem. Przeczytaj rozmowę:

- Jest ładna pogoda. Może pojedziemy gdzieś rowerami? — zapytała Monika.
- Dziś rano miałam taki trening koszykówki, że nie mam już siły na jazdę na rowerze — odpowiedziała Anka.
- To może wybierzemy się do centrum handlowego? Widziałam ostatnio świetne dżinsowe kurtki w naszym ulubionym sklepie — zaproponowała Monika.
- Ale w piątek po południu w centrum handlowym będzie dużo ludzi — marudziła Monika. — Nie lubię tłoku.
- Wiecie co, ja mam pomysł — włączyła się do rozmowy Julka. — W piątki moi rodzice pracują do późna, więc mamy cały dom dla siebie. Możemy zamówić pizzę i obejrzeć jakiś film.
- To jest myśl! — zgodziła się wreszcie Anka.
- Ja też jestem za! — dodała Monika.

*Wyobraź sobie, że chcesz komuś tę rozmowę opowiedzieć. Użyj odpowiednich czasowników i zdań podrzędnych np. ze spójnikami *że, czy*. Przekształć zdania w mowie niezależnej na zdania w mowie zależnej. Możesz wykorzystać jako wzór wypowiedzenia z zadania 1.*

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Zadanie 4.

Julka opowiada siostrze o tym, jak jej dwie koleżanki: Anka i Monika, pokłóciły się ze sobą w szkole. Przeczytaj opowieść Julki:

Dzisiaj rano Monika i Anka znowu się pokłóciły. Miałymy iść wszystkie razem do kina, ale w ostatniej chwili Anka zmieniła zdanie. Powiedziała, że w kinie na pewno będzie dużo ludzi, w tym tygodniu nie ma żadnych ciekawych filmów, a poza tym skończyło jej się kieszonkowe. Monika odpowiedziała na to, że możemy w takim razie zrobić coś, do czego nie są potrzebne pieniądze, na przykład pojeździć w parku na rolkach. Ten pomysł też nie spodobał się Ance, która powiedziała, że jest zbyt zimno na jazdę na rolkach. Monika się zezłościła i powiedziała, że ma dosyć złego humoru Anki, sama pójdzie do parku, a do Anki nie będzie się od teraz odzywać.

Spróbuj na podstawie opowieści Julki wyobrazić sobie, jak mogła wyglądać sprzeczka Anki i Moniki, co obie dziewczyny mogły mówić. Zapisz tę rozmowę. Kiedy to zrobisz, możesz wymienić się kartkami z koleżanką i kolegą. Zobaczcie, czy wasze odpowiedzi się różnią. Jeśli się różnią, to dlaczego?

CZĘŚĆ III. FLEKSJA WERBALNA

CZASOWNIK JAKO CZĘŚĆ MOWY

Karta 24.

Czasownik jest konstytutywną częścią zdania. Jego podstawową funkcją jest funkcja orzeczenia, dlatego też umiejętność wskazywania czasownika w zdaniu jest istotna przy omawianiu składni.

Na wczesnym etapie edukacyjnym trudność może stanowić wskazywanie czasowników wśród innych części mowy. Trudność ta wynika z faktu, iż nie wszystkie czasowniki nazywają czynności (np. *pływać, gotować, czytać, rysować*). Niektóre bowiem określają stany (np. *stać, być, bać się, usychać*). W związku z tym – stosując zasadę stopniowania trudności – omawianie tej części mowy należy rozpocząć od pokazania uczniom czasowników reprezentatywnych, wyodrębnionych na podstawie kryterium znaczeniowego. Dzieciom młodszym, u których dominuje myślenie konkretno-wyobrażeniowe, łatwiej będzie wskazać czasowniki w zadaniu:

Rano Kaśka najpierw ubiera się, potem myje zęby, następnie je śniadanie.

niż w zadaniu:

Drzwi głośno skrzypią, podłoga trzeszczy, a z dworu dochodzą niepokojące dźwięki.

Zwróćmy uwagę, że czasowniki czynnościowe uczeń może przedstawić w formie rysunku lub wyrazić ruchem. Takiej możliwości nie dają czasowniki stanowe, które można wyodrębnić tylko na podstawie kryterium fleksyjnego. Czasownik jest jedyną częścią mowy, która odmienia się przez osoby, czyli czasownik *trzeszczeć* będzie zachowywał się tak samo jak czasownik *ubierać się*.

Zadania polegające na podkreślaniu czasowników w tekście proponujemy na wielu kartach, m.in. na karcie 24. Zanim jednak zaproponujemy uczniom zadania znajdujące się na karcie 24., upewnijmy się, czy znają podstawowe kategorie fleksyjne czasownika (osoba i czas). Jeśli uczniowie potrafią uzasadnić przynależność czasowników stanowych do klasy czasowników, nie będą mieć też problemu ze wskazaniem czasowników w zaproponowanych zdaniach:

Zadanie 1. z karty 24.

Podkreśl w tekście czasowniki, które mówią, co zrobiła wiosna.

Mróz wreszcie zelał i cała przyroda przeciągała się po długim śnie zimowym. (...) Nadeszła wiosna. (...) wzruszyła ramionami i zajęła się tym wszystkim, czym powinna zajmować się wiosna: odgarnęła z nieba śnieżne chmury, rozgrzała słońce i obudziła przebiśniegi. (...) Potem otrząsnęła drzewa ze śniegu, rozweseliła ptaki.

Zadanie 2. ma na celu uświadomić uczniom, że czasownik łączy się w zdaniu z rzeczownikami. Po połączeniu wyrazów w pary otrzymamy związki:

Zadanie 2. z karty 24.

rozgrzała słońce
rozweseliła ptaki
obudziła przebiśniegi
wzruszyła ramionami
odgarnęła chmury

Wszystkie związki uczniowie odnajdą w tekście z **zadania 1.**, co znacznie ułatwi wykonywanie zadania, a jednocześnie sprawdzi uważne czytanie.

Aby utrwalić ćwiczone związki, w **zadaniu 3.** uczniowie będą uzupełniać luki w zdaniach, w których brakuje bądź czasownika, bądź rzeczownika.

KATEGORIE GRAMATYCZNE CZASOWNIKA

W porównaniu z innymi częściami mowy czasownik ma bardzo rozbudowaną fleksję. Niektóre kategorie będą dla uczniów łatwe i oczywiste, inne – zwłaszcza w porównaniu z używanym na co dzień językiem angielskim – mogą okazać się trudne i abstrakcyjne.

Kategoria osoby

Karty 23., 22., 10., 8.

Uczniowie, dla których język polski jest językiem obcym, mogą mieć problem ze stosowaniem kategorii osoby. Brak koniugacji czasowników angielskich (w większości wypadków rozpoznaje się je po zaimku osobowym) bywa przyczyną stosowania nieosobowej formy czasowników polskich. Tymczasem w polszczyźnie zaimki osobowe są najczęściej zbędne, ponieważ wykonawcę czynności rozpoznajemy po formie fleksyjnej czasownika.

Na wczesnym etapie edukacyjnym (szkoła podstawowa) należy uczniom dostarczyć jak najwięcej przykładów poprawnej odmiany przez osoby, a także stwarzać warunki do używania

czasowników we wszystkich osobach. Typowym i najczęstszym ćwiczeniem jest po prostu odmiana czasownika przez osoby.

Zadanie 2. na karcie 23. polega na uzupełnieniu brakujących form czasownika *zbierać* w czasie teraźniejszym. Istotne jest przy tym, aby wyraźnie określić czas, ponieważ dla każdego z czasów gramatycznych czasownika będziemy mieć inne formy osobowe.

	liczba pojedyncza	liczba mnoga
1 osoba	ja zbieram	my ...zbieramy...
2 osoba	ty ...zbierasz...	wy zbieracie
3 osoba	Marek ...zbiera...	oni ...zbierają...

Można także poprosić uczniów, aby określili osobę czasowników występujących w tekście znajdującym się na tej samej karcie, przy czym należy uważać na dobór odpowiednich związków składniowych. Niektóre mogą bowiem okazać się zbyt trudne na początku poznawania kategorii osoby. Wówczas trzeba ograniczyć zadanie tylko do tych czasowników, co do których jesteśmy pewni, że uczniowie poradzą sobie z rozpoznaniem wykonawcy czynności, a co za tym idzie – osoby.

Przyjrzyjmy się tekstowi z karty 23. i zastanówmy się, które czasowniki są zbyt trudne dla uczniów klasy 4.

Dojechaliśmy do lasu. Już z okien autobusu było widać, że czeka nas dużo roboty. (...) I zaczęły się zawody w sprzątaniu. (...) Czego nie było w tym lesie! Maks znalazł stary sedes, a Wiktor fotel bez jednej nogi. Rudy Andrzej z kolegą przytargali stary telewizor. Alicja znalazła nawet zdechłego szczura i narobiła strasznego wrzasku. (...) Ja zbierałem szklane butelki.

Prawdopodobnie uczniom łatwiej będzie określić te czasowniki, którym towarzyszy podmiot: *Maks znalazł*; *rudy Andrzej z kolegą przytargali*; *Alicja znalazła*; *ja zbierałem*; nieco trudniej będzie określić osobę czasownika w zdaniu, w którym wystąpił podmiot domyślny – *dojechaliśmy (my)*; a także w zdaniu, w którym pojawił się czasownik stanowy łączący się z podmiotem wyrażonym rzeczownikiem występującym tylko w liczbie mnogiej – *zawody zaczęły się*. Nie należy natomiast wymagać, aby młodszy uczniowie określali osobę czasowników, które łączą się z podmiotem w dopełniaczu: *dużo roboty czeka*; *czego nie było*.

Ponieważ praca z samymi czasownikami występującymi w tekście na karcie 23. byłaby zbyt trudna, proponujemy tu czytanie ze zrozumieniem. Zadaniem uczniów jest określenie, czy podane zdania są prawdziwe czy fałszywe. Ale tu także należy zwrócić uwagę na formy czasowników – zwłaszcza w ostatnim zdaniu. Uczeń musi bowiem zauważyć, że szklane butelki zbierał

chłopiec, co można rozpoznać jedynie po formie fleksyjnej czasownika (rodzaju gramatycznym) – *zbierałem*.

Zadanie 1. z karty 23.

Przeczytaj tekst i zdecyduj, które zdanie jest prawdziwe (P), a które fałszywe (F).

1. Dzieci pojechały do lasu samochodami.	F
2. Zadaniem dzieci było pozбиieranie śmieci.	P
3. Wiktor znalazł stary mebel.	P
4. Rudowłosy chłopiec ma na imię Andrzej.	P
5. Jedna z dziewczyn zbierała szklane butelki.	F

Podobne zadanie znajdziemy na kartach 22. i 8. Tu także uczniowie muszą wykazać się umiejętnością czytania ze zrozumieniem, aby zdecydować, które zdania są prawdziwe, a które fałszywe.

Inną formą ćwiczeń będzie wskazywanie osoby za pomocą zaimków osobowych:

Zadanie 2. z karty 22.

Wpisz w nawiasy wyrazy *on, ona, oni* lub *one*. Podkreśl w zdaniach czasowniki.

- (...one...) Poszły do sklepiku z warzywami.
- Napój (...on...) bardzo Mai smakował.
- Oranżada (...ona...) miała piękny kolor.
- Maja i kot (...oni...) lubili zabawy w ogrodzie.

W ten sposób przyzwyczajamy dzieci do operowania kategorią osoby i zwiększamy szanse na powiązanie określonej formy czasownika z konkretnym zaimkiem osobowym. W przypadku języka polskiego należy jednocześnie brać pod uwagę możliwość utrwalania się konstrukcji błędnych (także pod wpływem języka angielskiego), polegających na nadużywaniu zaimków osobowych (a także dzierżawczych), np. (My) *chodzimy do klasy 4.*; (Wy) *spóźniliście się na autobus*. W przytoczonych zdaniach zaimki osobowe są zbędne.

W języku polskim istnieje wiele czasowników trudnych, których odmiana sprawia problemy nawet rodzimym użytkownikom polszczyzny. Należą do nich m.in. czasowniki: *rozumieć, umieć, bać się, pójść, iść*. Należy poświęcić im szczególną uwagę i każdym z nich zająć się osobno, ponieważ w każdym wypadku trudność jest nieco inna. Czasowniki *umieć* i *rozumieć* mają trudne formy czasu teraźniejszego (*oni umieją, rozumieją*), czasownik *bać się* ma trudną pisownię (*on się boi, oni się boją*), czasowniki *pójść, przyść, iść* mają nieregularne formy w czasie przeszłym (*on przyszedł, ona przyszła, oni szli, one szły*). Proponowane zadania polegają na odmianie czasowników przez osoby i szukaniu analogii (por. karta 10., zadanie 1.). Uczeń, uzupełniając brakujące formy na podstawie form podanych, powinien dostrzec, że oba czasowniki odmieniają się tak samo.

	rozumieć	umieć
liczba pojedyncza		
1. osoba	(ja) rozumiem	umiem
2. osoba	rozumiesz	(ty) umiesz
3. osoba	(on, ona) rozumieją	umieją
liczba mnoga		
1.osoba	rozumiemy	(my) umiemy
2. osoba	(wy) rozumiecie	umiecie
3. osoba	rozumieją	(oni, one) umieją

Trudniejszą formą ćwiczeń jest uzupełnianie zdań odpowiednimi formami czasowników. Tu uczeń musi zdecydować, którą formę wybrać, ale żeby to zrobić, musi mieć opanowaną odmianę danego czasownika. (por. karty 10., 8.).

W **zadaniu 2.** z karty 10. może oczywiście posłużyć się tabelką, którą wcześniej uzupełnił. Musi jednak zastanowić się nad różnicą znaczeniową dwóch ćwiczonych czasowników – *umieć* i *rozumieć*.

Zadanie 2. z karty nr 10.

1. (ja) Od małego ...*umiem*... pływać.
2. Rodzice nie ...*rozumieją*... swoich dzieci.
3. Tylko babcia ...*umie*... przyrządzić tradycyjny biały barszcz.
4. (my) ...*Umiemy*... już mówić po francusku.
5. Mam nadzieję, że (ty) ...*rozumiesz*..., dlaczego musimy tu zostać.
6. (ja) Doskonale cię ...*rozumiem*..., ponieważ myślę tak samo.
7. Kasiu, czy ...*umiesz*... jeździć na nartach?
8. (my) Nic nie ...*rozumiem*..., kiedy ktoś mówi za szybko po polsku.
9. Wiem, że (wy) ...*umiecie*... rozwiązywać trudne zadania.
10. Chłopcy ...*umieją*... grać w szachy.
11. Lubimy oglądać filmy w oryginale, jeśli wszystko ...*rozumiemy*...
12. Dzieci, wierzę, że ...*rozumiecie*..., co do was mówię.

Zadanie 2. z karty 8. wymaga od ucznia opanowania odmiany czasownika *bać się* w czasie teraźniejszym:

Zadanie 2. z karty 8.

1. Mam już 12 lat, a ciągle ...*boję się*... ciemności.
2. Kasiu, dlaczego ...*boisz się*... małego psa?
3. Mały chłopczyk ...*boi się*... dużych samochodów.
4. Kiedy jesteśmy sami w domu, ...*boimy się*... włamywaczy.
5. Kiedy jesteście w górach, ...*boicie się*... dużych wysokości?
6. Małe dzieci często ...*boją się*... obcych ludzi.

Zadanie 2. z karty nr 9. wymaga znajomości poprawnych form czasownika *iść* w czasie przeszłym.

Dzisiaj	Wczoraj
Sąsiad idzie do kina.	Sąsiad ...szedł... do kina.
Sąsiadka idzie na zakupy.	Sąsiadka ...szła... na zakupy.
Dziecko idzie do szkoły.	Dziecko ...szło... do szkoły.
Koledzy idą do teatru.	Koledzy ...szli... do teatru.
Dziewczynki idą na bal karnawałowy.	Dziewczynki ...szły... na bal karnawałowy.

Warto pamiętać, że wykorzystane w kartach pracy czasowniki to tylko niewielka część czasowników o nietypowej odmianie. Do grupy tej zaliczymy ponadto czasowniki: *być, dać, jeść, mieć, chcieć, wiedzieć, wziąć, jechać, siąść, znaleźć, wrzeć, stać się, spać*.

Kiedy mówimy o kategorii osoby, nie możemy pominąć nieosobowych form czasownika. Są to oczywiście bezokoliczniki, które m.in. tworzą jedną z form czasu przyszłego złożonego (*będę śpiewać, będziemy rysować*) oraz czasowniki zakończone na *-no, -to* (*zrobiono, wybito*). Kiedy mówimy o formach zakończonych na *-no, -to*, zwracamy uwagę na pragmatyczny aspekt wypowiedzi. Należy bowiem uświadomić uczniom, że formy te pozwalają na ukrycie wykonawcy czynności (por. karta 12.).

Zadanie 1. z karty 12.

Nie chcesz wymieniać wykonawcy czynności albo go nie znasz – przekształć podane zdania, użyj form czasowników podanych w nawiasach.

Wczoraj pan Kowalczyk otworzył swój sklep. (otwarto)

...Wczoraj otwarto sklep...

Pan dyrektor ogłosił wybory miss szkoły. (ogłoszono)

...Ogłoszono wybory miss szkoły...

Alpinista zdobył szczyt. (zdobyto)

...Zdobyto szczyt...

Ktoś zgubił klucze, ale ktoś inny szybko je znalazł. (zgubiono, znaleziono)

...Zgubiono klucze, ale szybko je znaleziono...

Zadanie 2. z karty 12.

Zmień podane zdania tak, żeby zamiast czasowników w formie osobowej wystąpiły formy nieosobowe zakończone na -no albo -to. Następnie przekształć zdania, dodając przeczenie nie, zapisz je z czasownikiem oddzielnie.

Zdanie z formą osobową	Zdanie z formą nieosobową -no, -to	Zdanie z przeczeniem nie
Na korytarzu powiesił plakat.	Powieszono plakat.	Nie powieszono plakatu.
Policja złapała złodzieja.	Złapano złodzieja.	Nie złapano złodzieja.
Mama sprzątnęła dom.	Sprzątnięto dom.	Nie sprzątnięto domu.
Wydali zbyt dużo pieniędzy.	Wydano zbyt dużo pieniędzy.	Nie wydano zbyt dużo pieniędzy.

Podobny cel mają **zadania 3. i 4.** z karty 13. Tu jednak uczniowie sami muszą zredagować tekst, dlatego też zadania te należy wykonywać ze starszymi uczniami, którzy poza wiedzą gramatyczną mają kompetencję w tworzeniu krótkiej wypowiedzi pisemnej w języku polskim.

Rodzaj gramatyczny

Karty 19., 20., 21.

W języku polskim czasowniki odmieniają się przez rodzaje. Przyjmują formę rodzaju gramatycznego rzeczownika, z którym się łączą. Kategoria rodzaju związana jest ściśle z kategorią czasu, ponieważ przez rodzaje odmieniają się czasowniki w czasie przeszłym (*czytałam, czytałem, czytaliśmy, czytałyśmy*), przyszłym opartym na formach czasu przeszłego (czyli jednej z form czasu przyszłego złożonego: *będę czytała, będę czytał, będziemy czytali, będziemy czytały*) oraz w trybie przypuszczającym (*czytałabym, czytałbym, czytalibyśmy, czytalibyście*).

Ponieważ w języku angielskim nie istnieje kategoria rodzaju, uczniowie mogą mieć problem z doбором właściwej formy.

Trudność jest tym większa, że w polszczyźnie wyróżniamy aż pięć rodzajów gramatycznych rzeczownika: trzy w liczbie pojedynczej: **męski, żeński i nijaki**, oraz dwa w liczbie mnogiej: **męskoosobowy i niemęskoosobowy**.

W liczbie pojedynczej:

- czasowniki rodzaju męskiego łączą się z rzeczownikami rodzaju męskiego: *Fryzjer uśmiechnął się.*
- czasowniki rodzaju żeńskiego łączą się z rzeczownikami rodzaju żeńskiego: *Fryzjerka uśmiechnęła się.*
- czasowniki rodzaju nijakiego łączą się z rzeczownikami rodzaju nijakiego: *Dziecko uśmiechnęło się.*

W liczbie mnogiej:

- czasowniki rodzaju męskoosobowego łączą się z rzeczownikami rodzaju męskiego oznaczającymi osoby: *Fryzjerzy uśmiechnęli się.*
- czasowniki rodzaju niemęskoosobowego łączą się ze wszystkimi pozostałymi rodzajami gramatycznymi rzeczowników: *Fryzjerki uśmiechnęły się; Dzieci uśmiechnęły się; Drzwi skrzypnęły.*

Aby utrwalić umiejętność stosowania poprawnych form czasowników (dostosowywania formy gramatycznej do rodzaju rzeczownika), proponujemy uczniom ćwiczenia o różnym stopniu trudności – od łatwiejszego dopasowywania podanych czasowników do wykonawców czynności (por. karta 19.), po tworzenie czasowników w określonym rodzaju i dostosowywanie ich do zmienionego wykonawcy czynności, którym są np. *fryzjerka, fryzjer, fryzjerzy* lub *chłopcy i dziewczynki* (por. karty 20., 21.). Zadania tego typu najlepiej łączyć z ćwiczeniami redakcyjnymi, aby uczniowie mieli okazję dostrzec, że zmiana wykonawcy czynności pociąga za sobą zmianę innych konstytutywnych części zdania, co w oczywisty sposób wpływa na treść tekstu.

Zadanie 1. na karcie 19. polega na dostosowaniu podanych czasowników do wskazanych rzeczowników (podmiotów). Zwróćmy uwagę, że ten sam czasownik może pojawić się w kilku miejscach:

Zadanie 1. z karty 19.

rodzice: bawili się / jedli / czytali / tańczyli / mruczełi / rysowali / pili / podskakiwali / spali
 dzieci: bawiły się / jadły / czytały / tańczyły / mruczały / rysowały / piły / podskakiwały / spały
 siostry: bawiły się / jadły / czytały / tańczyły / mruczały / rysowały / piły / podskakiwały / spały
 bracia: bawili się / jedli / czytali / tańczyli / mruczełi / rysowali / pili / podskakiwali / spali
 brat i siostra: bawili się / jedli / czytali / tańczyli / mruczełi / rysowali / pili / podskakiwali / spali
 kocięta: bawiły się / jadły / mruczały / piły / podskakiwały / spały

Zadania na kartach 20. i 21. skłaniają uczniów do uważnego przyglądania się formom czasowników, które wystąpiły w tekstach. W **zadaniu 1.** z karty 20. trzeba rozpoznać czasowniki w 3. osobie liczby mnogiej. Nieco łatwiejsze jest **zadanie 1.** z karty 21., choć czynność jest ta sama – trzeba odszukać czasowniki. Zwróćmy jednak uwagę, że trudność zależy od sposobu sformułowania polecenia – odnalezienie czasowników w 3. osobie liczby mnogiej jest zdecydowanie trudniejsze niż wskazanie, co zrobiła fryzjerka. Jeśli uczniowie będą mieli problem z odnalezieniem czasowników w 3. osobie liczby mnogiej, można poprosić ich, aby powiedzieli, co zrobili bracia.

Na obu wskazanych kartach znajdują się ćwiczenia redakcyjne, które polegają na zmianie podmiotu (wykonawców czynności opisywanych zdarzeń), a co za tym idzie – form czasownikowych (orzeczeń).

Zadanie 3. z karty nr 20.

Wyobraź sobie, że na polowanie wybrały się dwie siostry. Wstaw w luki odpowiednie formy czasowników w rodzaju niemęskoosobowym.

Dziewczyny ...szły... na łowy. (...) Po godzinie jazdy ...dotarły... do znanej sobie polany wśród dąbrowy. Nadal nie odzywając się do siebie, ...uwiązały... konie do drzewa i ...chwyciły... kusze i włócznie. (...) Musiało być tuż przed północą, kiedy wreszcie za krzakami po przeciwnej stronie przesieki dał się słyszeć jakiś ruch. Siostry ...spojrzały... w tym samym kierunku (...).

Na karcie 20. zamieszczono ponadto **zadanie 2.**, które polega na tworzeniu form liczby mnogiej czasowników męskoosobowych:

Łukasz czytał. – Bracia ...czytali...

Kazik gwizdał. – Sąsiedzi ...gwizdali...

Aby poćwiczyć z uczniami tworzenie form niemęskoosobowych, można zastąpić imiona męskie żeńskimi, a rzeczowniki w rodzaju męskim ich żeńskimi odpowiednikami, np.

Łucja czytała. – Siostry czytały.

Jagoda maszerowała. – Koleżanki maszerowały.

Kategoria czasu

Karty 6., 4., 3., 11., 9.

W porównaniu z językiem angielskim kategoria czasu w polszczyźnie może wydawać się nieskomplikowana. Polskie czasowniki odmieniają się bowiem tylko przez trzy czasy:

- **teraźniejszy**, który odnosi się do momentu mówienia: *Marcin pisze list* (pisze w momencie, kiedy o tym mówię / ktoś o tym mówi);
- **przeszły**, który odnosi się do czynności wcześniejszej niż czynność mówienia o niej: *Marcin pisał list*; *Marcin napisał list* (moment pisania / napisania listu był wcześniej niż moment mówienia o tym);
- **przyszły**, który informuje o czynności następującej po czynności mówienia: *Marcin będzie pisał list* / *Marcin napisze list* (czynność pisania / napisania listu będzie późniejsza niż moment mówienia o niej).

Mimo istnienia niewielu czasów gramatycznych, ich stosowanie może okazać się trudne. Problemy sprawiają na ogół formy czasów przyszłego i przeszłego.

Czas przyszły może być prosty lub złożony. **Czas przyszły prosty** tworzą czasowniki dokonane, **czas przyszły złożony** – czasowniki niedokonane. Czas przyszły złożony może być zbudowany w dwojaki sposób: czasownik *być* w odpowiedniej formie + bezokolicznik (*będę płakać*) lub czasownik *być* w odpowiedniej formie + forma czasu przeszłego w odpowiedniej osobie, liczbie i rodzaju (*będzie płakał, będzie płakała, będziemy płakali*). Widzimy więc, że kategoria

czasu jest ściśle powiązana z kategorią aspektu i kategorią rodzaju. W związku z tym, organizując ćwiczenia dotyczące kategorii czasu, należy zwrócić uwagę na kilka istotnych problemów:

Zadanie 1. z karty 3.

Napisz, co postaci z ilustracji zrobiły wczoraj, co zrobią jutro.

	Wczoraj	Jutro
	Wujek Marek ...przeczytał... gazetę.	Wujek Marek ...przeczyta... gazetę.
	Dzieci ...zaśpiewały... piosenkę.	Dzieci ...zaśpiewają... piosenkę.
	Michał ...ugotował... zupę jarzynową.	Michał ...ugotuje... zupę jarzynową.

Zadanie 1. z karty 4.

Napisz, co postaci z ilustracji robią dzisiaj, co będą robiły jutro, co robiły wczoraj.

	Wczoraj	Dzisiaj	Jutro
	Wujek Marek ...czytał... gazetę.	Wujek Marek ...czyta... gazetę.	Wujek Marek ...będzie czytał... gazetę.
	Dzieci ...śpiewały... piosenkę.	Dzieci ...śpiewają... piosenkę.	Dzieci ...będą śpiewały... piosenkę.
	Michał ...gotował... zupę jarzynową.	Michał ...gotuje... zupę jarzynową.	Michał ...będzie gotował... zupę jarzynową.

- Należy zadbać o odpowiedni dobór czasowników, od których uczniowie tworzą formy czasów przyszłego i przeszłego (por. karty 3. i 4.). Uczniowie poprzez analogię (im więcej reprezentatywnych przykładów, tym lepiej!) odmieniają tylko jedną grupę czasowników – dokonanych (zadanie na karcie 3.) lub niedokonanych (zadanie na karcie 4.). Przy okazji zwróćmy uwagę, że tylko czasowniki niedokonane odmieniają się przez wszystkie czasy.
- Jeśli wybierzemy formy czasu przyszłego oparte na formach czasu przeszłego, a nie na bezokoliczniku, należy zwrócić uwagę na kategorię rodzaju, która także sprawia problemy. Aby utrwalić poprawne formy, proponujemy uczniom zadanie z karty 6., w którym należy rozpoznać formy czasowników odnalezionych w tekście oraz utworzyć formy w 1. osobie liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego.

Zadanie 1. z karty 6.

Wpisz do tabeli po 5 czasowników informujących o tym, co robił brat, a co siostra w drodze do przedszkola.

Co robił / zrobił brat	Co robiła siostra	Siostra mówi:
spóźnił się	wracała	wracałam
czekał	zapomniała	zapomniałam
zasnurował	przeskakiwała	przeskakiwałam
skakał	przemawiała	przemawiałam
wysłuchał	usmarkała się	usmarkałam się
wytarł	spotkała	spotkałam

Warto pamiętać, że za pomocą czasu przyszłego prostego zwracamy uwagę na czynność (działanie), natomiast za pomocą czasu przyszłego złożonego na efekt czynności. Po wykonaniu **zadania 1.** z karty 11. uczniowie sami powinni odkryć tę prawidłowość i poprawnie uzupełnić wniosek w **zadaniu 2.**

Zadanie 2. z karty 11.

Uzupełnij zdanie.

Używamy **czasu przyszłego prostego**, gdy mówimy o tym, co będzie się działo w przyszłości i chcemy zwrócić uwagę na ...*efekt czynności*..., a **czasu przyszłego złożonego**, gdy mówimy o tym, co będzie się działo w przyszłości i chcemy zwrócić uwagę na ...*czynność, działanie*...

Ponieważ w wierszu Danuty Wawiłow wystąpiły tylko dwa czasowniki w formie czasu przyszłego złożonego, możemy zaproponować uczniom, aby utworzyli analogiczne formy od pozostałych czasowników. Należy ponadto upewnić się, czy różnica między działaniem a efektem czynności jest dla nich oczywista, np. *potnę – będę cięła*.

Kategoria aspektu

Karty 2., 5., 7.

Kategoria aspektu jest obecna zarówno w języku polskim, jak i w języku angielskim, którym dzieci polonijne posługują się na co dzień. O ile sama kategoria może być łatwa do wytłumaczenia, o tyle budowa czasowników polskich dokonanych i niedokonanych nastrocza wielu trudności.

W języku polskim opozycja między formami dokonanymi i niedokonanymi czasowników ma wykładniki morfologiczne: *pisać* – *napisać*; *rzucić* – *rzucić*; *nazywać* – *nazywać*.

Wiele z nich na pierwszy rzut oka wygląda tak samo, dlatego ćwiczenia dotyczące aspektu należy rozpocząć od przykładów prostych, w których cechą różnicującą jest przedrostek dodany do czasownika w formie niedokonanej: *kosił* – *skosił*, *grabił* – *zgrabił* (por. zadanie 1. z karty 2.). Możemy wówczas uświadomić uczniom różnice w treści wyrażonej jedną z dwóch form czasownikowych:

- czasowniki niedokonane informują, że czynność nie została ukończona (jeszcze): *Marek kosił trawę (ale nie skosił)*, lub jest powtarzalna: *Raz w miesiącu Marek kosi trawę*.
- czasowniki dokonane informują, że czynność została zakończona i został osiągnięty jakiś wynik: *Tomek zbudował domek na drzewie*. (i może w nim zamieszkać).

Zadanie 2. z karty 2. sprawdza, czy uczniowie wiedzą, kiedy należy użyć form dokonanych, a kiedy niedokonanych:

Zadanie 2. z karty 2.

Uzupełnij zdania na podstawie informacji z zadania 1.

Tomek dwie godziny kosił trawę, ale wreszcie (co zrobił?) ...*skosił*...

Marek długo grabił liście, ale ich nie ...*zgrabił*...

Tomek rano sadił tulipany i ...*zasadził*... ich pięćdziesiąt.

Marek w południe malował płot, ale go nie ...*pomalował*... do końca.

Tomek po południu kopał grządki, aż ...*przekopał*... wszystkie.

Marek budował domek na drzewie. Jednak mu się znudziło i go nie ...*zbudował*...

Trudniejsze ćwiczenia polegają na wyborze jednej z dwóch zaproponowanych form czasownikowych w zależności od kontekstu (por. karta 7.). Uczeń sam musi zdecydować, czy czynność jest zakończona, czy nie, a ponadto odkryć, która z form czasownika jest dokonana, a która niedokonana, przy czym, jak już wspomnieliśmy, niektóre z tych form różnią się nieznacznie tylko tematem fleksyjnym (*podążył* – *podążał*).

Zadanie 1. z karty 7.

Uzupełnij tekst czasownikami odpowiednimi czasownikami. Wszystkie czasowniki muszą być w formie dokonanej.

Felix, nie czekając na przyjaciela ...*odsunął*... krzesło i ...*otworzył*... drzwi. Korytarz był pusty i ciemny, jedynym źródłem światła była słaba żarówka nad schodami. Net niechętnie ...*wyplątał się*... z kołdry, ...*wsunął*... bez wiązania buty (...*zapomniał*... wziąć z domu kapcie) i ...*podążył*... za przyjacielem. Nika ...*otworzyła*... im, gdy tylko usłyszała, że ...*wyszli*... od siebie. ...*Przyłożyła*... palec do ust, co akurat nie było konieczne, i ...*wskazała*... mokrą podłogę.

Zadanie 2. z karty 7.

Zdecyduj, gdzie wstawić czasowniki w formie dokonanej, a gdzie w formie niedokonanej.

1. siadał / usiadł

Net za każdym razem ...*siadał*... na innym miejscu. Tym razem ...*usiadł*... w ostatnim rzędzie.

2. czytać / przeczytać

Nika bardzo lubi ...*czytać*..., ale tym razem nie zdążyła na czas ...*przeczytać*... artykułu.

3. sprzątał / posprzątał

Nika i Felix całe popołudnie ...*sprzątał*... strych. Wreszcie ...*posprzątał*... we wszystkich kątach.

Jak już wspomnieliśmy, niektóre formy dokonane tworzymy za pomocą przedrostków: *na-pisać*, *przeczytać*, *ugotować*. Aby utrwalić ten sposób tworzenia form czasownikowych, proponujemy rozsypankę (por. karta 5.). Uczniowie łączą przedrostki z czasownikami i otrzymują nowe formy wyrazowe. Należy jednocześnie zwrócić uwagę, że ten sam przedrostek może łączyć się z różnymi czasownikami: *na+pisać*; *na+gotować*; *na+lać*, jak również do jednego czasownika można doczepić różne przedrostki: *na+pisać*; *prze+pisać*; *za+pisać*. Sprawa komplikuje się jeszcze bardziej w sytuacji, gdy forma z przedrostkiem jest formą niedokonaną: *zapisywać* (ndk) – *zapisać* (dk). Wszystkie te uwagi powodują, że układając ćwiczenia, należy zwrócić baczną uwagę na dobór przykładów do analizy.

Z kategorią aspektu ściśle związana jest kategoria czasu, ponieważ czasowniki dokonane i niedokonane w odmienny sposób tworzą czas przyszły, ale o tym była już mowa.

Kategoria strony

Karty 13., 14.

Kategoria strony związana jest z relacją między wykonawcą czynności a samą czynnością. W zależności od tego, na co chcemy zwrócić uwagę, wybieramy stronę czynną lub bierną. Dobrze ilustruje to **zadanie 1.** zamieszczone na karcie 13. Uczeń przekształca czasowniki w stronie biernej na czasowniki w stronie czynnej, będzie mógł zauważyć, że **strona czynna** służy uwypukleniu podmiotu jako wykonawcy czynności:

Moi młodszy bracia zniszczyli całą książkę. Powyrywali kartki, porysowali i poszarpali okładkę.

W **stronie biernej** zaś podmiot jest obiektem lub odbiorcą czynności:

Cała książka została zniszczona przez moich młodszych braci. Kartki są powyrywane, okładka jest porysowana i poszarpana.

Stosowanie strony czynnej lub biernej ma wymiar pragmatyczny, dlatego też poza mechanicznym przekształcaniem konstrukcji składniowych, uczniowie przede wszystkim powinni mieć okazję obserwować, jak zmienia się sens zadania. Nie chodzi bowiem tylko o wyrażenie tego samego innymi słowami, ale przede wszystkim o zwrócenie uwagi na wykonawcę czynności lub przedmiot czynności (por. zadania z karty 14.), gdzie mamy do czynienia ze stopniowaniem trudności: od podkreślania czasowników w zdaniach, przez przekształcanie form czasowników po formułowanie wniosku.

Zadanie 2. z karty 14.

Zmień formy czasowników zależnie od tego, co jest ważniejsze w zdaniu: informacja o wykonawcy czynności czy o przedmiocie czynności.

Ważniejszy wykonawca czynności	Ważniejszy przedmiot czynności
Mama otworzyła drzwi.	Drzwi zostały otwarte.
Ciężarówki zablokowały drogę.	Droga została zablokowana.
Dziecko zgubiło zeszyt.	Zeszyt został zgubiony.
Tata naprawił rower.	Rower został naprawiony przez tatę.
Wiatr połamał drzewa.	Drzewa zostały połamane.

Zadanie 3. z karty 14.

Pod każdym zdaniem wpisz komentarz, który dokładnie przekazuje treść tego zdania innymi słowami.

Mama sprzątnęła cały dom: umyła okna i wyszorowała podłogę.

...Mama bardzo się napracowała...

Cały dom został sprzątnięty przez mamę: okna zostały umyte, a podłoga wyszorowana.

...W całym domu jest czysto...

Z formami stron czynnej i biernej wiąże się pojęcie przechodności czasowników. Stronę bierną tworzą bowiem tylko czasowniki przechodnie, czyli takie, od których można utworzyć imiesłów przymiotnikowy bierny:

czytać – czytany; przeczytać – przeczytany; lubić – lubiany; pokroić – pokrojony.

Od czasowników nieprzechodnich nie można utworzyć imiesłów przymiotnikowych biernych: *chodzić, mieć, płakać, skakać* itp.

Niestety, niezwykle trudno określić warunki, które powinny spełniać czasowniki przechodnie i nieprzechodnie. Dla uczniów szkół podstawowych byłyby one zbyt skomplikowane, dla-

tego sprawdzonym sposobem jest tworzenie list obu grup czasowników i jak najczęstsze stosowanie ich w wypowiedziach ustnych i pisemnych. Jest to o tyle istotne, że w wypadku dzieci angielskojęzycznych może zachodzić interferencja pod wpływem języka angielskiego, w którym strona bierna jest bardzo często wykorzystywana i tworzona także od czasowników, które w polszczyźnie są nieprzechodnie.

W języku polskim występuje jeszcze **strona zwrotna**, w której podmiot jest zarówno wykonawcą, jak i odbiorcą czynności:

Kasia ubrała się ciepło przed wyjściem na sanki.

Istotne jest, że w polszczyźnie istnieje wiele czasowników z koniecznym *się*, które nie tworzy strony zwrotnej, np. *śmieje się, boi się, buntuje się*.

Jak pomóc uczniom odróżnić czasowniki w stronie zwrotnej od czasowników z koniecznym *się*?

Dobrym i sprawdzonym sposobem jest metoda zastępowania zaimka zwrotnego *się* konstrukcją *siebie samego / siebie samą*.

Karol czesze się = Karol czesze siebie samego.

Taka operacja jest niemożliwa w wypadku czasowników z koniecznym *się*:

*Marysia śmieje się * Marysia śmieje ~~siebie samą~~.*

Oczywiście dzieci, dla których język polski nie jest językiem pierwszym, mogą mieć problem z rozróżnianiem czasowników w stronie zwrotnej i tych z koniecznym *się*. Wówczas z pomocą przyjdzie słownik języka polskiego. Uczniowie zauważą, że czasowniki tworzące stronę zwrotną występują także bez zaimka zwrotnego *się*:

Michał myje się.

Michał myje samochód.

Niewątpliwie bardzo ważna jest tu odpowiednia liczba dobrych, reprezentatywnych przykładów i różnorodnych ćwiczeń.

Kategoria trybu

Karty 15., 16., 17.

W polszczyźnie wyróżniamy trzy podstawowe formy trybu:

- tryb oznajmujący (orzekający): *idziesz, mówimy, gotujecie*;
- tryb rozkazujący: *idź, mówmy, gotujcie*;
- tryb przypuszczający (warunkowy): *szedłbyś, mówilibyśmy, gotowalibyście*.

Za pomocą form trybu nadawca wypowiedzi wyraża swój stosunek. Tryb ma więc wyraźną funkcję pragmatyczną.

Z formami trybów związane są rozmaite problemy:

1. Interpunkcja – uczeń powinien wiedzieć, jaki znak interpunkcyjny postawić na końcu zdania wyrażającego oznajmienie, przypuszczenie, rozkaz.
2. Ortografia – problematyczny jest tu zwłaszcza tryb przypuszczający i pisownia partykuły *bym / byś / by*.
3. Aspekt pragmatyczny związany zwłaszcza z grzecznością językową. Dotyczy on trybu rozkazującego, który służy wyrażaniu rozkazów, poleceń, żądań, prośb itp. Ale także formy trybu przypuszczającego bywają używane w funkcji uprzejmej prośby, złagodzonego polecenia lub propozycji:

Chodź ze mną do kina – czasownik w trybie rozkazującym

Poszedłbyś ze mną do kina? – czasownik w trybie przypuszczającym.

4. Budowa morfologiczna – związana jest z tworzeniem form trybów przypuszczającego i rozkazującego.

- 4.1. W wypadku trybu przypuszczającego uwagę zwraca ruchoma część *bym / byś / by*, która może być doczepiana zarówno do czasownika, jak i go poprzedzać:

Może byśmy poszli do kina?

Poszlibyśmy do kina?

- 4.2. W wypadku trybu rozkazującego należy zwrócić uwagę na różnice między formami syntetycznymi w 2. osobie liczby pojedynczej i mnogiej (*nieś, nieście, czytaj, czytajcie*) i analitycznymi w 3. osobie liczby pojedynczej i mnogiej (*niech niesie, niech niosą, niech czyta, niech czytają*). Jest to o tyle istotne, że dzieci angielskojęzyczne mogą mieć tendencje do używania form bezokolicznika w funkcji trybu rozkazującego pod wpływem języka angielskiego.

Ze względu na wielość problemów, kategoria trybu wymaga licznych ćwiczeń ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji komunikacyjnych, w których owe formy mogą zostać użyte, oraz intencji nadawcy wypowiedzi.

Na kartach 15., 16., 17. zamieszczono wybrane zadania dotyczące trybów czasowników. Polegają one na wskazywaniu określonych form w tekście (zadanie 1. z karty 15. i 17.), a także na tworzeniu wskazanych form:

Zadanie 1. z karty nr 17.

Odszukaj w tekście tryb rozkazujący podanych czasowników. Zapisz te formy.

myć – myj się

gasić – gaś

zbudzić się – zbudź się

wstawać – wstawaj

Zadanie 2. z karty 15.

Utwórz tryb przypuszczający od czasowników z zadania 1. Zwróć uwagę na poprawną pisownię!

Gdyby chłopiec miał czas,
przez kałuże ***szedłby*** godzinę albo dłużej,
trzy godziny *...lizałby...* lody,
...gapiłby się... na samochody,
cały dzień *...chlapałby się...* w wannie,
...łapałby... motyle żółte,
albo *...lepiłby...* z błota kule,
i nie *...martwiłby się...* w ogóle!

Ostatni typ zadań to tworzenie tekstów z wykorzystaniem określonego trybu, np. trybu przypuszczającego (**zadanie 3.** z karty 15.), trybu rozkazującego (**zadanie 2.** z karty 16.).

CZĘŚĆ IV. SŁOWNICTWO I SŁOWOTWÓRSTWO

„Sztuka komunikowania się wymaga, aby mówca-słuchacz dysponował nie jednym, lecz wieloma repertuarami (inwentarzami) środków językowych, by jego wypowiedź nie była (...) tylko mozolnym przyporządkowaniem elementów semantycznych, lecz łańcuchem wyborów środków najstosowniejszych ze względu na dane treści, na danego partnera, na dane intencje mówcy, dane okoliczności i sytuację aktu komunikacji.” (F. Nieckula, *Kompetencja komunikacyjna*, Polonistyka 1997 (nr 6), s. 326.).

W klasach starszych uczniowie coraz częściej wypowiadają się na tematy nieznane z własnego doświadczenia. Dostarcza ich choćby analiza i interpretacja tekstów kultury, z którymi uczniowie pracują na lekcjach języka polskiego, ale również historii i geografii. Poznają inne niż potoczna (nieformalna) odmiany polszczyzny. Rozszerzają ilościowo zasób słownictwa, poznają związki frazeologiczne. Rozwija się w ten sposób zarówno słownik bierny (słowa, które nie są niezbędne do wypowiadania się we współczesnym języku potocznym, ale ważne do zrozumienia poznawanych tekstów kultury), jak i czynny słownik uczniów (gromadzący słowa znane uczniom i przez nich używane). Często w słowniku biernym znajdują się słowa, które mogłyby być używane przez uczniów i to zadaniem ćwiczeń jest uaktywnianie tych słów, przesunięcie ich do słownika czynnego. Bogacenie słownictwa odbywa się również w głąb:

- w ćwiczeniach mających na celu uściślenie zakresu znaczeń wyrazów rozumianych w sposób przybliżony, niejasny, np. *zginąć, polec*;
- w ćwiczeniach w gromadzeniu wyrazów bliskoznacznych, np. *zdobić, upiększać, stroić* (choćby w celu zastąpienia wyrazów powtarzających się w wypowiedzi);
- w ćwiczeniach poświęconych poszerzaniu zakresu użycia wyrazów wieloznacznych, np. *bohater*;
- w ćwiczeniach w dobieraniu wyrazów o znaczeniu przeciwnym, np. *cisza – hałas*;
- w poznawaniu wyrazów o znaczeniu bardziej ogólnym (hiperonimów) lub bardziej szczegółowym (hiponimów), np.: *roślina – kwiat – tulipan*;
- w przekształcaniu tekstu z wykorzystaniem wyrazów pokrewnych, np. *Polska, polski, po polsku*;
- poprzez poznawanie i ćwiczenia w używaniu związków frazeologicznych jako zamienników słów, np. *odnieść zwycięstwo, ponieść porażkę*;

- w doborze słownictwa wyrażającego stosunek mówiącego do wypowiedzianych treści, doborze wyrazów oceniających;
- poprzez obserwowanie zjawiska homonimii, czyli wyrazów lub konstrukcji, które mają identyczną postać w wymowie lub w zapisie, ale różną treść, np. *zamek* – ‘budowla’ i ‘urządzenie do zamykania’; poprzez zabawy wyrazami.

Zadania tego typu pozwalają uświadomić bogactwo relacji znaczeniowych, które wiążą słowo z innymi jednostkami słownikowymi. Jest to niezbędne do kształcenia sprawności w operowaniu wyrazami, zwiększania płynności słownej i skojarzeniowej, szybkiego znajdowania we własnym zasobie słownikowym ucznia najtrafniejszego wyrazu dla przekazania zamierzonych treści. Należy pamiętać, że w słowniku umysłowym uczniów wiedza na temat wyrazów dotyczy nie tylko znaczenia, ale również brzmienia, możliwości użycia w zdaniu oraz relacji słowa do innych jednostek leksykalnych.

Ważnym sposobem bogacenia słownictwa, choć w glottodydaktyce niedocenianym, jest słowotwórstwo. Derywacja (czyli tworzenie wyrazów pochodnych) w językach słowiańskich jest jednym z najważniejszych środków wzbogacania i rozwijania słownictwa. Słowotwórstwo pomaga porządkować leksykę – klasyfikować powstające słowa do odpowiednich kategorii, a tym samym wyznaczać ich znaczenie. Nie sposób nauczyć wszystkich formacji na lekcji języka polskiego jako obcego / odziedziczonego, dlatego konieczne jest uwrażliwienie uczniów na budowę słowotwórczą polskich słów i pokazanie najbardziej produktywnych części słowotwórczych w poszczególnych kategoriach. Poznanie mechanizmów słowotwórczych pozwala tworzyć i rozumieć więcej słów niż poznane wyrazy bazowe. Dzięki poznawaniu budowy wyrazów pochodnych i ich klas uczniowie dowiadują się:

- jak mechanizmy słowotwórcze uczestniczą we wzbogacaniu zasobu słownikowego języka;
- jak kategorie myślowe stają się elementami systemu języka (np. kategorie wykonawców czynności, narzędzi, zdrobnień, zgrubień itd.).

Istotną trudnością w nauczaniu słowotwórstwa jest nieregularność modeli słowotwórczych (choćby w porównaniu ze stabilnymi regułami fleksyjnymi). Dotyczy to zarówno kłopotów z odczytywaniem znaczenia wielofunkcyjnych części słowotwórczych (np. częśćka *-ka* tworzy nazwy zdrobniałe – *małpka*, jest również wykładnikiem żeńskości – *nauczycielka*), jak i problemów z wyborem odpowiedniej części spośród kilku niosących tę samą wartość znaczeniową – przy tworzeniu wyrazów (np. zdrobnień: *domek*, *fotelik*, *kózka*). Trudność w przekazywaniu wiedzy słowotwórczej pojawia się także w momencie, gdy nie ma możliwości odwołania się do żadnych reguł. Ilustracją tego problemu są nazwy mieszkańców państw: *Finlandia* > *Fin*, ale *Islandia* > *Islandczyk*; *Francja* > *Francuz*, ale *Chorwacja* > *Chorwat* (podobne nieregularności możemy obserwować przy tworzeniu czasowników).

W związku z omawianiem budowy słowotwórczej warto zwracać uwagę na wartość stylistyczną słów, np. rzeczowniki odczasownikowe będące nazwami wykonawców czynności oraz nazwami czynności i stanów umożliwiają zwięźlejsze formułowanie wypowiedzi, pozwalają na większą różnorodność składniową i unikanie powtórzeń; zdrobnienia i zgrubienia są zabarwione emocjonalnie; świadome użycie czasowników dokonanych lub niedokonanych może służyć dynamizacji wypowiedzi lub wyrażaniu stanów statycznych, ciągłych, powtarzalnych itd.

Bogate słownictwo, wykorzystanie wiedzy o relacjach znaczeniowych pomiędzy wyrazami i wreszcie uświadomienie reguł tworzenia słów pozwalają na rozwijanie sprawności przekazywania tej samej zamierzonej treści za pomocą różnych struktur językowych. Dysponowanie wieloma repertuarami środków językowych, umiejętność powiedzenia tego samego innymi słowami – wyrażenia intencji stosownie do sytuacji i oczekiwań partnerów komunikacji – stanowi istotę kompetencji komunikacyjnej.

PRACA Z KARTAMI

Podstawą ćwiczeń w wielu kartach są krótkie fragmenty tekstów literatury dla dzieci i młodzieży, które stanowią nie tylko ilustrację wybranych zagadnień z zakresu kształcenia językowego, ale przede wszystkim dają okazję do zainicjowania naturalnych sytuacji komunikacyjnych, w których ćwiczenie staje się działaniem wymagającym użycia języka po to, żeby coś zdziałać, wykonać, zrobić, przedsięwziąć, a nie tylko po to, by nauczyć się danej konstrukcji. Wybrane zostały teksty napisane współczesną polszczyzną, prostym, zrozumiałym językiem – przydatne do poszerzania słownictwa uczniów, a także rozwijania sprawności czytania ze zrozumieniem.

Karta 34.

Celem zadań zamieszczonych na karcie jest utrwalenie wiadomości o czasownikach, ćwiczenie się we wskazywaniu wyrazów bliskoznacznych.

Zadanie 1. wymaga podkreślenia wszystkich czasowników w podanym tekście. Pewną trudność może sprawić słowo *się byczy* (*byczy się*), ponieważ należy do rejestru kolokwialnego i może nie być znane uczniom; może ponadto zostać utożsamione z przymiotnikiem. Jeżeli pojawi się taki problem, należy przejść do **zadania 3.**, które pozwoli wprowadzić nieznane słowo poprzez wskazanie czasowników bliskoznacznych.

***Zadanie 3.**

Podkreśl czasowniki, którymi można zastąpić wyraz „byczy się”. Skorzystaj ze słownika języka polskiego.

haruje, leniuchuje, krząta się, obja się, próżnuje, pracuje

Zadanie 2. wymaga zastąpienia podanych słów czasownikami bliskoznacznymi podkreślonymi w **zadaniu 1.**

Zadanie 4. utrwała poprawne formy osoby czasownika w czasie teraźniejszym oraz pokazuje ograniczenia łączliwości podanych czasowników.

Zadanie 4.

Uzupełnij zdania czasownikami w czasie teraźniejszym. Pamiętaj o odpowiedniej formie.

<i>rzucać</i>	<i>wchodzić</i>	<i>pracować</i>	<i>gwizdać</i>	<i>skakać</i>
---------------	-----------------	-----------------	----------------	---------------

Maciek ...*gwizdże*... na psa.

Od rana wszyscy ciężko ...*pracują*... nad szkolnym projektem.

Chłopcy ...*rzucają*... na podłogę papierki po cukierkach.

Dziewczynki ...*skaczą*... z radości.

Marku, dlaczego ...*wchodzisz*... do pokoju bez pukania?

Karta 35.

Celem zadań jest uświadomienie wieloznaczności wyrazów oraz ćwiczenie umiejętności doboru słów bliskoznacznych wyrażających poszczególne znaczenia w sposób bardziej precyzyjny.

Zadanie 1. jest poświęcone zapoznaniu uczniów z wieloma znaczeniami przymiotnika *surowy*. Na podstawie kontekstu – znaczeń wyrazów występujących w podanych wyrażeniach – należy wyodrębnić cztery znaczenia, wpisując do tabeli odpowiednie wyrazy bliskoznaczne.

surowy nauczyciel	wymagający
surowe mięso	nieugotowane
surowa zima	ostra, mroźna
surowe życie	ciężkie, trudne

Warto zwrócić uwagę na dostosowanie formy przymiotnika *surowy* do rzeczowników, z którymi tworzy związek zgody. Polecenie wymaga użycia wybranych przymiotników bliskoznacznych w poprawnej formie.

W **zadaniu 2.** należy zastąpić wieloznaczny czasownik *robić* wyrazami o znaczeniu bardziej precyzyjnym. Ćwiczenie takie przeciwdziała powtarzaniu wyrazów oraz pozwala wprowadzić lub utrwalić słownictwo z innych rejestrów niż kolokwialny.

Zadanie 2.

W podanych zdaniach zastąp wyraz *robić* słowami, które trafniej, bardziej precyzyjnie nazywają wykonywaną czynność. Użyj poprawnej formy.

W tej fabryce (robią) ...*montują, produkują*... samochody.

Jacek (robi) ...*rozwiązuje, odrabia*... teraz zadanie z matematyki.

Mama (robi) ...*gotuje*... obiad.

Moja babcia (robi) ...*piecze*... pyszne torty.

Magda (robi) ...*smaży*... naleśniki.

smażyć, montować, piec, rozwiązywać, gotować, odrabiać, produkować

Karta 18.

Zadania służą rozbudowywaniu słownika uczniów o wyrazy bliskoznaczne do czasowników powtarzających się w tekstach relacjonujących zdarzenie i rozmowę. Mogą być wykorzystywane przy ćwiczeniu umiejętności opowiadania.

W **zadaniu 1.** należy zastąpić nadużywaną parę aspektową czasownika *szliśmy / doszliśmy*, w **zadaniu 3.** – czasowniki *powiedział* i *pójdzie*. Do wyboru zostały podane zastępniki o różnym nacechowaniu stylistycznym.

Zadanie 1.

Zastąp w podanym zdaniu wyraz *szliśmy / doszliśmy*, który się powtarza, wybranymi czasownikami spośród podanych. Nie zmieniaj sensu zdania.

Najpierw *szliśmy* szeroką drogą, a potem *szliśmy* polną ścieżką, którą po godzinie *doszliśmy* do domu kolegi.

Najpierw wędrowaliśmy szeroką drogą, a potem maszerowaliśmy / kroczyliśmy polną ścieżką, którą po godzinie dotarliśmy / dobrnęliśmy do domu kolegi.

(wędrowaliśmy, biegliśmy, maszerowaliśmy, kroczyliśmy, pędziliśmy, dotarliśmy, dojechaliśmy, dobrnęliśmy)

Zadanie 3.

W podanych zdaniach zastąp podkreślone wyrazy *powiedział* i *pójdzie* innymi czasownikami i podobnym znaczeniu. Zapisz swój tekst.

Jacek powiedział mi, że nie pójdzie ze mną do kina. To ja mu powiedziałem, że to ciekawy film. Wtedy on mi powiedział, że może pójdzie.

Jacek oznajmił mi / stwierdził, że nie pójdzie ze mną do kina. To ja mu powiedziałem, że to ciekawy film. Wtedy on mi obiecał, że może wybierze się / zdecyduje się.

(oznajmił, stwierdził, odmówił, obiecał, przyrzekł)

(wybierze się, polecą, zdecyduje się, pobiegnie)

Zadanie 2. służy utrwaleniu trudnych form czasowników *iść, dojść* w 3. osobie liczby pojedynczej czasu przeszłego.

Karta 36.

Celem zadań jest uświadomienie kolejnej relacji znaczeniowej łączącej jednostki słownikowe –hiperonimii.

Zadania 1. i 2. wymagają podania wyrazów lub wyrażeń o znaczeniu ogólniejszym wobec podanych grup słów o znaczeniu szczegółowym.

Zadanie 3. ujawnia efekt użycia słów mających szeroki zakres znaczeniowy: służą one uzwięzłaniu wypowiedzi. Ćwiczenie pokazuje również inny sposób skracania tekstu, jakim jest

przekształcenie zdania rozwiniętego w zdanie nierozwinięte, które jest całością logiczną, czyli zawiera wszystkie niezbędne informacje.

Zadanie 3.

Skróć podane zdanie: wykreśl niektóre wyrazy, zastosuj słowa o znaczeniu ogólnym. Zapisz tę samą informację w czterech słowach.

Na długiej białej półce stoją czerwone pelargonie, małe kolorowe bratki i kolczaste kaktusy.

Na półce stoją rośliny

Karta 1.

Celem zadań jest wprowadzenie słownictwa modalnego, czyli wyrażającego stosunek osoby mówiącej do przekazywanych treści.

Podstawę ćwiczeń stanowi fragment wiersza Juliana Tuwima *O Grzesiu Kłamczuchu i jego cioci*. Należy zacząć od przeczytania tekstu i zrelacjonowania rozmowy bohaterów. **Zadanie 1.** poleca ułożenie dwóch zdań w mowie zależnej, czyli przytoczenia słów rozmówców w formie zdania podrzędnego. Jeżeli uczniowie nie mają problemów z tą konstrukcją, można rozszerzyć polecenie i poprosić ich o zrelacjonowanie w ten sposób całej rozmowy. Ćwiczenia w używaniu słów modalnych można przeprowadzić na dwa sposoby: przejść do **zadania 3.** wymagającego wskazania, które z podanych zdań odnoszących się do tekstu są prawdziwe, a które fałszywe – jego rozwiązanie wymaga odróżniania słów nazywających różny stosunek bohaterów do sytuacji; następnie wykonać **zadanie 2.**, które wymaga zastosowania we własnej wypowiedzi wyrażen zdradzających postawę mówiącego.

Można również wykonać ćwiczenia w kolejności zaproponowanej na karcie; **zadanie 2.** będzie pomocne we wprowadzaniu słów nazywających różny stosunek mówiącego do wyrażanej treści. **Zadanie 3.** będzie miało funkcję utrwalającą.

Karta 37.

Ćwiczenia są poświęcone homonimii, czyli zbieżności postaci w wymowie (lub w zapisie) wyrazów i wyrażen mających różne znaczenia.

Zadanie 2.

Znajdź w zdaniach nazwy zwierząt. Zapisz je obok.

Przez plot każdy przeskoczy.	 <i>plotka</i>
Aniu, załóż skarpetki .	
Zrobimy szybko to zadanie.	
O której kończysz lekcje?	
Złamał patyk na dwie części.	
Zasłońcie okna, bo świeci słońce.	
Drży Rafał z zimna.	

Podobne mechanizmy wskazywania części znaczących w wyrazach wykorzystała Wanda Chotomska w wierszu *Mysia mowa*, który jest podstawą ćwiczeń na **karcie 16**. Pomysł nawiązuje do zabawy dziecięcej polegającej na poszukiwaniu rzekomego pokrewieństwa między słowami i przekształcania ich struktury. Takie działania są przejawem zainteresowania słowem, dostrzegania podobieństwa brzmieniowego wyrazów:

*Raz mysi król z Mysikiszek taki rozkaz dał dla myszek:
„Rozkazuję wszystkim myszom, które mówią oraz piszą:
słowo „kot” jest zakazane i ma być nieużywane.
Kto „kot” powie lub napisze, ten precz pójdzie z Mysikiszek”.
Od tej pory w państwie myszy tych trzech liter się nie słyszy.
Nikt nie pisze już „kotara”, lecz „szczurara” lub „myszara”,
wszyscy mówią na kotlety raz „myszlety”, raz „szczurlety” ...
Nie wierzycie? No to dzisiaj posłuchajcie mowy mysiej.*

Karta 38.

Celem zadań jest poznawanie związków frazeologicznych i ćwiczenie umiejętności ich używania.

Fragment tekstu Grzegorza Kasdepke nie tylko wyjaśnia znaczenie frazeologizmu *psi obowiązek*, ale również zwraca uwagę na niewymienialność członów w związku, stałość związku frazeologicznego, który powinien być przyswojony w całości, podobnie jak wyraz. **Zadanie 1.** zawiera przykłady frazeologizmów, którym należy przypisać odpowiednie znaczenia.

Zadanie 1.

Czasem można usłyszeć albo przeczytać wyrażenia, powiedzonka, które mają znaczenie niedosłowne (metaforyczne). Trzeba wiedzieć, co znaczą, żeby zrozumieć sens wypowiedzi i poprawnie ich używać. Połącz wyrażenia z wyjaśnieniem. Co znaczą?

psi obowiązek	nikt
pies z kulawą nogą	coś się komuś należy, jest zagwarantowane
psu na budę	znieważać kogoś, obmawiać
pod psem	zabierać się do czegoś niechętnie
ni pies ni wydra	obowiązek, który należy spełnić
wieszać psy na kimś	wszystko przepadło, nie ma wyjścia
zejść / schodzić na psy	na nic, do niczego
zabierać się do czegoś jak pies do jeża	bardzo złe, fatalne
zdechł pies	kłócić się ciągle, nienawidzić się z kimś
żyć jak pies z kotem	zbiednieć, stać się gorszym
należy się jak psu zupa	nie wiadomo co

Zadanie 2. poleca ułożenie zdań z dwoma wybranymi wyrażeniami i służy utrwaleniu znaczeń poznanych frazeologizmów. Warto zwrócić uwagę na zabarwienie stylistyczne wypowiedzeń, w których zostały użyte stałe związki frazeologiczne. Ze względu na obrazowość i metaforyczne ujęcie znaczenia są one charakterystyczne dla wypowiedzi potocznych.

Karty 28. i 29.

Zostały one poświęcone używaniu zdrobnień w języku polskim.

Podstawą ćwiczeń na karcie 28. jest wiersz Danuty Wawiłow *Świnka*, który pozwala zaobserwować efekt stylistyczny nagromadzenia w tekście wyrazów zdrobniałych i określić ich podstawową funkcję – spieszczenia, nazywania istot i przedmiotów małych. W **zadaniu 2.** uczniowie będą mieli za zadanie utworzyć wyrazy niezdrobniałe od zaobserwowanych w wierszu zdrobnień. Ma ono na celu przeciwdziałanie tendencji do nadużywania wyrazów zdrobniałych przez uczniów polonijnych. **Zadanie 3.** wymaga refleksji nad efektem stylistycznym, który osiągniemy, zastępując w tekście zdrobnienia wyrazami neutralnymi. Na obu kartach zamieszczono również ćwiczenia sprawdzające umiejętność czytania tekstu ze zrozumieniem.

Zadanie 1. na karcie 29. pozwala zaobserwować różne sposoby (reguły) tworzenia wyrazów zdrobniałych, uświadamia istnienie modeli słowotwórczych.

Karta 33.

Głównym celem ćwiczeń jest tworzenie wyrazów i wyrażeń pokrewnych.

W wierszu Danuty Wawiłow *Człowiek ze złotym parasolem*, pojawia się neologizm (*gadał po parasolsku*), którego zrozumienie nie sprawia trudności, ponieważ został on utworzony zgodnie z modelem słowotwórczym. **Zadanie 3.** zostało poświęcone zobrazowaniu regularnego sposobu tworzenia określeń typu: *po polsku*, *po francusku*, *po włosku*; służy ćwiczeniu umiejętności tworzenia wyrazów pokrewnych.

Pozostałe ćwiczenia mają charakter słownikowy: **zadanie 1.** dotyczy bliskoznacznych wyrazów i wyrażeń nazywających mówienie, **zadanie 2.** – zwraca uwagę na dwurodzajowy rzeczownik *parasol/parasolka* i konieczność dostosowania formy wyrazów tworzących z nim związki składniowe.

Karta 32.

Ćwiczenia są poświęcone stopniowaniu przymiotników.

Zadanie 1. dotyczy zrozumienia tekstu, fragmentu książki Ludwika Jerzego Kerna *Ferdynand Wspaniały*, i wymaga podania odpowiedzi na zadane pytania w postaci przymiotników znalezionych w tekście. **Zadanie 2.:** dwa sposoby tworzenia stopnia wyższego i najwyższego –

prosty i opisowy. Wypełniając tabelę zamieszczoną w **zadaniu 3.**, uczniowie będą mieli okazję utrwalić tę umiejętność, a także poznać stopniowanie nieregularne.

Cecha (stopień równy)	Większe natężenie cechy (stopień wyższy)	Największe natężenie cechy (stopień najwyższy)
.....	bardziej chory	
dobry, szczęśliwy	lepszy,	
.....		najpiękniejsza

Stopniowanie przymiotników jest przydatne przy ćwiczeniu umiejętności tworzenia opisu.

Karty 30., 31., 26. i 25.

Celem ćwiczeń jest uwrażliwienie uczniów na budowę słowotwórczą słów i pokazanie produktywnych części w ramach poszczególnych kategorii.

Zadania na **karcie 30.** pokazują dwie produktywnie przy tworzeniu przymiotników części słowotwórcze *bez-* i *roz-*, pozwalają uogólnić ich znaczenie, a tym samym uświadamiają istnienie w języku reguł tworzenia wyrazów. Taka obserwacja pozwala zarówno tworzyć nowe słowa ze świadomością znaczenia ich części, jak również łatwiej odczytywać znaczenie wyrazów dotychczas nieznanymi.

Zadania na **karcie 25.** wykorzystują obserwację parafraz słowotwórczych przy tworzeniu przymiotników i w ten sposób ukazują budowę wyrazów. Ćwiczenia pozwalają na rozpoznanie produktywnych części słowotwórczych w ramach tej kategorii wyrazów.

Ciasto o smaku czekolady to ciasto
 Ciastka z nadzieniem o smaku wanilii, to ciastka
 Deser z malin to deser
 Chmury w kolorze złota to obłoki
 Obłoczki przypominające wyglądem pierze to obłoki

Zadanie 2.

Zaproponuj własne definicje podanych przymiotników.

Galaretka *truskawkowa* to galaretka
 Ciastka *maślane* to ciastka
 Tort *kawowy* to tort
 Ciasto *marchewkowe* to ciasto

Zadania na **karcie 31.** dotyczą budowy słowotwórczej czasowników, tworzenia form dokonanych przez dodawanie przedrostków. W **zadaniu 2.** uczniowie mają możliwość doprecyzowania znaczeń utworzonych czasowników na podstawie kontekstu – poprzez uzupełnianie zdań.

Zadanie 2.**Wstaw w luki odpowiednie przedrostki z zadania 1.**

Zadanie trzeba**pisać** do zeszytu.

Michał**pisał** świetny esej.

Nie zapomnij**pisać** daty przedstawienia.

Muszę jeszcze**pisać** parę zdań.

Kaśka szybko**biegła** na boisko.

W ostatniej chwili Maciek**biegł** do mety.

Chłopcy**biegli** przez ulicę.

Martyna**biegła** mi drogę.

Zadania na **karcie 26.** są poświęcone obserwacji budowy słowotwórczej rzeczowników, nazw wykonawców czynności. **Zadanie 2.** pokazuje dwa typy słowotwórcze w ramach kategorii.

Karta 27.

Celem zadań jest zwrócenie uwagi na wartość stylistyczną słów w związku z omawianiem ich budowy słowotwórczej.

W **zadaniu 1.** uczniowie utworzą rzeczowniki odczasownikowe, a następnie użyją ich przy przekształcaniu zdań. Efektem transformacji będzie uzwięźlenie (skrócenie) wypowiedzeń. Ćwiczenie to pozwala rozbudowywać zasób synonimicznych konstrukcji i przeciwdziałać monotonii składniowej.

Zadanie 2. jest zbudowane według podobnego schematu; tu uczniowie utworzą odczasownikowe nazwy wykonawców czynności i za ich pomocą skrócą rozwlekłe zdania.

kłamać – kłamca / kłamczuch

leniuchować – ...**leniuch / leń**...

biegać – ...**biegacz**...

pływać – ...**pływak**...

W naszej klasie nie ma uczniów, którzy kłamią i leniuchują.

.....**W naszej klasie nie ma kłamców / kłamczuchów i leni**.....

Chłopcem, który najszybciej biega i najlepiej pływa, jest w naszej klasie Adam.

.....**Najszybszym biegaczem i najlepszym pływakiem jest w naszej klasie Adam**.....

Zdania w tym ćwiczeniu można dodatkowo przekształcać, zmieniając szyk wyrazów, np.: *Adam jest najszybszym biegaczem i najlepszym pływakiem w naszej klasie. /W naszej klasie Adam jest najszybszym biegaczem i najlepszym pływakiem.* Operowanie szykiem pozwala zaakcentować poszczególne elementy struktury.

Jest to bardzo ważna umiejętność precyzyjnego wyrażania zamierzonej intencji, zwłaszcza w zdaniach bogato rozwiniętych – zawierających liczne określenia. Jej ćwiczeniu są poświęcone

zadania na **karcie 39. Zadanie 1.** poleca zbudowanie bogato rozwiniętych zdań obejmujących wszystkie podane informacje.

Zadanie 1.

Patrzysz przez okno i widzisz:

1.

- na drzewie siedzi stado ptaków
- ptaki są kolorowe
- drzewo rośnie koło domu
- drzewo jest stare i wysokie

2.

- stół jest w salonie
- na stole stoi wazon
- w wazonie są kwiaty
- kwiaty są piękne i czerwone

Ułóż po jednym zdaniu, w którym wykorzystasz wszystkie informacje.

..... *Na wysokim, starym drzewie koło domu siedzi stado kolorowych ptaków.*.....

..... *W salonie na stole stoi wazon z pięknymi, kolorowymi kwiatami.*.....

Zadanie 2. pokazuje inną funkcję operowania szykiem wyrazów w zdaniu – unikanie dwuznaczności i niejasności. Uczniowie mają za zadanie poprawienie dwuznacznych zdań poprzez zmianę kolejności wyrazów.

Siedziała z Marysią w jednej ławce, którą bardzo lubiła.

..... *Siedziała w jednej ławce z Marysią, którą bardzo lubiła.*.....

W ogródku zakwitły białe stokrotki i niezapominajki.

..... *W ogródku zakwitły niezapominajki i białe stokrotki.*.....

Karta 40.

Ćwiczenia słownikowe i słowotwórcze są doskonałą okazją do utrwalania prawidłowego zapisu wyrazów. Rozwijaniu tej sprawności służy zabawny tekst, fragment książki Joanny Olech *Dynastia Miziołków*, oraz ćwiczenie w poprawnym ortograficznie pisaniu ze słuchu.

